

Województwo
Śląskie

Załącznik do Uchwały nr 1107/26/VII/2024
Zarządu Województwa Śląskiego
z dnia 11.09.2024 r.

„Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028”

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego,

Katowice, wrzesień 2024 r.

Program przygotował zespół pod kierunkiem dr Anny Zasady-Chorab, Dyrektora Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, w składzie (stanowiska wg stanu z okresu funkcjonowania Zespołu)

Piotr Polok	Zastępca Dyrektora Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
Mariusz Sajak	Ówczesny Zastępca Dyrektora Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
Sylwia Adamczyk	Kierownik Działu Polityki Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
Krzysztof Ciupek	Kierownik Działu Programowania i Analiz Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
dr Blanka Długi	Starszy specjalista pracy socjalnej w Ośrodku Pomocy Społecznej w Rybniku
prof. dr hab. Aldona Frączkiewicz-Wronka	Kierownik Katedry Zarządzania Publicznego i Nauk Społecznych Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach
Katarzyna Grabowy-Maruszyj	Specjalista Oddziału Administracji i Kontroli Śląskiego Ośrodka Adopcyjnego
Małgorzata Grządziel	Kierownik Działu Przeciwdziałania Uzależnieniom i Przemocy w Rodzinie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
Małgorzata Kowalcze	Dyrektor Ośrodka Profilaktyki i Leczenia Uzależnień w Zabrze
Marcin Milcarz	Ówczesny Kierownik Referatu ds. środków PFRON Departamentu Nadzoru Podmiotów Leczniczych i Ochrony Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego
Paweł Rabiej	Pełnomocnik ds. strategii i rozwoju na Uczelni Korczaka
Katarzyna Skowron	Kierownik Działu Ekonomii Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
Edward Szeliga	Przewodniczący Rady Działalności Pożytku Publicznego Województwa Śląskiego / Prezes Zarządu Fundacji POMOST
dr Michał Szyszka	Pracownik naukowo-dydaktyczny, koordynator ds. badań naukowych w Katedrze Pedagogiki Akademii WSB
Anna Urbańska	Inspektor w Departamencie Europejskiego Funduszu Społecznego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego
Grażyna Walasz	Naczelnik Wydziału ds. Rynku Pracy w Wojewódzkim Urzędzie Pracy w Katowicach
Mariola Zalewska	Ówczesny Kierownik Działu Pieczy Zastępczej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
dr Bożena Zasepa	Adiunkt na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
dr Ewelina Zdebska	Adiunkt w Katedrze Polityki Społecznej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Spis treści

1. Wprowadzenie	6
2. Podstawy prawne.....	8
2.1. Powiązania Programu z innymi dokumentami strategicznymi i programowymi	8
3. Diagnoza skali ubóstwa i wykluczenia społecznego	11
3.1. Osoby ubogie	14
3.2. Osoby starsze	21
3.3. Osoby z niepełnosprawnościami	28
3.4. Dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych.....	38
3.5. Osoby bezrobotne.....	41
3.6. Osoby w kryzysie bezdomności, dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań lub zagrożone bezdomnością.....	47
3.7. Osoby w sytuacji postpenitencjarnej (byli więźniowie).....	51
3.8. Migranci	56
3.9. Inne kategorie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.....	62
4. Diagnoza zasobów instytucjonalnych i kadrowych w obszarze ubóstwa i wykluczenia społecznego	67
4.1. Zasoby instytucjonalne	67
4.1.1. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej.....	67
4.1.2. Wybrane podmioty systemu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	72
4.1.3. Podmioty ekonomii społecznej	73
4.2. Zasoby kadrowe.....	86
4.2.1. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej i centra usług społecznych.....	86
4.2.2. Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	94
5. Analiza SWOT obszaru ubóstwa i wykluczenia społecznego	97
6. Misja Programu, cele operacyjne i działania	100
7. Sposób monitorowania, ewaluacji oraz finansowania	110
7.1. Monitoring i ewaluacja	110
7.2. Ścieżki finansowania	110
8. Aneks	112

Wykaz skrótów

AOON	asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością
CIS	centrum integracji społecznej
CUS	centrum usług społecznych
DES	Dział Ekonomii Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
DPA	Dział Planowania i Analiz Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
DPS	Dział Polityki Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
EaSI	Europejski program na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych
EFS+	Europejski Fundusz Społeczny Plus
ES	ekonomia społeczna
ETHOS	Europejska Typologia Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego
FE SL 2021-2027	Program <i>Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027</i>
FEAD	<i>Europejski Fundusz Pomocy Najbardziej Potrzebującym</i>
FERS 2021-2027	Program <i>Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027</i>
GOPS	gminny ośrodek pomocy społecznej
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JOPS	jednostka organizacyjna pomocy społecznej
JOWES	Jurajski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
JST	jednostka samorządu terytorialnego
KIS	klub integracji społecznej
MOPR	miejski ośrodek pomocy rodzinie
MOPS	miejski ośrodek pomocy społecznej
MRIPS-03	<i>Sprawozdanie roczne z udzielonych świadczeń pomocy społecznej - pieniężnych, w naturze i usługach</i>
MRPIPS	Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
NEET	(ang. <i>not in education, employment, or training</i>) grupa społeczna, obejmująca młodzież pozostającą poza sferą zatrudnienia i edukacji, czyli tych, którzy jednocześnie nie uczą się, nie pracują ani nie przygotowują się do zawodu
NSP 2021	<i>Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021</i>
OO NBP	Oddziały okręgowe Narodowego Banku Polskiego
OPS	ośrodek pomocy społecznej
OWES	ośrodek wsparcia ekonomii społecznej
OZPS	ocena zasobów pomocy społecznej
PCPR	powiatowe centrum pomocy rodzinie
PES	podmiot ekonomii społecznej
RDP	rodzinny dom pomocy

ROPS WSL	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
ROWES	Regionalny Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej 2.0
RP	Rzeczpospolita Polska
RPO	<i>Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014-2020</i>
RPZ	rodzinna piecza zastępcza
SOR	Społeczny Ośrodek Readaptacyjny
SWOT	<p>technika służąca do porządkowania i analizy informacji. Nazwa jest akronimem od angielskich słów określających cztery elementy składowe analizy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - S (Strengths) – mocne strony: wszystko to co stanowi atut, przewagę, zaletę, - W (Weaknesses) – słabe strony: wszystko to co stanowi słabość, barierę, wadę, - O (Opportunities)– szanse: wszystko to co stwarza szansę korzystnej zmiany, - T (Threats) – zagrożenia: wszystko to co stwarza niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej
ŚDS	środowiskowy dom samopomocy
UE	Unia Europejska
UKPS	<i>ubodzy klienci pomocy społecznej</i> - wskaźnik liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego odniesiona do liczby ludności
UM WSL	Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego
WRiSPZ-G	<i>Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej</i>
WRiSPZ-M	<i>Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez samorząd województwa zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej</i>
WRiSPZ-P	<i>Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy</i>
WTZ	warsztat terapii zajęciowej
ZAZ	zakład aktywności zawodowej
ZK	zakład karny

1. Wprowadzenie

Problem wykluczenia społecznego polega na braku możliwości pełnego uczestnictwa danej jednostki lub grupy społecznej w ważnych dziedzinach życia. Ograniczenie to wynika z deficytów całkowicie lub w dużej mierze niezależnych od wykluczonych. Wykluczenie dotyczy może pracy, konsumpcji, uczestnictwa w kulturze, życiu społeczności lokalnych i w polityce.

Niekiedy wykluczenie społeczne utożsamia się z ubóstwem lub traktuje ubóstwo jako główny powód wykluczenia. Obecnie jednak dominujące podejście jest bardziej wielowymiarowe i wielokierunkowe. Na przykład samo ubóstwo może być nie tyle przyczyną co skutkiem wykluczenia z powodu dyskryminacji na rynku pracy, niepełnosprawności, wykształcenia czy miejsca zamieszkania.

Na wykluczenie społeczne narażone są w szczególności: dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem i bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, pozbawione rodzin naturalnych, rodziny wielodzietne, osoby długotrwale bezrobotne, z niepełnosprawnościami (w tym chorujące psychicznie), osoby wymagające wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, seniorzy, osoby w kryzysie bezdomności, opuszczający zakłady penitencjarne oraz migranci.

Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028 został opracowany jako program operacyjny do *Strategii Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*. Koncepcja opracowania programu uzyskała pozytywną ocenę Departamentu Rozwoju i Transformacji Regionu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego.

W celu zagwarantowania bieżących konsultacji z ekspertami posiadającymi wiedzę i doświadczenie w organizowaniu pomocy społecznej, przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu oraz ograniczaniu zjawiska ubóstwa, Zarząd Województwa Śląskiego, uchwałą nr 943/422/VI/2023 z dnia 04.05.2023 roku, powołał zespół ds. opracowania „Programu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028”.

W skład Zespołu o charakterze interdyscyplinarnym weszli przedstawiciele różnych środowisk i instytucji, realizujących zadania w wyżej wymienionych obszarach, w tym przedstawiciele jednostek pomocy i integracji społecznej, Samorządu Województwa Śląskiego, organizacji pozarządowych i środowiska naukowego.

W II kwartale 2023 roku i w I kwartale 2024 roku w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej Województwa Śląskiego odbyły się spotkania powyższego zespołu, podczas których przedstawiano i konsultowano poszczególne elementy Programu tj. diagnozę skali ubóstwa i wykluczenia społecznego w województwie śląskim, diagnozę zasobów instytucjonalnych i kadrowych, analizę SWOT województwa śląskiego w obszarze ubóstwa i wykluczenia społecznego, misję, cele operacyjne oraz działania, a także części dotyczące monitoringu, ewaluacji i finansowania.

Realizatorem Programu jest Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego. Działania Programu będą wdrażane we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego, instytucjami pomocy i integracji społecznej, sektorem ekonomii społecznej, organizacjami pozarządowymi i partnerami gospodarczymi.

Adresatami działań Programu są w szczególności osoby fizyczne, prawne i podmioty nieposiadające osobowości prawnej, realizujące zadania w obszarze przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, osoby zagrożone tymi problemami społecznymi i ich rodziny.

Działania zaproponowane w Programie są zgodne z zadaniami, jakie w obszarze polityki społecznej prowadzi samorząd województwa tzn. mają one charakter wspierający, wzmacniający, upowszechniający, informacyjno-edukacyjny, diagnostyczny i organizacyjny. Oznacza to, że stanowią wsparcie dla podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w pomoc osobom wykluczonym i zagrożonym wykluczeniem społecznym na poziomie jednostek samorządu terytorialnego (gmin i powiatów).

Zakłada się, że ujęte w Programie działania będą finansowane w ramach:

- budżetu Samorządu Województwa Śląskiego (m.in. z Programu *Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny* oraz projektu *Śląskie dla Seniora – Śląska Karta Seniora*)
- programu *Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027* (projekty: *CUS – nowe spojrzenie na usługi społeczne* oraz *Kształcenie kadr i wsparcie nowych pracowników systemu pomocy i integracji społecznej w województwie śląskim*);
- programu *Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027* (projekt: *Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL*).

Niniejszy Program koresponduje ze specjalistycznymi programami realizowanymi w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, których adresatami są osoby zagrożone wykluczeniem społecznym – uzależnione od środków psychoaktywnych, doświadczających przemocy oraz wychowankowie pieczy zastępczej, dlatego też dokument ten nie zawiera celów operacyjnych ukierunkowanych na wsparcie powyższych grup docelowych.

2. Podstawy prawne

Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028 stanowi realizację zapisu art. 21 pkt 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (t.j.: Dz.U. z 2023 r. poz. 901 ze zm.), który stanowi, że:

*Do zadań Samorządu Województwa należy m.in: opracowanie, aktualizowanie i realizacja strategii wojewódzkiej w zakresie polityki społecznej będącej integralną częścią strategii rozwoju województwa obejmującej w szczególności programy: **przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu**, wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, **pomocy społecznej**, profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, współpracy z organizacjami pozarządowymi – po konsultacji z powiatami*

oraz art. 21 pkt 3 w brzmieniu:

*Do zadań Samorządu Województwa należy: rozpoznawanie przyczyn ubóstwa oraz opracowywanie **regionalnych programów pomocy społecznej wspierających samorządy lokalne w działaniach na rzecz ograniczania tego zjawiska**.*

Ponadto, Program jest zgodny z art. 41 ust. 1 i ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa (t.j.: Dz. U. z 2022 r. poz. 2094 ze zm.).

2.1. Powiązania Programu z innymi dokumentami strategicznymi i programowymi

Misja, cele operacyjne i działania niniejszego Programu korespondują z następującymi celami operacyjnymi dokumentu *Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”*:

Cel operacyjny: B.1. *Wysoka jakość usług społecznych, w tym zdrowotnych.*

- Podnoszenie kwalifikacji kadr i dostosowanie do aktualnych potrzeb systemu pomocy społecznej.
- Aktywizacja osób z niepełnosprawnościami oraz wykluczonych społecznie.
- Podnoszenie dostępu do usług wspierających funkcjonowanie rodziny, w tym opieki wytchnieniowej nad osobami zależnymi.
- Rozwój sektora srebrnej gospodarki oraz rozwój, integracja i koordynacja usług wspierających funkcjonowanie osób niesamodzielnych.
- Integracja imigrantów poprzez ich włączenie w życie społeczne i zawodowe oraz tworzenie więzi w ramach społeczności lokalnych.

Cel operacyjny: B.2. *Aktywny mieszkaniec.*

- Promocja i wsparcie podmiotów ekonomii społecznej.
- Wzmocnienie aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców, w tym osób starszych i osób z niepełnosprawnościami.
- Wsparcie przekwalifikowania zawodowego i nabywania nowych kompetencji przez osoby objęte procesem transformacji gospodarczej.

Ponadto misja, cele operacyjne i działania niniejszego Programu wiążą się z poniższymi celami strategicznymi zawartymi w dokumencie *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*:

- Cel strategiczny 1.** *Aktywna polityka prorodzinna. Wspieranie właściwego funkcjonowania rodziny, zapewniającej prawidłowy rozwój i opiekę wszystkim jej członkom, zwłaszcza osobom zależnym.*
- Cel strategiczny 2.** *Rozwój warunków sprzyjających aktywnemu i pełnemu uczestnictwu osób starszych w życiu społecznym. Dostosowanie systemu wsparcia do potrzeb starzejącego się społeczeństwa.*
- Cel strategiczny 3.** *Kształcenie i doskonalenie zawodowe kadr służb społecznych oraz instytucji wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.*
- Cel strategiczny 4.** *Wzmocnienie instytucji, organizacji i innych podmiotów realizujących zadania na rzecz włączenia społecznego mieszkańców regionu oraz skuteczności działań w tym obszarze. Organizowanie społeczności lokalnej.*
- Cel strategiczny 5.** *Wzmocnienie roli ekonomii społecznej i solidarnej w integracji społeczno-zawodowej oraz w dostarczaniu usług społecznych.*

Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028 wpisuje się w następujące dokumenty strategiczne i programowe:

- *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021–2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030;*
- *Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030;*
- *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej;*
- *Narodowy Program Mieszkaniowy;*
- *Strategię Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030;*
- *Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.);*
- *Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030;*
- *Strategię Rozwoju Usług Społecznych polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.);*
- *Zintegrowaną Strategię Umiejętności 2030. Politykę na rzecz rozwijania umiejętności zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie;*
- *Program Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027;*
- *Politykę społeczną wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność;*
- *Kartę Praw Osób Niepełnosprawnych z 1997 r. (M.P. z 13.08.1997 r., Nr 50, poz. 475);*
- *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych przyjęte podczas 48 sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993 (Rezolucja 48/96);*
- *Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych sporządzoną w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169);*
- *Krajowy Plan Działań na rzecz Zatrudnienia;*
- *Program wieloletni „Posiłek w szkole i w domu na lata 2024-2028”.*

Warto podkreślić, że możliwości wsparcia poszczególnych grup zagrożonych wykluczeniem i społecznie wykluczonych oferują fundusze strukturalne dostępne w ramach Programu *Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027*, w tym przeznaczone na działania dotyczące integracji społecznej finansowane w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+)¹ oraz

¹ Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+) jest głównym instrumentem Unii Europejskiej (UE) służącym inwestowaniu w ludzi. Dzięki budżetowi na lata 2021–2027 w wysokości niemal 99,3 mld euro EFS+ będzie nadal wspierać unijną politykę społeczną oraz w dziedzinie zatrudnienia, edukacji i rozwoju umiejętności, a także

inwestycje w infrastrukturę społeczną finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Ponadto, komplementarne z *Programem przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028* są następujące programy wojewódzkie (operacyjne), realizowane w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej Województwa Śląskiego:

- *Program przeciwdziałania uzależnieniom w województwie śląskim na lata 2022-2030;*
- *Program przeciwdziałania przemocy w rodzinie w województwie śląskim na lata 2021-2025;*
- *Programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w województwie śląskim na lata 2021-2030;*
- *Program Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny;*
- *Projekt Śląskie dla Seniora – Śląska Karta Seniora.*

Komplementarne z *Programem przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028* jest także opracowana przez Wydział Rozwoju Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego koncepcja polityki przeciwdziałania negatywnym zmianom demograficznym, depopulacji i starzeniu się społeczeństwa w województwie śląskim „Śląskie. Wyzwania demograficzne”.

reformy strukturalne w tych obszarach. Fundusz będzie również jednym z fundamentów odbudowy społeczno-gospodarczej Unii po pandemii koronawirusa. Pandemia spowodowała odwrócenie tendencji wzrostowych w zakresie udziału w rynku pracy, naraziła systemy edukacyjne i zdrowotne na szereg wyzwań oraz zwiększyła nierówności. EFS+ będzie jednym z kluczowych instrumentów Unii pomagających państwom członkowskim w stawianiu czoła tym wyzwaniom. W ramach polityki spójności EFS+ będzie również kontynuował swoją misję wspierania spójności gospodarczej, terytorialnej i społecznej w UE – zmniejszając dysproporcje między państwami członkowskimi i regionami. EFS+ łączy w sobie cztery instrumenty finansowania, które funkcjonowały oddzielnie w okresie programowania 2014–20: Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Europejski Fundusz Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD), Inicjatywę na rzecz zatrudnienia ludzi młodych oraz program Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych (EaSI), <https://ec.europa.eu/european-social-fund-plus/pl/czym-jest-efs> [odczyt: 30.01.2023 r.].

3. Diagnoza skali ubóstwa i wykluczenia społecznego

Poniższa diagnoza obejmuje swoim zakresem tematycznym główne przyczyny wykluczenia społecznego w województwie śląskim. Są nimi w szczególności: ubóstwo, zaawansowany wiek, niepełnosprawność, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, bezrobocie, bezdomność, trudności w przystosowaniu po opuszczeniu zakładu karnego oraz imigracja. Z wykluczeniem mogą być związane również inne czynniki, o których mowa w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, w tym: długotrwała lub ciężka choroba, ochrona macierzyństwa i wielodzietności, uzależnienie od alkoholu lub narkotyków, przemoc domowa, zdarzenia losowe, sytuacja kryzysowa, handel ludźmi, sieroctwo czy też klęska żywiołowa lub ekologiczna.

Wykluczenie społeczne może być także spowodowane czynnikami o charakterze horyzontalnym, np. ograniczonym dostępem do Internetu / informacji (wykluczenie cyfrowe / informacyjne) źródeł energii (wykluczenie energetyczne) czy też ograniczonymi możliwościami w zakresie przemieszczania się (wykluczenie komunikacyjne). Czynnikiem tym poświęcono osobny podrozdział diagnozy. Ponadto w materiale ujęto diagnozę zasobów kadrowych i instytucjonalnych, których zadaniem jest ograniczenia występowania zjawiska wykluczenia społecznego.

Tam gdzie to było możliwe powyższe informacje zostały przedstawione w ujęciu dynamicznym (głównie na przestrzeni lat 2012-2022) oraz statycznym - w przekrojach uwzględniających: podregiony oraz rodzaje powiatów i gmin, a tam gdzie to było uzasadnione podano także dane dotyczące gmin i powiatów charakteryzujących się najtrudniejszą sytuacją w danej dziedzinie. Poniżej przedstawiono informacje nt. podziału administracyjnego województwa śląskiego, których celem jest pomoc w interpretacji treści diagnozy.

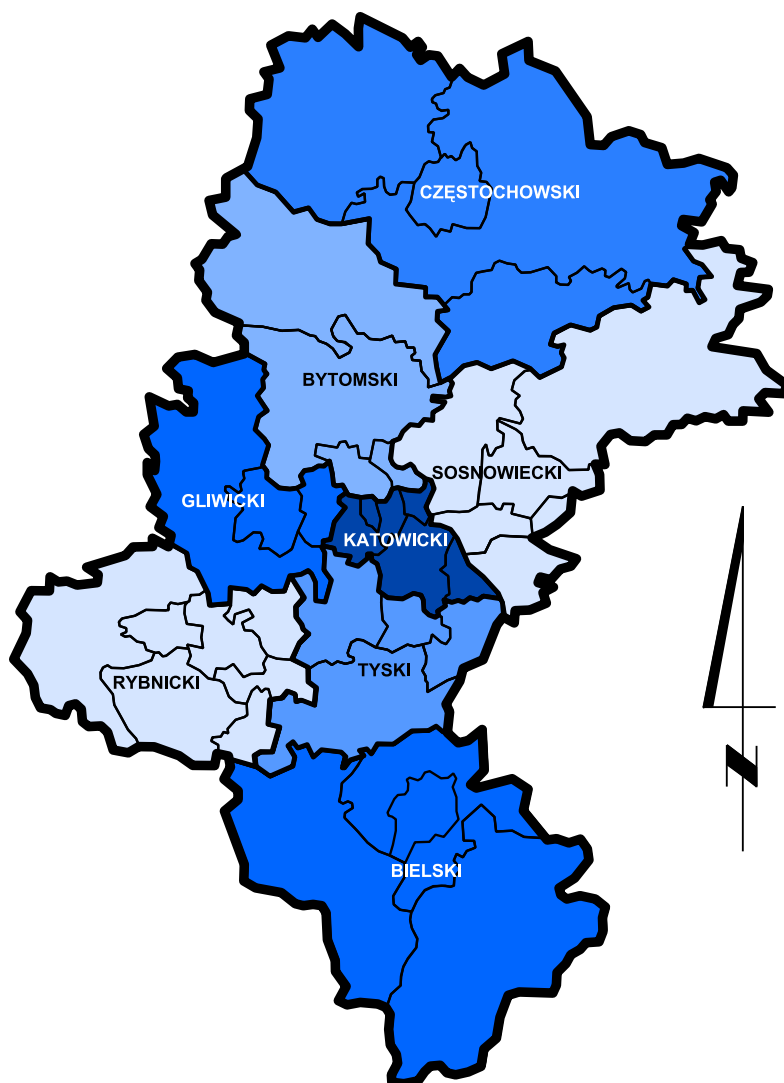
Województwo śląskie składa się ze 167 gmin, w tym 49 miejskich, 22 miejsko-wiejskich oraz 96 wiejskich. Gminy te tworzą 36 powiatów, w tym 17 ziemskich oraz 19 miast na prawach powiatu². Dla celów statystyki regionalnej województwo zostało podzielone na 8 podregionów:³

1. **bielski** – obejmujący powiaty: bielski, cieszyński, żywiecki, m. Bielsko-Biała;
2. **bytomski** – obejmujący powiaty: lubliniecki, tarnogórski, m. Bytom, m. Piekary Śląskie;
3. **częstocheński** – obejmujący powiaty: częstocheński, kłobucki, myszkowski, m. Częstochowa;
4. **gliwicki** – obejmujący powiaty: gliwicki, m. Gliwice, m. Zabrze;
5. **katowicki** – obejmujący powiaty: m. Chorzów, m. Katowice, m. Mysłowice, m. Ruda Śląska, m. Siemianowice Śląskie, m. Świętochłowice;
6. **rybnicki** – obejmujący powiaty: raciborski, rybnicki, wodzisławski, m. Jastrzębie-Zdrój, m. Rybnik, m. Żory;
7. **sosnowiecki** – obejmujący powiaty: będziński, zawierciański, m. Dąbrowa Górnicza, m. Jaworzno, m. Sosnowiec;
8. **tyński** – obejmujący powiaty: mikołowski, pszczyński, bieruńsko-lędziński, m. Tychy.

² GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

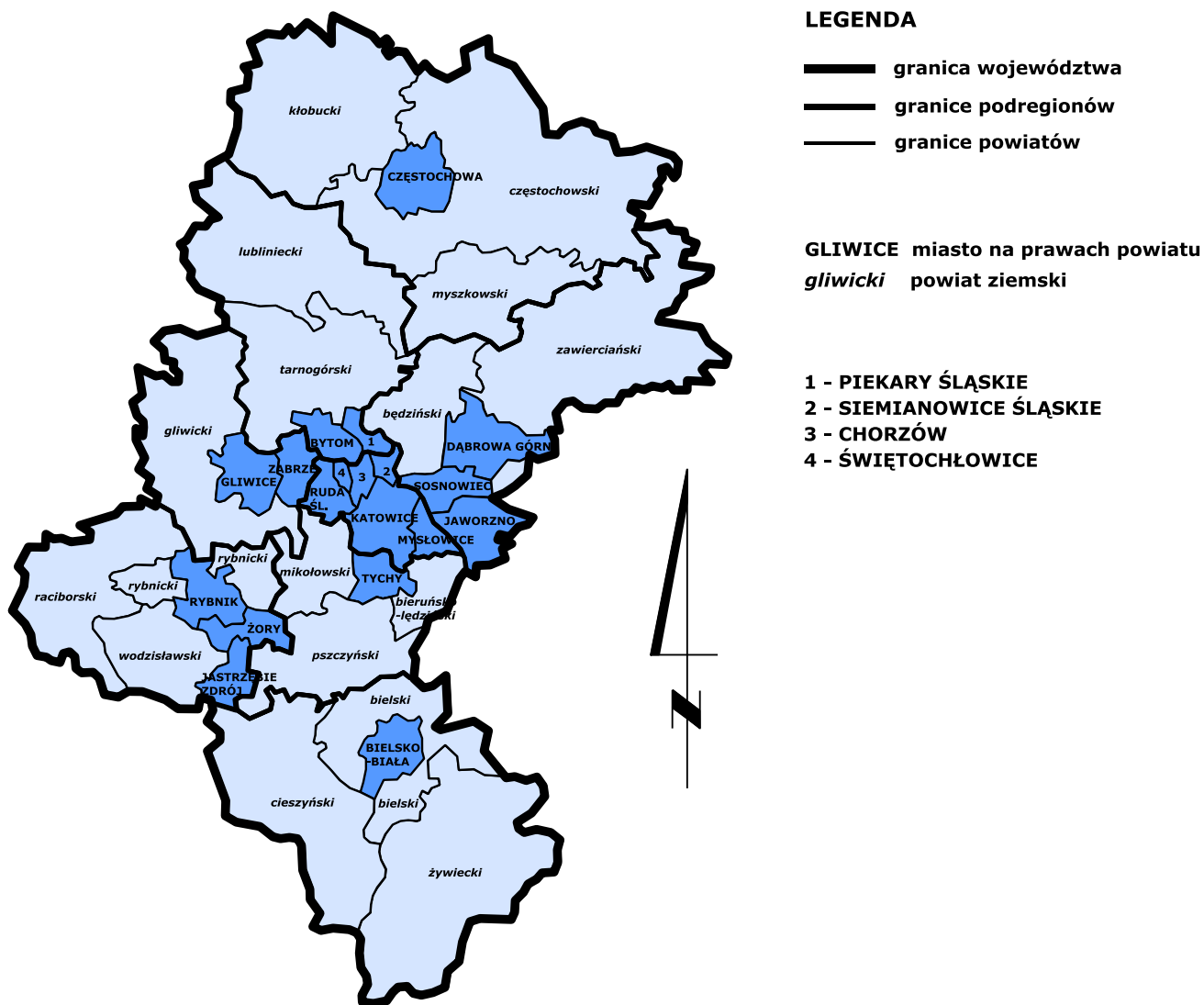
³ Ibidem.

Mapa 1. Podział województwa śląskiego na podregiony.

Źródło: opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego.

Mapa 2. Podział województwa śląskiego na powiaty.

Źródło: opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego.

3.1. Osoby ubogie

Zjawisko ubóstwa, z uwagi na swoje socjologiczne, psychologiczne i polityczne aspekty, stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny, mierzony niedostatkiem środków materialnych służących do zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzi. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w takich sferach życia jak: poziom wykształcenia, warunki mieszkaniowe, dostęp do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury⁴.

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa. Oblicza się go dzieląc liczbę ubogich (osób lub gospodarstw domowych) przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości⁵.

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W podejściu obiektywnym gospodarstwa domowe lub osoby uznaje się za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa⁶.

Przy dokonywaniu pomiaru ubóstwa w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa⁷. Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym), ustalane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Koszyk minimum biologicznego określa praktycznie najniższy standard życia, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W związku z tym minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa⁸.

Z kolei ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej⁹. Od 1 stycznia 2022 r. obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 776 zł dla gospodarstw jednoosobowych oraz 600 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych¹⁰.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności¹¹. Główny Urząd Statystyczny stosuje granicę relatywną definiowaną jako 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych¹².

⁴ L. Frąckiewicz: *Warunki i jakość życia ludności*, [w:] *Spółeczny obraz Śląska na przełomie wieków : praca zbiorowa*, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego, Katowice 2004, s. 173.

⁵ GUS, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014*, Warszawa 2015, s. 25.

⁶ GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnałna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, Materiał na konferencję prasową w dniu 26 lipca 2011 r., s. 1.

⁷ GUS, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013...*, op. cit., s. 7.

⁸ Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, *Badania nad poziomem i strukturą zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2008 r.*, Warszawa 2009 r., s. 1.

⁹ GUS, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013...*, op. cit., s. 24.

¹⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 1296).

¹¹ GUS, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013...*, op. cit., s. 7.

¹² Ibidem, s. 24.

Zgodnie z danymi GUS w 2022 r. w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na tym samym poziomie co w 2021 r. i wyniósł 4,7%. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 11,8% (w 2021 roku – 12,2%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 7,1% (w 2021 roku – 7,4%) osób w gospodarstwach domowych¹³.

Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od przeważającego źródła dochodu gospodarstwa domowego. W najmniej korzystnej sytuacji są członkowie gospodarstw, w których podstawowy dochód stanowią tzw. „inne niezarobkowe źródła utrzymania” (najczęściej zasiłki dla bezrobotnych i świadczenia z pomocy społecznej). W 2022 roku stopa ubóstwa skrajnego wynosiła w ich przypadku 12,3%. Kolejną grupą najbardziej narażoną na ubóstwo skrajne są członkowie gospodarstw domowych rolników – spośród nich 8,5% żyło poniżej minimum egzystencji. Najmniej zagrożone ubóstwem skrajnym były gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek – 2,9% oraz emerytów – 4,0% i pracowników – 4,5%. W przypadku gospodarstw rencistów analizowany wskaźnik osiągnął wartość 5,8%¹⁴.

Z ubóstwem koreluje również poziom wykształcenia – im wyższy, tym ryzyko życia poniżej minimum egzystencji mniejsze. Posiadanie przez głowę gospodarstwa domowego¹⁵ wyższego wykształcenia praktycznie eliminuje to gospodarstwo z populacji skrajnie ubogich. W 2022 r. wśród gospodarstw domowych, w których głowa posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, odsetek osób skrajnie ubogich wyniósł 11,3%, natomiast w gospodarstwach z głową posiadającą wykształcenie zasadnicze zawodowe – 6,7%, średnie – 4,5%, a wyższe – zaledwie 1,8%¹⁶.

Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz z pojawieniem się kolejnych dzieci w rodzinie. O ile dla małżeństw¹⁷ z 1 dzieckiem stopa ubóstwa skrajnego wyniosła w 2022 r. 1,2%, a z 2 dzieci – 1,9%, to w przypadku rodzin posiadających 3 i więcej dzieci jej wartość kształtowała się na poziomie 6,9%¹⁸.

W świetle powyższych danych nie jest zaskoczeniem występowanie związku pomiędzy zagrożeniem ubóstwem a wiekiem. Rzeczywiście, częściej występuje ono wśród dzieci i młodzieży niż dorosłych. W 2022 r. zasięg skrajnego ubóstwa wśród osób poniżej 18 r.ż. wyniósł 5,7%, wobec 4,5% w przypadku osób w wieku 18-64 lat i 3,9% dla seniorów w wieku 65 i więcej lat¹⁹. Mimo, iż w Polsce ubóstwo częściej dotyczy ludzi młodych, to należy pamiętać o trudnej sytuacji części osób starszych, których dotyczą związane z wiekiem choroby wymagające leczenia pochłaniającego znaczną część dochodów²⁰. Ponadto jest to kategoria osób szczególnie narażona na rodzaje wykluczenia o charakterze horyzontalnym - wykluczeniem cyfrowym / informacyjnym, energetycznym oraz komunikacyjnym.

¹³ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce 2022 r.”*, Informacje sygnalne, 30.06.2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2022-roku,14,10.html> [odczyt: 05.10.2023 r.], s. 3. Prezentowane w niniejszym opracowaniu dane za 2021 r. różnią się od wartości wcześniej opublikowanych przez GUS. Różnice te wynikają z przyjęcia nowego systemu wag uogólniających wyniki badania budżetów gospodarstw domowych, na podstawie którego obliczane są wskaźniki zasięgu ubóstwa ekonomicznego. Nowy system wag oparty jest o wyniki *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021*.

¹⁴ Ibidem, s. 6.

¹⁵ Głowa gospodarstwa domowego (określana w badaniu budżetów gospodarstw domowych jako osoba odniesienia) to osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga stały w dłuższym okresie czasu, najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.”*, op. cit. [odczyt: 05.10.2023 r.], s. 6.

¹⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.* Informacje sygnalne, 30.06.2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2022-roku,14,10.html> [odczyt: 05.10.2023 r.], s. 7.

¹⁷ W grupie małżeństw zostały uwzględnione także związki nieformalne.

¹⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.”*..., op. cit., s. 4

¹⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.* ..., op. cit., s. 7.

²⁰ E. Tarkowska *Oblicza polskiej biedy*, w: *Analizy Laboratorium WIEZI 2/2009*, <http://labo-old.wiez.pl/zasoby/Analizy%20Laboratorium%20Wiezi%20nr%202%202009.pdf> [odczyt: 05.10.2023 r.], s. 4.

Obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych to kolejny czynnik zwiększający ryzyko popadnięcia w ubóstwo. Stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną wyniosła w 2022 r. 6,7%. W najtrudniejszym położeniu znajdowały się gospodarstwa domowe z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności. W tego rodzaju gospodarstwach stopa ubóstwa skrajnego wyniosła 6,5%. Dla porównania, w rodzinach bez osób niepełnosprawnych wskaźnik ten wyniósł 4,3%, natomiast w rodzinach, w których to głowa gospodarstwa domowego była osobą niepełnosprawną stopa ubóstwa wyniosła 4,9%²¹.

Ogólnie rzecz biorąc zagrożenie wszystkimi rodzajami ubóstwa jest znacznie wyższe na wsi niż w miastach, choć zasada ta wydaje się nie dotyczyć województwa śląskiego. W 2022 r. w całym kraju wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym na obszarach wiejskich był blisko czterokrotnie wyższy niż w miastach i wynosił 8,3%. W tych ostatnich jego wartość kształtowała się na poziomie 2,3% i była silnie związana z ich wielkością – daje się zauważyć tendencja, według której im miejscowość mniejsza, tym poziom ubóstwa skrajnego większy²². Mimo, iż zagrożenie ubóstwem było i jest znacznie wyższe na wsi, trzeba pamiętać, iż w miastach, także tych największych i najbardziej rozwiniętych, znajdują się dzielnice biedy, zdegradowane obszary oraz miejsca, które pilnie wymagają zintegrowanych działań rewitalizacyjnych. Ponadto z obserwacji pracowników socjalnych i asystentów rodziny wynika, że do zwiększenia ryzyka wystąpienia ubóstwa przyczynia się wykluczenie cyfrowe.

Mimo, że rok 2020 przyniósł wzrost zasięgu ubóstwa skrajnego, co było związane m. in. z ograniczeniem (a często nawet zamrożeniem) działalności wielu branż gospodarki ze względu na pandemię COVID-19, generalnie pandemia nie przełożyła się na wzrost ubóstwa jako trendu²³. Po nieznacznym wzroście poziomu ubóstwa, z jakim mieliśmy do czynienia w 2020 roku, w 2021 r. zanotowano ponowny spadek odsetka osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granic: minimum egzystencji oraz ustawowej (odpowiednio o 0,5 i 1,7 p. proc.). Natomiast w 2022 r. odsetek osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji utrzymał się na takim samym poziomie jak w 2021 r., a poniżej granicy relatywnej i ustawowej zmniejszył się (odpowiednio o 0,4 i 0,3 p. proc.).

Wprawdzie odsetek osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji w 2022 r. utrzymał się na takim samym poziomie jak w 2021 r., lecz w ramach tego rodzaju ubóstwa odnotowano zmiany: największy spadek poziomu ubóstwa skrajnego zanotowano wśród gospodarstw domowych rolników (spadek o 3,3 p. proc.) oraz gospodarstw domowych utrzymujących się z „innych niezarobkowych źródeł” (spadek o 2,5 p. proc.)²⁴. W wyżej wymienionych grupach pomimo tych istotnych spadków stopy ubóstwa nadal należały do najbardziej zagrożonych ubóstwem skrajnym. Szczególnie trudna sytuacja występowała w gospodarstwach domowych, w których nakładały się na siebie ww. czynniki ryzyka, np. w gospodarstwach domowych posiadających w swoim składzie dzieci z niepełnosprawnościami. W przypadku ubóstwa relatywnego największy spadek jego poziomu zanotowano wśród gospodarstw domowych zamieszkujących na wsiach (spadek o 1,4 p. proc.), natomiast w przypadku ubóstwa ustawowego w miastach liczących 100-500 tys. mieszkańców (spadek o 1,2 p. proc.)²⁵.

²¹ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.”...*, op. cit., s. 5

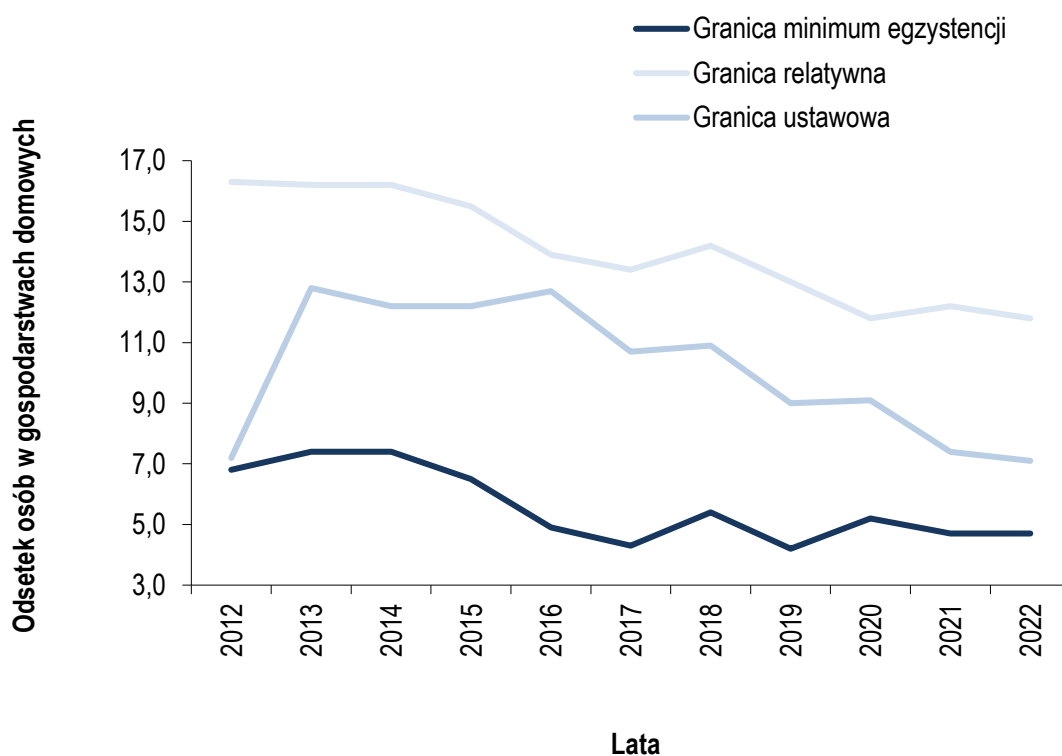
²² Ibidem, s. 6.

²³ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2023/2024* przyjęty przez Radę Ministrów 25 kwietnia 2023 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/krajowy-program-reform> [odczyt: 05.10.2023 r.], s. 73.

²⁴ GUS, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.”...*, op. cit., s. 6.

²⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.”...*, op. cit., s. 6.

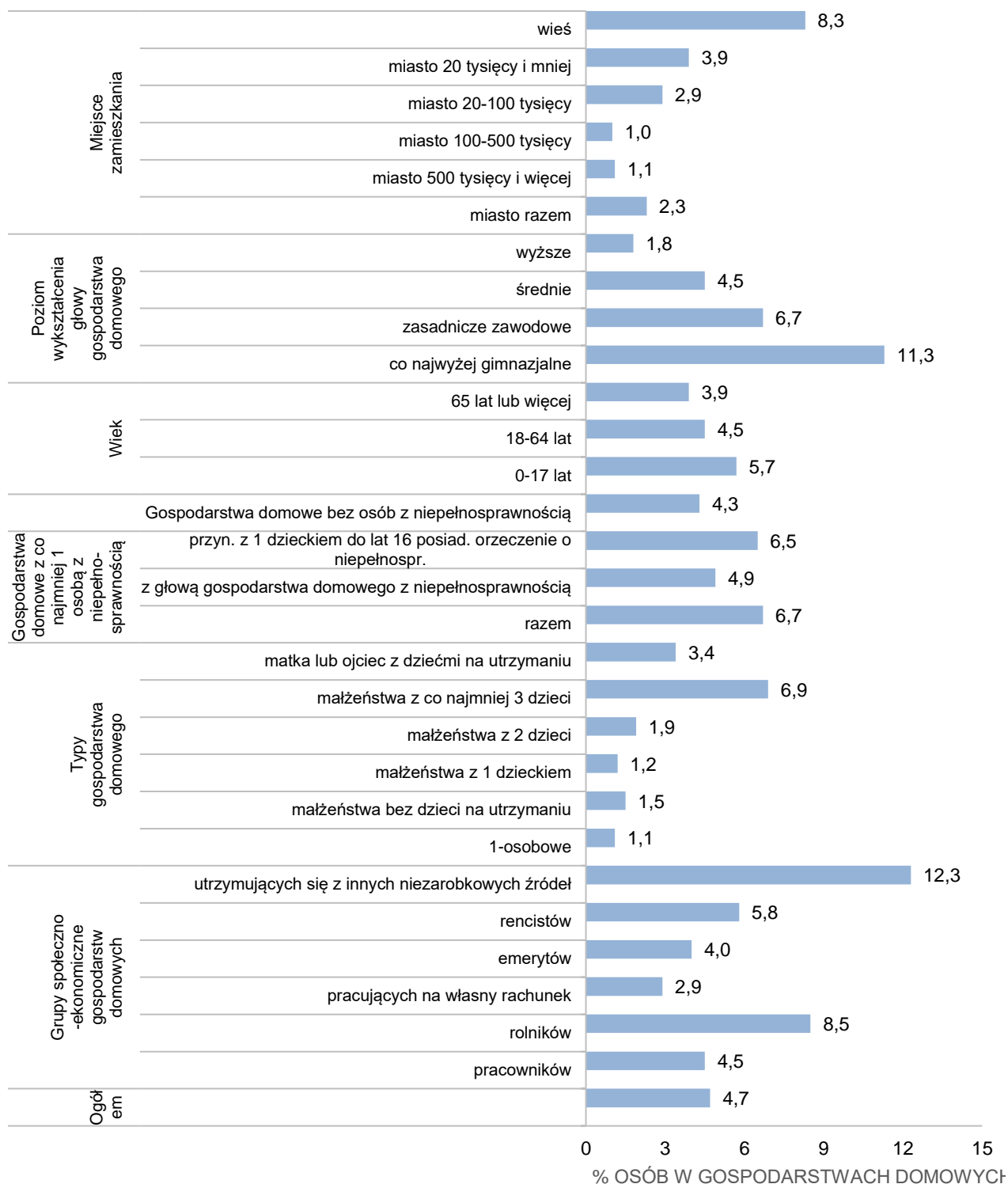
Wykres 1. Zagrożenie ubóstwem w Polsce w latach 2012-2022 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa*).

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.* Informacje sygnałne, 30.06.2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2022-roku,14,10.html> [odczyt: 05.10.2023 r.], s. 2.

Wykres 2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wg wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce w 2022 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałowego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce 2022 r.”*, Informacje sygnałowe, 30.06.2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2022-roku,14,10.html> [odczyt: 05.10.2023 r.]

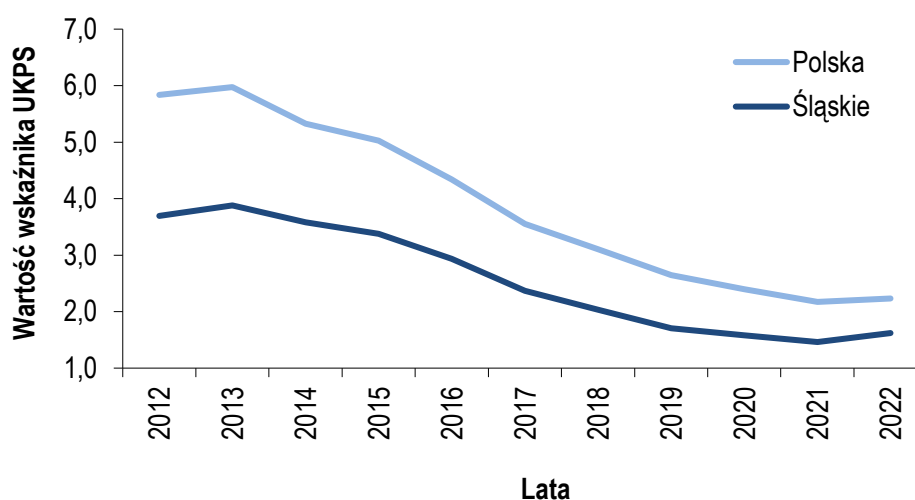
W przeciwieństwie do poziomu kraju na niższych poziomach podziału terytorialnego istnieje niewiele danych pozwalających na mierzenie poziomu ubóstwa. Głównym źródłem informacji w tym względzie są statystyki pomocy społecznej. Do danych dotyczących ubóstwa, podawanych z dokładnością do poziomu gminy, należy publikowana przez Główny Urząd Statystyczny *liczba osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego*. Wyżej wymieniona zmienna, odniesiona do liczby ludności, została na potrzeby niniejszego opracowania nazwana *wskaźnikiem UKPS*²⁶. Obrazuje ona jaki odsetek ogółu ludności stanowią klienci pomocy społecznej, żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach poniżej kryterium dochodowego.

W 2022 r. wartość wskaźnika UKPS wyniosła w województwie śląskim 1,6 (w Polsce 2,2). W tym czasie województwo śląskie wraz z małopolskim należały do regionów o najniższym wskaźniku UKPS wśród innych województw. W województwie śląskim od roku 2013, kiedy to wartość ww. wskaźnika wynosiła 3,9 mamy do czynienia ze stałą tendencją spadkową. Podobnie jak w skali całego kraju, w śląskim mamy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym poziomu analizowanego wskaźnika. W poszczególnych podregionach jego wartość wahała się w granicach od 1,2% w podregionie tyskim do 2,0% w podregionie katowickim. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich – 1,8% w stosunku do 1,4%. Rodzaj gminy, a co za tym idzie miejsce zamieszkania (miasto / wieś) także różnicowało wartości analizowanego wskaźnika – w gminach miejskich był on nieco wyższy niż w wiejskich i miejsko-wiejskich.

Jeśli chodzi o powiaty województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika UKPS zanotowano w m. Ruda Śląska (3,3%), m. Zabrze (3,2%) oraz m. Siemianowice Śląskie (2,9%), natomiast najniższe w powiecie pszczyńskim (0,6%), bielskim (0,7%) oraz w powiecie gliwickim (0,9%).

Z kolei na poziomie gmin najwyższe odsetki osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w stosunkowo małych gminach tj.: Rajcza (5,8%), Koniecpol (5,5%) oraz Niegowa (4,7%).

Wykres 3. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności* w latach 2012-2022.

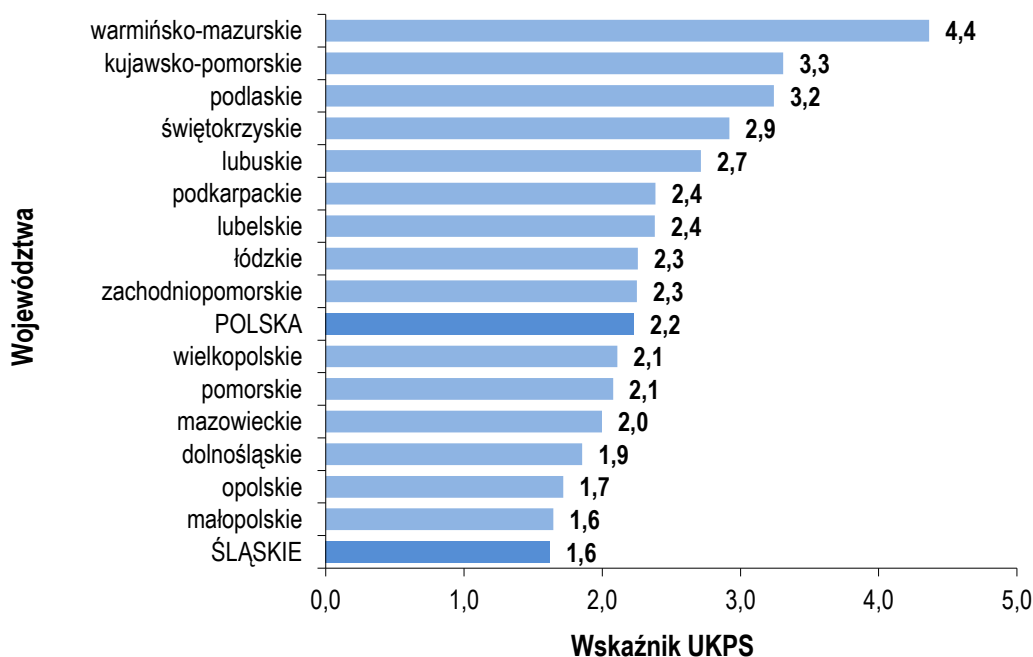

* Wskaźnik UKPS.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>.

²⁶ Skrót od *ubodzy klienci pomocy społecznej*.

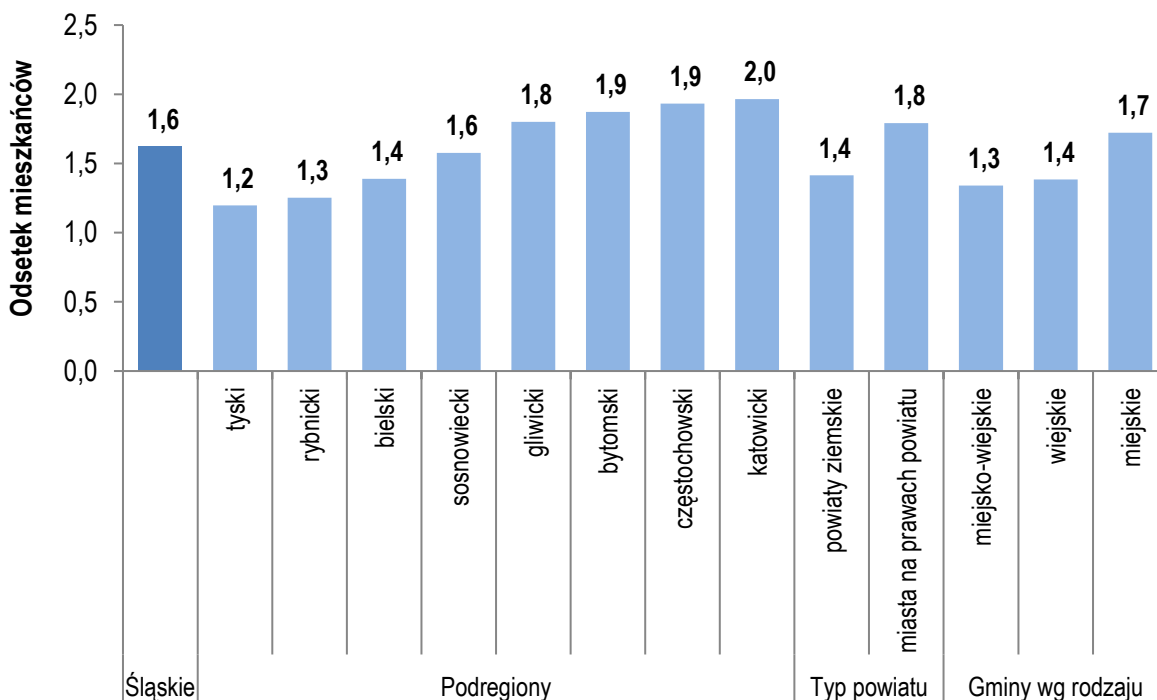
Wykres 4. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego* jako odsetek ogółu ludności województw w 2022 r.

* Wskaźnik UKPS.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>

Wykres 5. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności w województwie śląskim w 2022 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>

3.2. Osoby starsze

Osoby starsze, odgrywają istotną rolę w społeczeństwie, wnosząc swoje bogate doświadczenie i mądrość życiową. Często to właśnie oni pełnią rolę stabilizatorów społeczeństwa, przyczyniając się do utrzymania spójności społecznej i tożsamości poprzez kontynuację i przekazywanie młodszym pokoleniom tradycji, wartości kulturowych i społecznych.

W miarę starzenia się ludności, zjawisko to staje się coraz bardziej istotne dla społeczeństw na całym świecie. W ostatnich kilkudziesięciu latach przeciętna długość trwania życia znacząco wzrosła, co niesie ze sobą zarówno wyzwania, jak i możliwości. Osoby starsze są nie tylko świadkami dynamicznych zmian, ale także aktywnymi uczestnikami procesów kulturowych i społecznych. Wielu seniorów prowadzi aktywny tryb życia, angażując się w różnorodne działania społeczne, kulturalne czy edukacyjne i/lub pozostaje aktywnych zawodowo. Ich doświadczenie zawodowe może przynieść korzyści gospodarce poprzez mentorowanie młodszych pracowników oraz udział w różnych projektach i inicjatywach społeczno-ekonomicznych. Ponadto osoby starsze niejednokrotnie pełnią rolę opiekunów w rodzinie, oferując emocjonalne wsparcie i doświadczenie, dlatego ich obecność jest kluczowa dla rozwoju i stabilności rodzin.

Niestety jednak seniorzy równie często zmagają się z różnorodnymi problemami. Najczęściej dotyczą one kwestii zdrowotnych, które znacząco utrudniają ich codzienne funkcjonowanie. To właśnie wraz z wiekiem wzrasta ryzyko występowania różnych chorób i schorzeń (np. choroby serca, cukrzyca, osteoporoza czy demencja). Część seniorów ma problem z przygotowaniem sobie pełnowartościowych posiłków, w związku z tym nie odżywiają się właściwie. Ponadto często pojawiają się problemy związane z mobilnością, utrudniające korzystanie z transportu publicznego czy samodzielne poruszanie się – dużym problemem staje się wówczas np. dotarcie do lekarzy. Starzenie wiąże się również niejednokrotnie z utratą bliskich osób, przyjaciół czy partnerów życiowych. Często powoduje to izolację społeczną osób starszych, wywołującą u nich ogromne poczucie osamotnienia, a to negatywnie wpływa na ich zdrowie psychiczne. Pojawiają się także problemy finansowe ze względu na ich ograniczoną zdolność do pracy, niewystarczającą emeryturę czy też wzrost kosztów życia, co może prowadzić np. do zaniechania zakupu leków niezbędnych do zachowania optymalnego stanu zdrowia. Osoby starsze, zwłaszcza jeśli nie miały wcześniej doświadczenia z nowymi technologiami, mogą mieć również trudności w dostosowaniu się do szybko zmieniającego się świata cyfrowego. To może z kolei prowadzić do izolacji społecznej i trudności w dostępie do informacji czy usług online. Osoby starsze mają często problem z dostępem do tanich usług związanych z utrzymaniem mieszkania np. drobne naprawy (wymiana żarówki, zamka itp.).

W związku z powyższym bardzo ważne jest zrozumienie potrzeb seniorów, poszanowanie ich godności oraz stworzenie warunków sprzyjających aktywnemu i zdrowemu starzeniu się. Warto podkreślić, że społeczne zaangażowanie i odpowiednie wsparcie dla osób starszych stanowią kluczowe elementy budowania społeczeństwa, w którym osoby takie mogą cieszyć się pełnią życia i przyczyniać się do rozwoju społecznego.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach Europy, obserwuje się wyraźny trend starzenia się ludności. Wydłużenie oczekiwanej długości życia, spadek dzietności oraz zmiany w strukturze demograficznej są czynnikami, które wpływają na przekształcenie profilu wiekowego społeczeństwa. Już od wielu lat w Polsce charakterystyczne jest zmniejszanie się liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, przy jednoczesnym wzroście populacji osób w wieku poprodukcyjnym.

W 2022 roku odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (60+/65+ lat) osiągnął w Polsce poziom 22,9%. Wśród województw o najwyższym odsetku osób w wieku poprodukcyjnym, czyli wśród

„najstarszych” województw znajdowały się: świętokrzyskie (25,5%), łódzkie (25,4%) oraz śląskie (24,4%). Natomiast najniższe wartości prezentowanego wskaźnika uzyskały województwa: małopolskie (21,0%), pomorskie (21,2%) i wielkopolskie (21,4%).

Podobnie jak w całej Polsce również w województwie śląskim zmniejsza się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, natomiast rośnie populacja osób w wieku poprodukcyjnym. W ciągu ostatnich lat na terenie województwa nastąpił znaczny wzrost zarówno liczby osób w wieku poprodukcyjnym, jak i udziału tej kategorii ludności. W latach 2012-2022 liczba ta wzrosła o 196 007 (z 863 066 do 1 059 073), tj. o 22,7%, a udział zwiększył się o 5,7 punktów procentowych²⁷. Prognoza ludności do 2060 roku²⁸ przewiduje zwiększenie liczby osób należących do kategorii wiekowych 60+/65+ o 154 995 (do poziomu 1 214 068) oraz zwiększenie ich udziału w ogólnej populacji do 37,3%, co oznacza wzrost o 12,9 punktu proc. w odniesieniu do roku 2022.

Najwyższym udziałem seniorów w 2022 roku charakteryzowały się podregiony: sosnowiecki (27,3%), częstochowski (26,0%) i katowicki (24,9%). Na poziomie powiatów do liderów pod tym względem należały: m. Sosnowiec (29,2%), m. Częstochowa (28,8%) i m. Dąbrowa Górnicza (28,0%). W miastach na prawach powiatu analizowany wskaźnik był wyższy niż w powiatach ziemskich (odpowiednio 25,7% i 22,7%). W przypadku gmin najwyższym jego poziomem charakteryzowały się gminy miejskie (25,5%). Dla porównania w gminach miejsko-wiejskich wyniósł on 22,7%, a w wiejskich 21,0%. Najwyższymi odsetkami osób w wieku poprodukcyjnym wśród gmin charakteryzowały się: Sosnowiec (29,2%), Częstochowa (28,8%) i Czeladź (28,7%)²⁹.

Opisane powyżej tendencje będą skutkowały w przyszłości wzrostem wskaźnika obciążenia demograficznego³⁰. Jego wartość, która w 2022 roku wyniosła w województwie śląskim 71,8 (w Polsce 70,4), zgodnie z obliczeniami³¹ w 2040 roku ma wynieść 80,6 (w Polsce 77,4), zaś w 2060 roku szacuje się, że osiągnie 108,3 (w Polsce 104,8). Skutkiem tego mogą być m.in. poważne problemy z zapewnieniem właściwej opieki rosnącej zbiorowości osób w podeszłym wieku.

²⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 24.01.2024 r.].

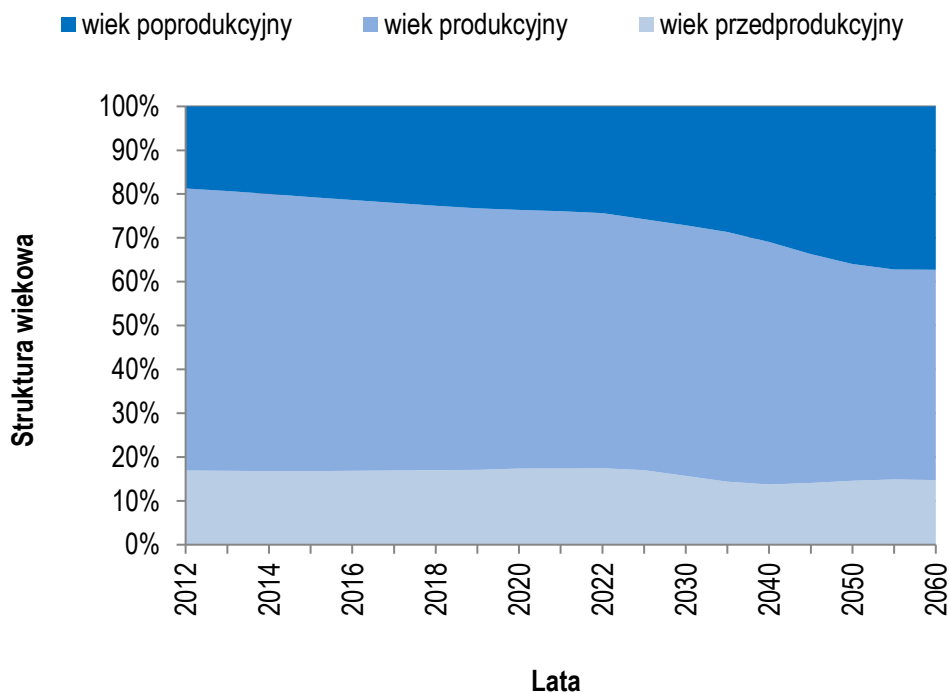
²⁸ Prognoza GUS opracowana na bazie *NSP 2021*.

²⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 24.01.2024 r.].

³⁰ Ludność w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym oraz poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym.

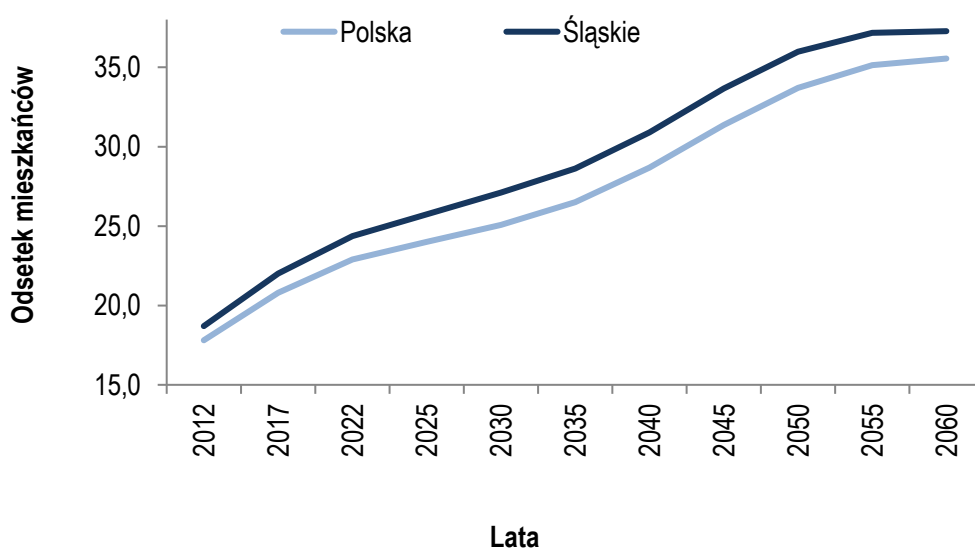
³¹ Obliczenia wykonane na podstawie prognozy opracowanej przez GUS na bazie *NSP 2021*.

Wykres 6. Struktura wiekowa mieszkańców* województwa śląskiego w latach 2012-2022 (wg stanu na koniec danego roku) oraz prognoza na lata 2025-2060.

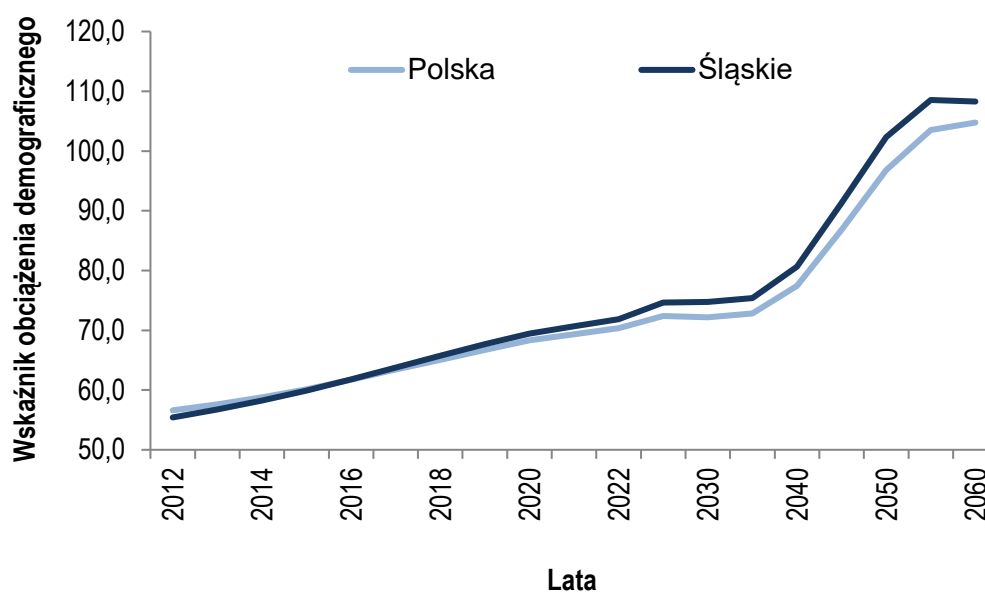
* Mieszkańcy w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (18-59/64) i poprodukcyjnym (60+/65+).
 Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 24.01.2024 r.].

Wykres 7. Udział mieszkańców w wieku poprodukcyjnym w latach 2012-2022 oraz prognoza* na lata 2025-2060 dla Polski i województwa śląskiego.

* Prognoza opracowana przez GUS na bazie NSP 2021.
 Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 24.01.2024 r.].

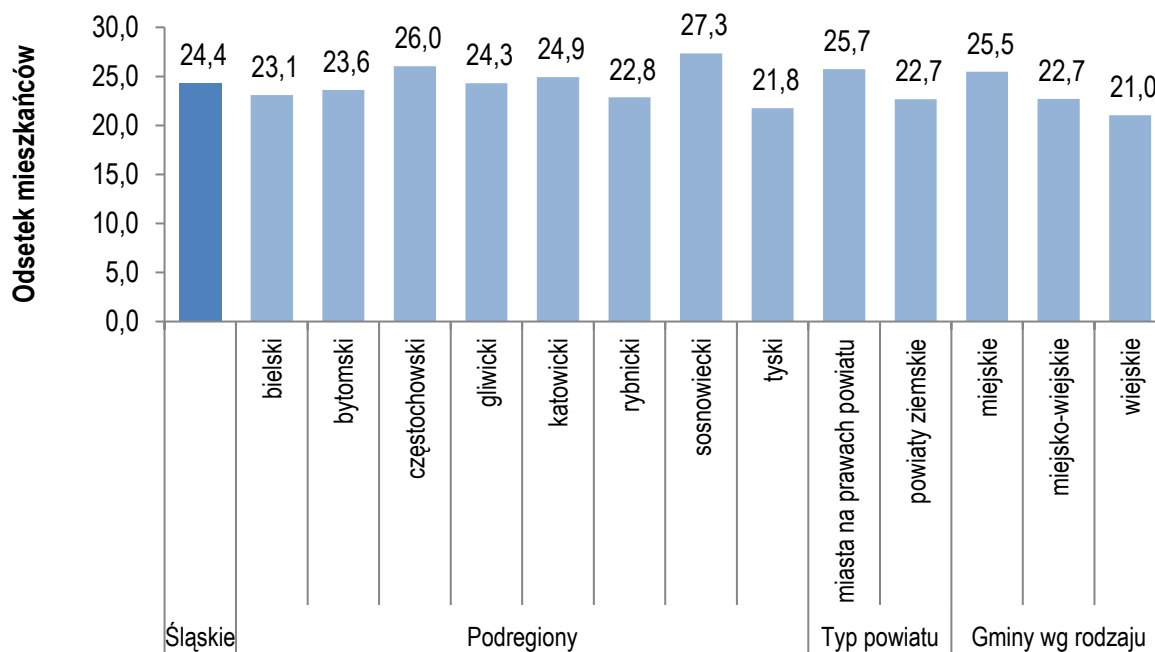
Wykres 8. Wskaźnik obciążenia demograficznego* w latach 2012-2022 oraz prognoza na lata 2025-2060.

* Mieszkańcy w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym oraz poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym. Prognoza na lata 2025-2060 została opracowana przez GUS na bazie NSP 2021.

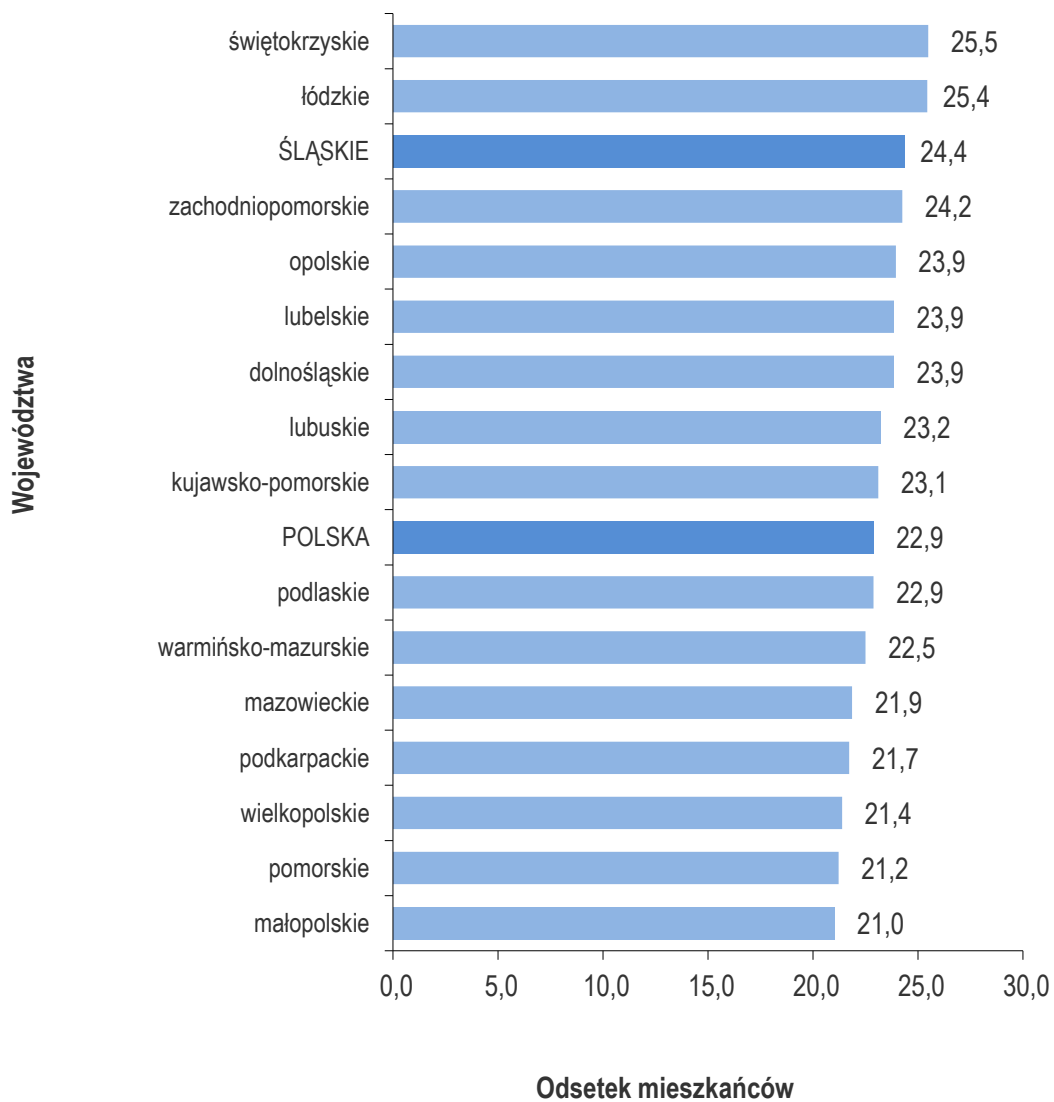
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 24.01.2024 r.].

Wykres 9. Osoby w wieku poprodukcyjnym jako odsetek mieszkańców – województwo śląskie wg terytoriów, wg stanu na 31.12. 2022 rok.

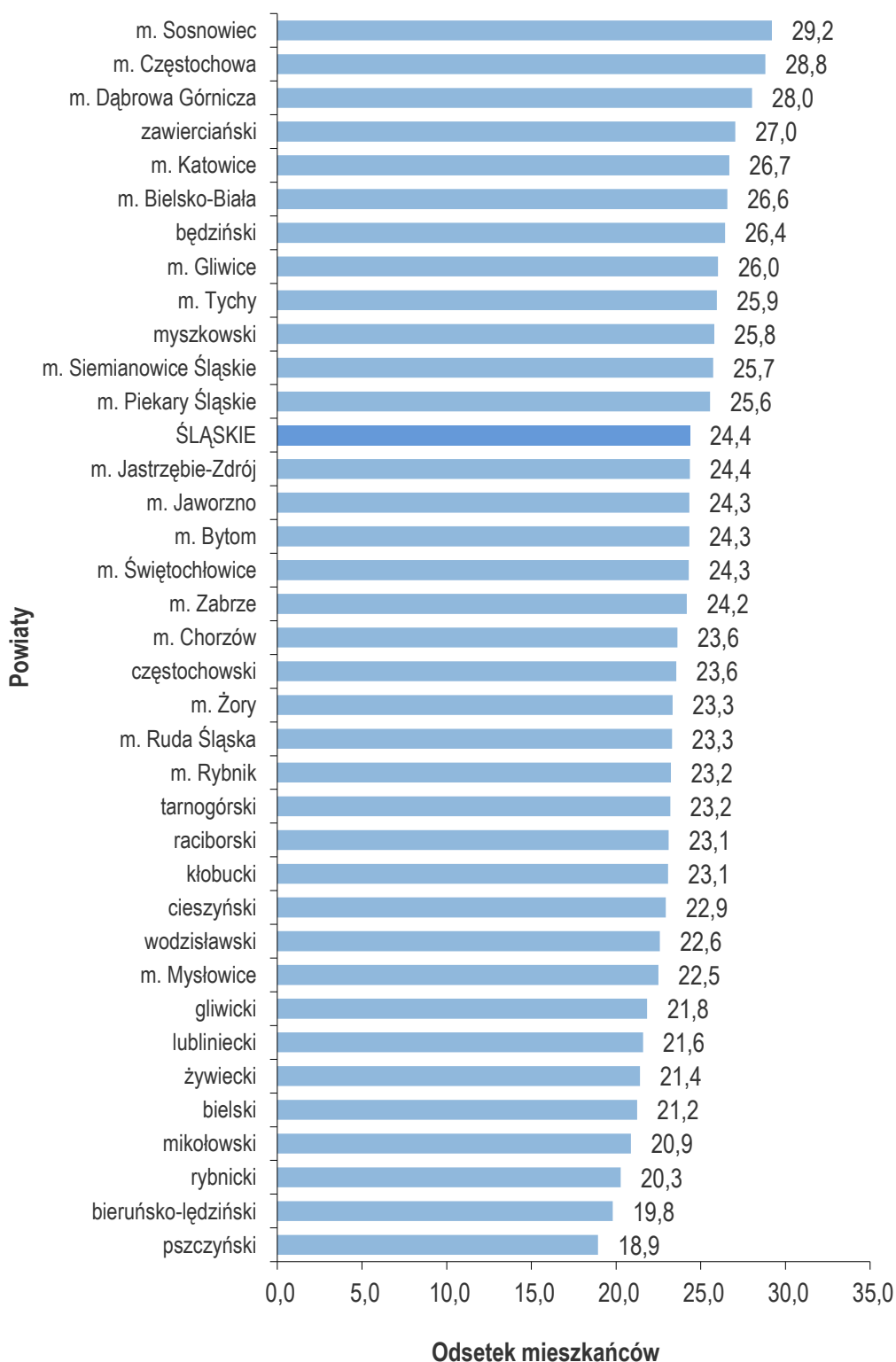
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 25.01.2024 r.].

Wykres 10. Osoby w wieku poprodukcyjnym jako odsetek mieszkańców województw i Polski, wg stanu na 31.12. 2022 roku.

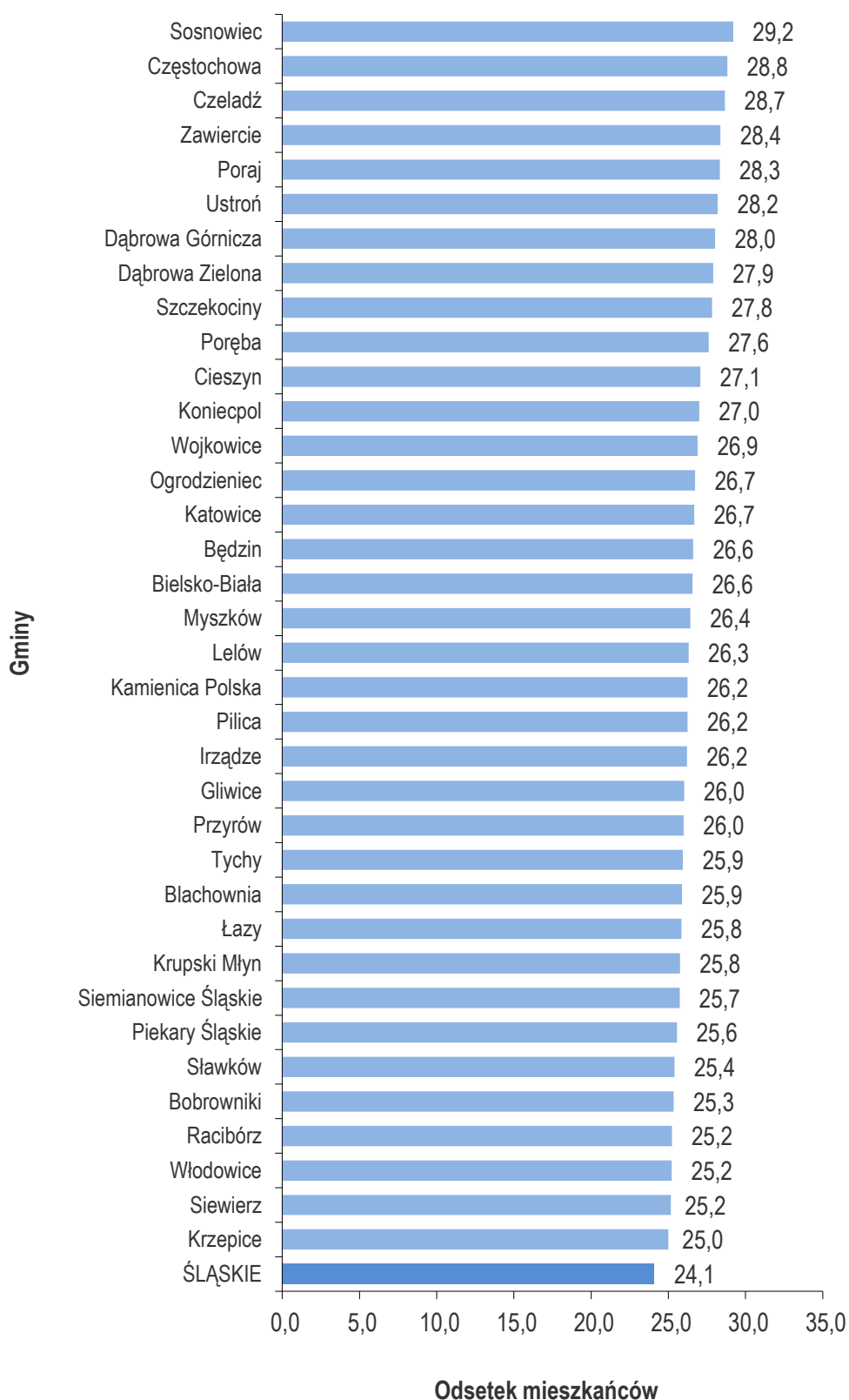
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 25.01.2024 r.].

Wykres 11. Osoby w wieku poprodukcyjnym jako odsetek ogółu mieszkańców powiatów – województwo śląskie, wg stanu na 31.12. 2022 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 25.01.2024 r.].

Wykres 12. Gminy o najwyższym odsetku mieszkańców w wieku poprodukcyjnym – województwo śląskie, wg stanu na 31.12. 2022 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 25.01.2024 r.].

3.3. Osoby z niepełnosprawnościami

Niepełnosprawność staje się współcześnie jedną z kluczowych kwestii społecznych. Wynika to z faktu, że jako społeczeństwo żyjemy coraz dłużej, a dłuższe życie nieuchronnie wiąże się z pogorszeniem sprawności. Problem niepełnosprawności nie dotyczy jednak wyłącznie osób starszych. Wskutek wad wrodzonych, przewlekłych chorób, wypadków oraz urazów może on wystąpić również wśród osób młodych, a nawet małych dzieci³². Osoby niepełnosprawne są narażone na wykluczenie społeczne ze względu na większe, długotrwałe koszty leczenia oraz mniejszą mobilność w codziennym funkcjonowaniu.

Trudno określić precyzyjną liczbę osób z niepełnosprawnościami. Wynika to z faktu, że istnieją różne kategorie niepełnosprawności (m.in. prawna i biologiczna). Dodatkowo kwestię tę utrudnia funkcjonujący w Polsce skomplikowany system orzekania o niepełnosprawności prawnej. Najpełniejsze dane w tym względzie zbierane są podczas narodowych spisów powszechnych.

Zgodnie z wynikami ostatniego z nich - *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021* - w dniu 31 marca 2021 r. województwo śląskie zamieszkiwało 612 081 osób z niepełnosprawnościami. Z uwagi na swój duży potencjał demograficzny region zajmował pod tym względem drugą pozycję w kraju - za województwem mazowieckim³³.

Analizując kwestię niepełnosprawności w ujęciu względnym, czyli w odniesieniu do liczby mieszkańców, sytuacja województwa śląskiego przedstawiała się zgoła odmiennie. Osoby z niepełnosprawnościami stanowiły 13,9% jego mieszkańców, przy średniej dla Polski wynoszącej 14,3%. W zestawieniu z innymi województwami śląskie znalazło się na 12 miejscu, co można uznać za dość korzystny wynik. Największy udział osób z niepełnosprawnościami zanotowano w województwie lubuskim (18,2%), natomiast najmniejszy w województwie mazowieckim (12,2%).

Wśród podregionów województwa śląskiego największą częstością występowania niepełnosprawności charakteryzowały się częstochowski (16,2%) oraz sosnowiecki (15,3%), natomiast najmniejszą tyski (11,1%) i rybnicki (12,3%). W miastach na prawach powiatu udział osób z niepełnosprawnościami był wyższy niż w powiatach ziemskich. Dało się też zauważyć wyraźną prawidłowość, według której im gmina miała bardziej miejski charakter, tym udział osób z niepełnosprawnościami był większy.

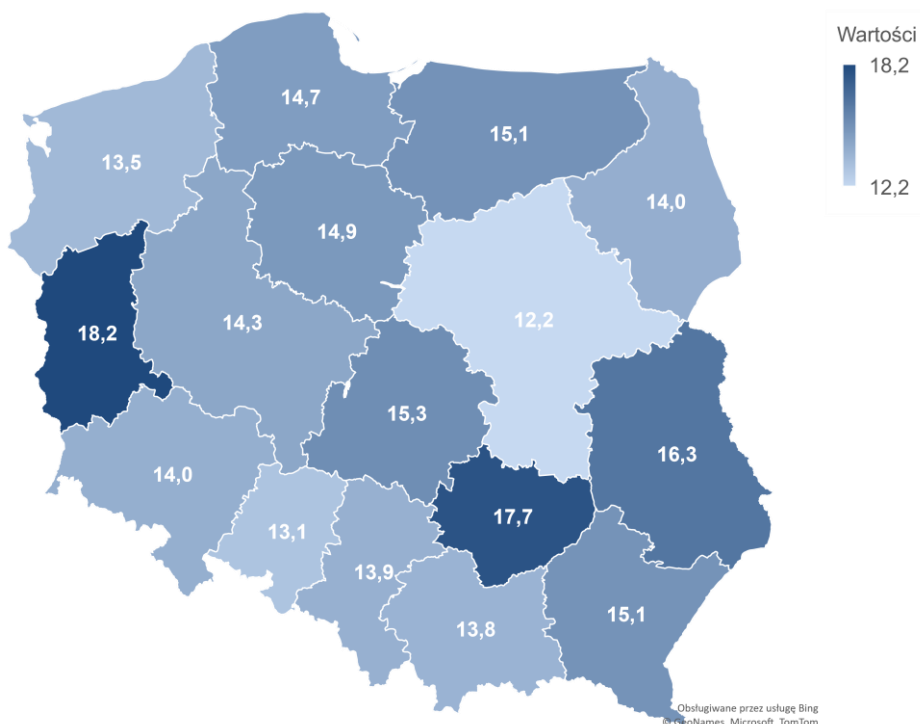
Powiatami o największym natężeniu zjawiska niepełnosprawności były: m. Częstochowa (18,2%), myszkowski (17,6%) oraz m. Siemianowice Śląskie (17,1%), natomiast na drugim końcu listy znalazły się powiaty: bieruńsko-lędziński (9,9%), pszczyński (10,0%) oraz rybnicki (10,2%).

Porównanie częstości występowania niepełnosprawności w poszczególnych kategoriach płci, wieku i miejsca zamieszkania (liczba osób niepełnosprawnych na 100 przedstawicieli danej kategorii) wskazuje, że problem ten częściej dotyka kobiet (14,8%) niż mężczyzn (13,0%), osób w wieku poprodukcyjnym (33,6%), aniżeli tych w wieku produkcyjnym (8,8%) oraz przedprodukcyjnym (4,6%) oraz mieszkańców miast (14,4%) w porównaniu z mieszkańcami terenów wiejskich (12,4%).

³² GUS, *Stan zdrowia ludności Polski w 2009 r.*, Warszawa 2011, s. 69.

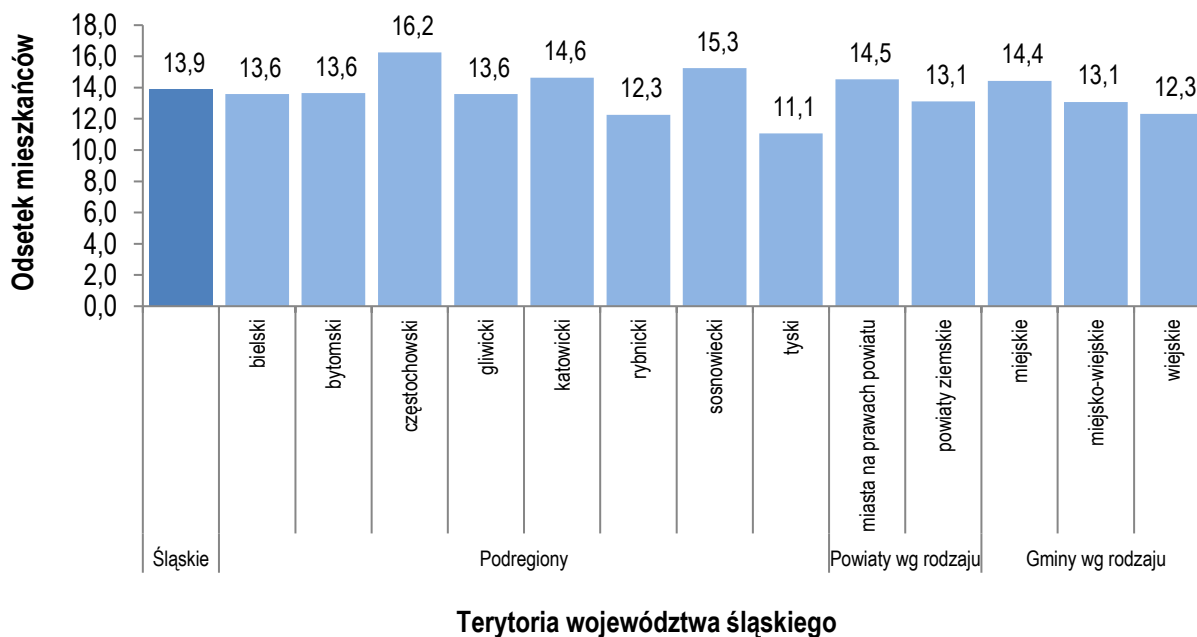
³³ Należy podkreślić, iż w związku z dobrowolnym charakterem pytań dotyczących niepełnosprawności w całej Polsce blisko 1,5 mln respondentów odmówiło udzielenia odpowiedzi. Wobec czego braki danych mogą rzutować na uzyskaną w spisie strukturę osób z niepełnosprawnościami.

Mapa 3. Osoby niepełnosprawne jako odsetek mieszkańców województw wg stanu na 31 marca 2021 r.

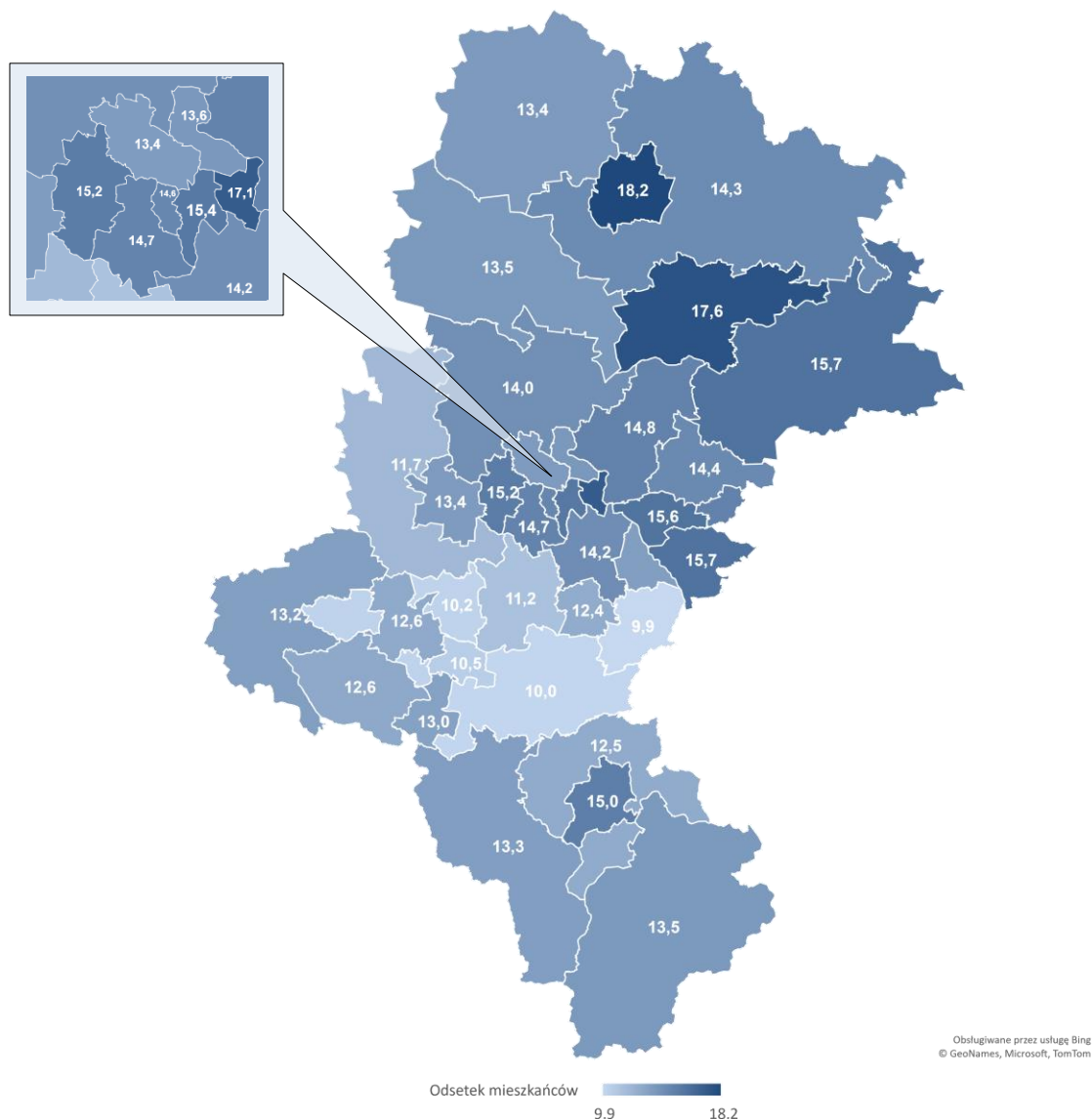
Źródło: GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> [odczyt: 26.10.2023 r.]

Wykres 13. Osoby niepełnosprawne jako odsetek mieszkańców terytoriów województwa śląskiego wg stanu na 31 marca 2021 r.

Źródło: GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> [odczyt: 26.10.2023 r.]

Mapa 4. Osoby niepełnosprawne jako odsetek mieszkańców powiatów województwa śląskiego wg stanu na 31 marca 2021 r.

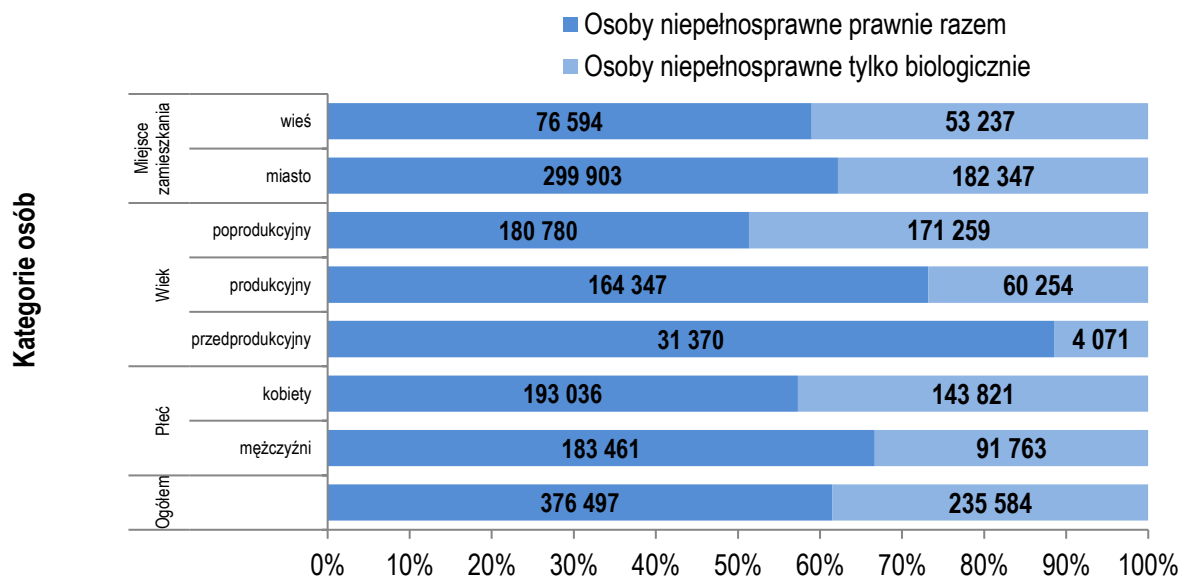

Źródło: GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> [odczyt: 26.10.2023 r.]

W populacji osób z niepełnosprawnościami dominowały osoby niepełnosprawne tylko biologicznie (38,5%). Nieco mniejszy odsetek stanowiły osoby niepełnosprawne zarówno prawnie, jak i biologicznie (35,3%), a najmniejszy udział miały osoby niepełnosprawne tylko prawnie (26,2%). Tak więc osoby posiadające prawne potwierdzenie swojej niepełnosprawności stanowiły w sumie 61,5% ogółu osób z niepełnosprawnościami. Większe udziały osób niepełnosprawnych prawnie zanotowano wśród mężczyzn, mieszkańców miast oraz osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym.

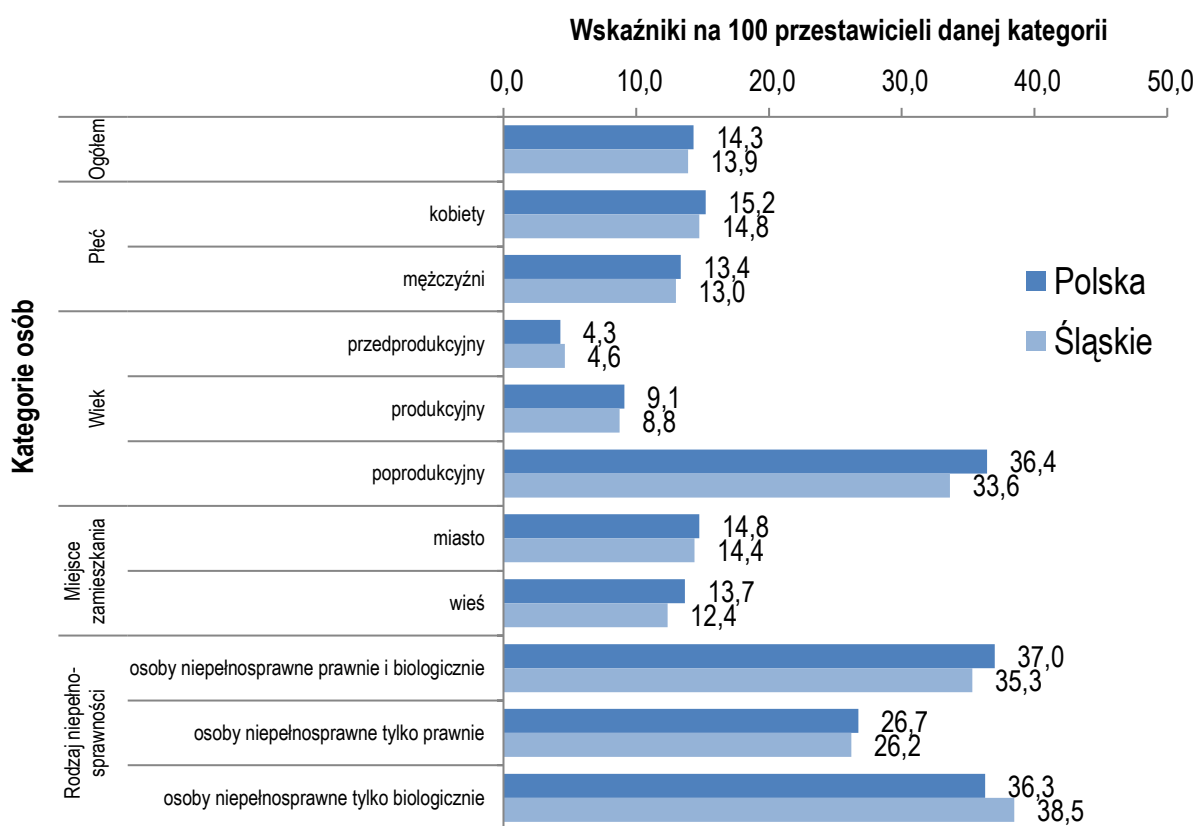
Porównując wskaźniki występowania niepełnosprawności w przeliczeniu na 100 przedstawicieli poszczególnych kategorii (płci, wieku, miejsca zamieszkania, rodzaju niepełnosprawności) między województwem śląskim i całym krajem można zauważyć, że są one niższe we wszystkich przypadkach z wyjątkiem dwóch – dzieci i młodzieży (wiek przedprodukcyjny – śląskie 4,6, Polska 4,3) oraz osób niepełnosprawnych tylko biologicznie (śląskie 38,5, Polska 36,3).

Wykres 14. Struktura osób niepełnosprawnych wg rodzaju niepełnosprawności, płci, wieku oraz miejsca zamieszkania – województwo śląskie wg stanu na 31 marca 2021 r.

Źródło: GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> [odczyt: 26.10.2023 r.]

Wykres 15. Wskaźniki liczby osób niepełnosprawnych w przeliczeniu na 100 przedstawicieli danej kategorii – województwo śląskie i Polska wg stanu na 31 marca 2021 r.

Źródło: GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> [odczyt: 26.10.2023 r.]

Szczególnie narażoną na wykluczenie społeczne grupą osób niepełnosprawnych są osoby chorujące psychicznie. Zaburzenia psychiczne mogą być wywołane przez czynniki biologiczne, psychologiczne i środowiskowe. Niezależnie od tego, co jest przyczyną wystąpienia zaburzenia, osoby chore są w mniejszym lub większym stopniu narażone na wykluczenie społeczne. Choroba psychiczna stygmatyzuje bardziej niż jakakolwiek inna i może znacznie utrudniać codzienne funkcjonowanie.

Jakość życia osób chorujących psychicznie zależy m.in. od stanu zaawansowania choroby. W okresie jej remisji osoby chorujące psychicznie potrafią funkcjonować prawidłowo: zakładają rodziny, pracują, spotykają się z przyjaciółmi, nie unikają kontaktów społecznych.

W przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu osób chorujących psychicznie szczególną rolę odgrywa praca zawodowa. Wiele młodych i wykształconych osób chętnie podejmuje pracę, upatrując w niej jedyną szansę na życiowe usamodzielnienie i zdobycie niezależności ekonomicznej. Przykładem udanych rozwiązań, pozwalających aktywizować zawodowo osoby chorujące psychicznie są przedsiębiorstwa społeczne, świadczące usługi na rzecz danej społeczności lokalnej. Ich misją jest m.in. realizacja zadań na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej swoich pracowników, a kultura organizacyjna pozwala stworzyć wspierające środowisko pracy, wykorzystując wzajemne oddziaływanie pracowników o podobnym doświadczeniu choroby psychicznej.

Niestety zaawansowana choroba psychiczna oznacza niepełnosprawność i brak możliwości podjęcia pracy zarobkowej. Wiele osób chorujących psychicznie pobiera renty. Wyłączenie z aktywności zawodowej nierzadko staje się przyczyną kolejnych poważnych problemów: ubóstwa i trudnej sytuacji mieszkaniowej.

Aby proces zdrowienia osób chorujących psychicznie przebiegał pomyślnie ważne jest skoordynowanie opieki zdrowotnej z pomocą społeczną świadczoną w środowisku zamieszkania. Obecnie zwraca się uwagę na potrzebę deinstytucjonalizacji oraz stworzenia środowiskowego modelu psychiatrycznej opieki zdrowotnej. Wdrażanie tego modelu polega m.in. na tworzeniu centrów zdrowia psychicznego jako ośrodków leczenia i wielopłaszczyznowej rehabilitacji, a także na przekształcaniu dużych szpitali psychiatrycznych i rozwijaniu oddziałów psychiatrycznych w szpitalach ogólnych. W ramach systemu pomocy społecznej osoby chorujące psychicznie mogą korzystać z opieki całodobowej świadczonej w domu pomocy społecznej, opieki dziennej, oferowanej w środowiskowych domach samopomocy oraz ze specjalistycznych usług opiekuńczych.

Tworzeniem lub rozwijaniem istniejącej sieci wsparcia dla osób z problemami psychicznymi zajmują się m.in. pracownicy socjalni. W codziennym funkcjonowaniu pomagają natomiast asystenci osób niepełnosprawnych, tak by jak najdłużej dać możliwość życia w miejscu zamieszkania osoby niepełnosprawnej psychicznie.

Duże znaczenie dla osób chorujących psychicznie ma utrzymywanie dobrych i bliskich relacji społecznych, w tym z osobami zdrowymi. Procesowi zdrowienia sprzyja posiadanie wspierającej rodziny i sąsiadów, otaczanie się życzliwymi przyjaciółmi i znajomymi, którzy będą wsparciem w momentach kryzysowych. Dlatego też ważną rolę w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu odgrywają organizacje pozarządowe, w tym stowarzyszenia i grupy samopomocowe osób chorujących psychicznie i ich rodzin. Celem działania tego rodzaju organizacji jest wzajemna pomoc oraz poprawa warunków i jakości życia osób chorych oraz ich bliskich. Ważnym aspektem włączenia społecznego osób chorujących psychicznie jest respektowanie ich prawa do decydowania o sobie, autonomii oraz przeciwdziałanie szeroko rozumianej dyskryminacji, w tym w środowisku rodzinnym i lokalnym. Z drugiej jednak strony poważnym problemem jest fakt, że nie jest znana liczba osób chorujących psychicznie, które nie są świadome swojej choroby i nie

podejmują leczenia, gdyż one same, ani nikt z ich najbliższego otoczenia, nie zgłaszają problemu i nie szukają pomocy.

W latach 2020-2021 mieliśmy w województwie śląskim do czynienia ze wzrostem korzystających z usług środowiskowych w jednostkach psychiatrycznej opieki ambulatoryjnej. W 2021 roku w naszym regionie w tego rodzaju jednostkach udzielono 1 334 157 porad (w 2020 r. 1 151 246). Z tego porad udzielonych przez lekarza było 625 074 (w 2020 r. 568 178), przez psychologa - 334 248 (w 2020 r. 269 461), natomiast porad udzielonych przez innego terapeutę 374 835 (w 2020 r. 313 607)³⁴.

Jeśli chodzi o świadczenia realizowane w jednostkach psychiatrycznej opieki ambulatoryjnej to w 2021 r. województwie śląskim psychoterapią indywidualną objęto 35 879 osób (w 2020 r. 32 222 osoby), psychoterapią grupową / rodzinną 6 774 osoby (w 2020 r. 6 557 osób), interwencją pracownika socjalnego 2 129 osób (w 2020 r. 2 011 osób), wizytami w środowisku chorego (dom, itp.) 36 201 osób (w 2020 r. 14 416 osób), poradami telefonicznymi 370 461 osób (w 2020 r. 459 891 osób), a skierowania do stacjonarnych placówek psychiatrycznych i odwykowych otrzymało 6 179 osób (w 2020 r. 5 688 osób)³⁵.

W 2021 r. w województwie śląskim w jednostkach psychiatrycznej opieki ambulatoryjnej leczonych było ogółem 215 855 chorych (w 2020 r. 190 582 chorych, w 2010 r. 176 826 chorych). Struktura wiekowa leczonych przedstawiała się następująco: 0-18 lat - 10,4%, 19-29 lat - 14,4%, 30-64 lat - 59,2%, 65 lat i więcej - 15,9%. Na przestrzeni lat 2010-2021 wśród leczonych widać wyraźny wzrost udziału dzieci i młodzieży – w 2010 r. 8,0%, w 2020 r. 9,4%, w 2021 r. 10,4%³⁶.

Województwo śląskie w 2020 r. charakteryzowało się nieco niższym od ogólnopolskiego wskaźnikiem chorych z zaburzeniami psychicznymi (bez uzależnień) leczonych w jednostkach psychiatrycznej opieki ambulatoryjnej ogółem w przeliczeniu na 100 tys. ludności. Wynosił on 3 610, wobec 3 879 dla całego kraju³⁷.

W 2021 r. na terenie województwa wśród leczonych w poradniach dla osób z zaburzeniami psychicznymi, do najczęstszych rodzajów zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania (bez uzależnień) należały:

- zaburzenia nerwicowe, odżywiania i zespoły behawioralne – 73 988 osób (w 2020 r. 61 671 osób);
- zaburzenia nastroju (afektywne) – 41 365 osób (w 2020 r. 36 220 osób);
- organiczne zaburzenia psychiczne włącznie z zespołami objawowymi - 20 727 osób (w 2020 r. 19 960 osób);
- schizofrenia - 15 809 osób (w 2020 r. 15 697 osób);
- zaburzenia rozwojowe - 14 353 osoby (w 2020 r. 12 333 osoby).

W tym samym czasie najrzadszymi rodzajami zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania (bez uzależnień) były:

- „inne zaburzenia” – 1 290 osób (w 2020 r. 996 osób);
- inne zaburzenia psychotyczne (nieschizofreniczne) - 2 639 osób (w 2020 r. 2 398 osób);
- zaburzenia osobowości i zachowania dorosłych - 6 960 osób (w 2020 r. 5 549 osób);
- upośledzenie umysłowe - 6 627 osób (w 2020 r. 6 547 osób)³⁸.

³⁴ Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach, *Zdrowie mieszkańców województwa śląskiego w liczbach 2021*, <https://www.katowice.uw.gov.pl/wydzial/wydzial-zdrowia/zdrowie-mieszkancow-w-liczbach-9> [dostęp: 25.10.2023 r.].

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start.>, [odczyt: 10.02.2023 r.].

W ciągu ostatnich lat obserwuje się wzrost liczby przypadków zaburzeń psychicznych wśród dzieci i młodzieży. Wzrost ten może być spowodowany różnymi czynnikami, w tym stresem szkolnym, presją społeczną, problemami w rodzinie oraz nadużywaniem mediów społecznościowych. Pomimo rosnącej liczby przypadków zaburzeń psychicznych, dostęp do specjalistycznej pomocy psychologicznej i psychiatrycznej w Polsce pozostaje ograniczony. W wielu regionach brakuje odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów, a lista oczekujących na wizyty jest długa. W przyszłości przewiduje się, że z powodu wydłużania przeciętnego czasu trwania życia i starzenia się społeczeństwa będzie miało miejsce nasilenie chorób, w tym i zaburzeń psychicznych, związanych z wiekiem.

Podjęcie leczenia przez osoby chorujące psychicznie jest tym ważniejsze, że choroba psychiczna jest najczęstszym powodem odebrania sobie życia³⁹. Po trzech latach spadków liczby samobójstw zakończonych zgonem, jaka miała miejsce w latach 2017-2019, od roku 2020 zarówno w Polsce, jak i w województwie śląskim obserwuje się w tej dziedzinie tendencję wzrostową. O ile w 2019 roku liczba tego rodzaju zdarzeń wyniosła 548, to w 2020 roku – 562, a w 2021 roku – 582⁴⁰. Przez cały okres 2017-2021 wskaźnik liczby osób na 10 tys. mieszkańców w zamachach samobójczych zakończonych zgonem był w województwie śląskim niższy od ogólnopolskiego.

W przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych ważną rolę odgrywa wsparcie w postaci asystenta osobistego osoby z niepełnosprawnością (AOON). Wsparcie to aktualnie realizowane jest w ramach rządowego programu „Asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością”. Jego celem jest zapewnienie dostępności do usług asystencji osobistej czyli wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności oraz funkcjonowaniu w życiu społecznym osób z niepełnosprawnościami. Usługi asystenckie mogą uzupełniać usługi opiekuńcze, nie mogą ich jednak zastępować. W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania jednostek samorządu terytorialnego realizacją tego rodzaju usług. Mimo to nadal wiele osób z niepełnosprawnościami nie ma możliwości skorzystania z ww. wsparcia. Jednym z celów Programu jest objęcie zasięgiem jak największej liczby JST (zwiększenie liczby jednostek samorządu terytorialnego w stosunku do liczby jednostek, które realizowały Program w roku poprzednim), w których usługi asystencji osobistej jeszcze nie były realizowane, przy równoczesnym zachowaniu ciągłości realizacji tego rodzaju usług w JST, które dotychczas realizowały Program⁴¹.

Jest zjawiskiem powszechnie znanym występowanie silnej zależności pomiędzy wzrostem udziału osób z niepełnosprawnościami wraz ze zwiększaniem się przedziałów wieku. Potwierdzają to dane Głównego Urzędu Statystycznego. O ile w przedziale 0-18 lat osoby takie stanowiły zaledwie 0,2% zbiorowości, w przedziale 45-49 lat jeszcze 5,5%, to w przedziale 80-84 lat – 14,0%⁴².

Jako wymagające w zdecydowanej większości przypadków stałego wsparcia traktowane są osoby mające 80 i więcej lat⁴³. Na koniec 2022 roku w województwie śląskim takich osób było 199 669. Stanowiły one 4,6% ogółu ludności (w Polsce 4,2%). Od wielu już lat w analizowanej dziedzinie mamy do czynienia z tendencją wzrostową. Podobnie będzie w przyszłości. Prognoza do roku

³⁹ GUS, Notatka informacyjna, *Zamachy samobójcze w 2016 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5746/5/1/1/zamachy_samobojcze__w_2016_r..pdf, [odczyt: 10.02.2023 r.].

⁴⁰ Policja, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> [odczyt: 10.02.2022 r.].

⁴¹ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Program „Asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością” dla Jednostek Samorządu Terytorialnego - edycja 2025*, s. 3, <https://suw.bip.gov.pl/aoon-edycja-2025/program-asystent-osobisty-osoby-niepelnosprawnej-edycja-2025.html> [odczyt: 7.08.2024 r.].

⁴² GUS, *Informacje sygnałowe, Osoby niepełnosprawne w 2021 r.*, <https://stat.gov.pl/> [dostęp 07.02.2023 r.].

⁴³ P. Szukalski, *Starzenie się ludności województwa śląskiego – nieunikniony wzrost zapotrzebowania na wsparcie publiczne?*, w: *Seniorzy w województwie śląskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, Katowice 2012, s. 11.

2060⁴⁴ wskazuje na stały wzrost udziału osób w wieku 80+. Na koniec tego okresu będzie on wynosił w województwie śląskim 12,8%, natomiast w całej Polsce 11,6%⁴⁵.

Sytuacja demograficzna, a także obserwowane procesy społeczne prowadzą do osłabienia funkcji rodziny i ograniczenia jej roli w zaspokajaniu potrzeb osób niesamodzielnych. Dotyczy to zwłaszcza osób w podeszłym wieku. Tendencje te zwiększają popyt na opiekę świadczoną poza rodziną⁴⁶. Osoby starsze, które jeszcze nie wymagają całodobowej opieki, warto objąć działaniami mającymi na celu wsparcie psychologiczne i samopomocowe, edukacyjne oraz integrację międzypokoleniową.

Organizacja wsparcia psychologicznego i samopomocowego może dostarczyć seniorom nie tylko wsparcia emocjonalnego, ale także pomoc w radzeniu sobie z wyzwaniami związanymi ze starzeniem się i życiem codziennym. Programy edukacyjne i szkolenia, które są dostosowane do potrzeb i możliwości seniorów, mogą im pomóc w poszerzaniu wiedzy, umiejętności i kompetencji, w tym w zakresie technologii cyfrowych. Z kolei organizowanie interakcji między młodymi i starszymi mieszkańcami może przyczynić się do wzajemnego wsparcia, zrozumienia i integracji między generacjami. Stworzenie integracyjnych programów i projektów może przyczynić się do tworzenia więzi społecznych i zwiększenia uczucia wspólnoty wśród seniorów.

Niepełnosprawność stanowi stosunkowo częstą przyczynę korzystania z pomocy społecznej. W 2022 r. zajmowała ona 4. miejsce zaraz po: ubóstwie, „długotrwałej i ciężkiej chorobie” oraz bezrobociu. Z powodu niepełnosprawności pomocą objęto w tym czasie 25 360 rodzin liczących ogółem 39 281 osób. Osoby w rodzinach korzystających z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności stanowiły 27,3% ogółu beneficjentów tej formy wsparcia, a zarazem 0,9% ogółu mieszkańców województwa śląskiego. W latach 2012-2022 w analizowanej dziedzinie zanotowano tendencję malejącą. Przez ostatnie 10 lat wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim znacząco niższy niż w kraju.

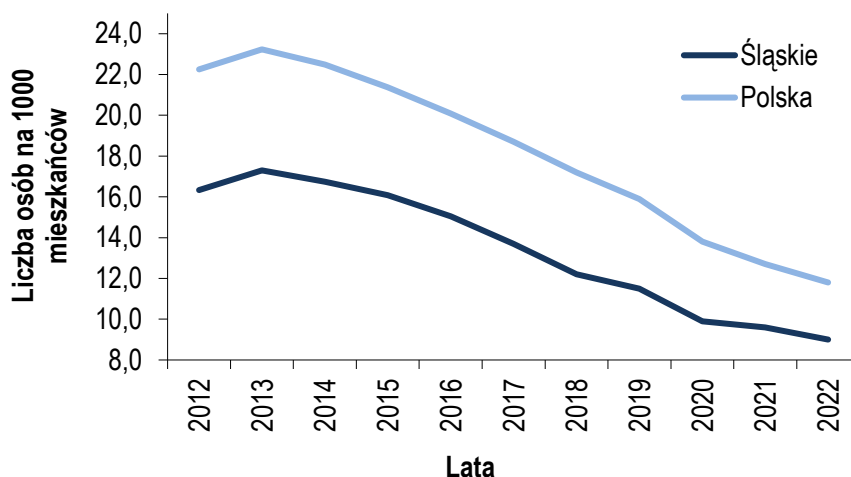
Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika w 2022 r. wyróżniały się: częstochowski (11,3), katowicki (11,1) oraz bytomski (10,2). Jeśli chodzi o rodzaj powiatu, to daje się zauważyć wyższą jego wartość w miastach na prawach powiatu w stosunku do powiatów ziemskich – odpowiednio 9,9 i 7,9. Wśród powiatów najwyższe wartości zanotowano w: m. Częstochowa (13,9), m. Siemianowice Śląskie (13,7) oraz m. Chorzów (13,4), najniższe natomiast w powiecie rybnickim (4,1). Daje się zauważyć związek pomiędzy rodzajem gminy oraz poziomem wskaźnika liczby osób objętych pomocą społeczną z tytułu niepełnosprawności – im większy udział ludności miejskiej, tym ww. wskaźnik jest wyższy. Na poziomie gmin wartości analizowanego wskaźnika wahały się od 19,9 w gminie Szczekociny do 0,8 w gminie Suszec. Do gmin charakteryzujących się wysokim poziomem liczby osób objętych pomocą społeczną przyznaną z powodu niepełnosprawności należały także Ożarówice (17,6), Goczałkowice-Zdrój (17,1) oraz Istebna (16,3).

⁴⁴ Prognoza GUS opracowana na bazie NSP 2021.

⁴⁵ GUS, *Bank Danych...*, op. cit., [odczyt 14.02.2024 r.].

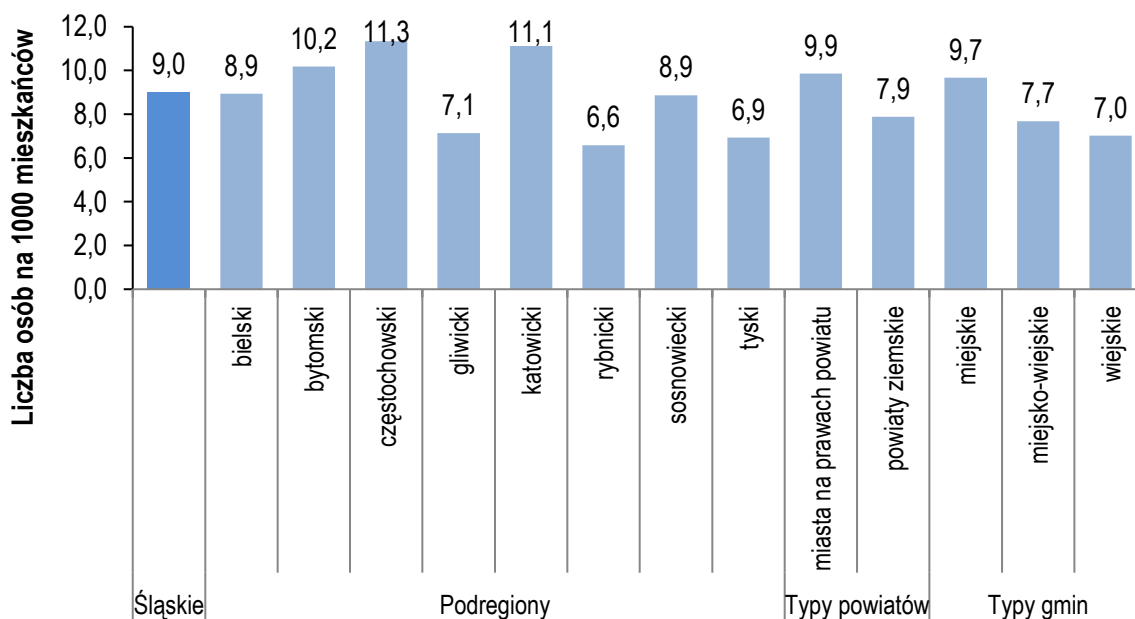
⁴⁶ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*, podrozdział 2.3.3. *Wzrost zapotrzebowania na opiekę*, s. 71.

Wykres 16. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności na 1000 mieszkańców w latach 2012-2022.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPIPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2012-2022, 2) GUS, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 17. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności na 1000 mieszkańców – województwo śląskie wg terytoriów w 2022 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2022 roku; 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wedle dzisiejszych kanonów polityki społecznej podstawowym celem w przypadku osób niesamodzielnymi jest jak najdłuższe podtrzymywanie ich autonomii i zapewnienie wysokiej jakości życia, poprzez umożliwienie samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w którym przeżyli wcześniejsze etapy życia. Dlatego też w przypadku tej kategorii osób szczególnego znaczenia nabierają usługi opiekuńcze oraz infrastruktura środowiskowa w postaci ośrodków wsparcia. Jednocześnie osoby wymagające całodobowej opieki, którym nie można zapewnić niezbędnej pomocy w ich środowisku zamieszkania, i które nie mogą liczyć na pomoc wewnątrzrodzinną,

powinny mieć możliwość korzystania z wysokiej jakości usług placówek opieki całodobowej, najlepiej o charakterze rodzinnym, np. rodzinnych domów pomocy⁴⁷.

Zgodnie z zapisami ustawy o pomocy społecznej osobom samotnym, które z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymagają pomocy innych osób, a są jej pozbawione, przysługuje pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych⁴⁸. W województwie śląskim w 2022 r. usługi opiekuńcze były realizowane w 152 gminach (91% wszystkich gmin). Brak realizacji tego rodzaju formy pomocy deklarowały wyłącznie gminy wiejskie (15 gmin)⁴⁹. Może to wynikać z większej roli rodziny w zaspakajaniu potrzeb osób niesamodzielnych w środowisku wiejskim, co z kolei zmniejsza popyt na usługi opiekuńcze świadczone poza rodziną. Innym powodem niedostępności tych usług mogą być trudności w organizowaniu tej formy wsparcia w miejscowościach charakteryzujących się mniejszą gęstością zaludnienia.

W 2022 roku liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenie w postaci usług opiekuńczych wyniosła 11 738 osób. Stanowiły one 8,2% ogółu objętych pomocą społeczną (w Polsce 6,1%). Generalnie w latach 2012-2022 mieliśmy do czynienia z trendem wzrostowym w zakresie liczby osób, którym udzielano pomocy w postaci usług opiekuńczych. Szczególnie dotyczy to lat 2012-2019. W 2022 roku wskaźnik liczby osób objętych pomocą w postaci usług opiekuńczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim niższy niż w kraju (śląskie 2,7; Polska 2,9).

W 2022 r. w województwie śląskim zrealizowano łącznie 2 396 418 godzin usług opiekuńczych⁵⁰, przy czym na usługi specjalistyczne przypadło 175 411 godzin. W analizowanym okresie na 1 osobę, której decyzją przyznano świadczenie, przypadały przeciętnie 204 godziny świadczenia usług opiekuńczych (w Polsce 282). Przy założeniu, że były one świadczone od poniedziałku do piątku statystycznym beneficjentem tego rodzaju świadczeń opiekowano się 51 minut dziennie (w całym kraju średnio o 20 minut dłużej).

Przeciętna wartość usługi opiekuńczej w województwie śląskim w 2022 r. kształtowała się na poziomie 20,77 zł (w kraju 23,22 zł). W przypadku specjalistycznej usługi opiekuńczej było to 26,25 zł, natomiast usługi niemającej charakteru specjalistycznego – 20,34 zł. Dla porównania minimalne wynagrodzenie brutto za godzinę pracy pracownika zatrudnionego w pełnym wymiarze czasu pracy wynosiło w Polsce w 2022 r. ok. 18 zł. W latach 2012-2022 w województwie śląskim przeciętna wartość usług opiekuńczych rosła znacznie wolniej niż w kraju. W efekcie tych trendów różnica pomiędzy przeciętną wartością usługi opiekuńczej w województwie śląskim i w całej Polsce systematycznie rośnie na niekorzyść tego pierwszego.

Niższa niż w całym kraju liczba usług opiekuńczych przypadających na 1 beneficjenta oraz niższa ich wartość mogą oznaczać, że usługi opiekuńcze w województwie śląskim są niedoinwestowane, co z kolei może się odbijać niekorzystnie na ich jakości.

⁴⁷ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*, podrozdział 2.3.3. *Wzrost zapotrzebowania na opiekę*, s. 71-72.

⁴⁸ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 901 ze zm.), art. 50, ust. 1.

⁴⁹ Do gmin, które w 2022 r. nie realizowały usług opiekuńczych należały: Ciasna, Dębowiec, Irządze, Jejkowice, Koszarawa, Kroczyce, Łękawica, Łodygowice, Nędza, Olsztyn, Panki, Pilchowice, Starcza, Ujsoły oraz Żarnowiec.

⁵⁰ 1 godzina świadczenia usług opiekuńczych odpowiada jednemu tego rodzaju świadczeniu.

3.4. Dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych

Obraz współczesnej polskiej rodziny może budzić niepokój. Dostrzega się w jej istnieniu wiele zagrożeń. Prowadzą one do dysfunkcyjności rodziny, a tym samym wywołują trudną sytuację życiową dzieci. Na kondycję polskich rodzin istotny wpływ miały zmiany systemu społeczno-ekonomicznego jakie zaszły w ostatnim ćwierćwieczu. Zjawiska takie jak: bezrobocie, ubóstwo, problemy alkoholowe, przemoc, wydłużony czas pracy rodziców, powodowały wzrost liczby rodzin niewydolnych wychowawczo. Cechą wyróżniającą tego rodzaju rodziny jest zaburzenie ogólnie przyjętych norm postępowania rodziców wobec dziecka. Z kolei konsekwencją niewłaściwego funkcjonowania jest w przypadku dzieci pojawianie się symptomów niedostosowania społecznego⁵¹.

Ponadprzeciętny zasięg ubóstwa wśród dzieci jest związany z trudną sytuacją materialną rodzin z dziećmi, a w szczególności rodzin wielodzietnych⁵². Z ubóstwa wynikają liczne problemy: przepełnione mieszkania (powodujące m.in. problemy z nauką i odrabianiem lekcji), niski standard mieszkań (skutkiem czego mogą wystąpić trudności z utrzymaniem właściwego poziomu higieny), brak środków na przybory szkolne, podręczniki czy wycieczki, a czasami także ubrania i pełnowartościowe posiłki. Dzieci pozbawione właściwych warunków do życia mają trudności z rozwinięciem swojego potencjału.

Ubóstwo dzieci może zagrażać ich rozwojowi fizycznemu (niedożywienie, brak higieny), ale także rozwojowi społecznemu i emocjonalnemu. Dzieci z ubogich rodzin bywają odrzucane przez rówieśników, wykluczane z życia szkolnego czy też rodzinnego, a wreszcie mogą podejmować zachowania ryzykowne (np. prostytutka, żebractwo). Ubóstwo dzieci to problem społeczny o dalekosiężnych skutkach. Dzieci ubogie posiadając trudniejsze warunki do nauki, często będąc pozbawione pomocy rodziców, osiągają niższe niż ich rówieśnicy wyniki w nauce lub też w ogóle wypadają z systemu edukacji. Prowadzi to do replikacji niskiego poziomu wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei utrudnia znalezienie dobrze płatnej pracy i wyrwanie się z ubóstwa. W ten sposób następuje dziedziczenie biedy⁵³. Dziedziczone są również patologiczne wzorce zachowań, np. dotyczące zaniedbań kwestii zdrowotnych. Z obserwacji asystentów rodziny wynika, że dzieci z rodzin ubogich są bardzo często również wykluczone cyfrowo, co wynika z braku odpowiedniego sprzętu oraz umiejętności posługiwania się nim.

Bezradność rodziny w opiece i wychowaniu dzieci często łączy się z innymi dysfunkcjami, takimi jak: uzależnienie od środków psychoaktywnych, przemoc domowa, przestępczość młodocianych, zaburzenia równowagi systemu rodzinnego w sytuacjach kryzysowych, problemy w pełnieniu ról rodzicielskich, małżeńskich oraz zawodowych. Przejawiają się one najczęściej: niedojrzałością emocjonalną, problemami we współżyciu z ludźmi, trudnościami adaptacyjnymi, bezradnością w prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz problemami wychowawczymi w środowisku rodzinnym i szkolnym. Dzieci i młodzież pochodzące z tego rodzaju rodzin często przejawiają zachowania buntownicze, agresywne, konfliktowe, łamią obowiązujące przepisy prawa, obyczaje, normy i wartości⁵⁴.

W 2022 r. Policja zanotowała 1 134 nieletnich sprawców przestępstw. Dla porównania w 2021 r. było ich 1 404, co oznacza spadek o 270, tj. 19,2%. Nieletni sprawcy stanowili w 2022 r. 2,8% ogółu podejrzanych (w 2021 r. 3,5%). W latach 2018-2022 liczba nieletnich sprawców przestępstw

⁵¹ Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych, *Standardy w pomocy, Standardy usług dla rodziny z dziećmi*, wersja nr 3 z dnia 12.06.2011 r., s. 2-3.

⁵² S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1), s. 14.

⁵³ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1), s. 28.

⁵⁴ Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych, *Standardy w pomocy, Standardy usług dla rodziny z dziećmi*, wersja nr 3 z dnia 12.06.2011 r., s. 4

wahała się – od 1 062 w 2020 r. do 1 640 w 2018 r., a ich udział wśród ogółu podejrzanych od 2,8% w latach 2020 i 2022 do 3,7% w 2018 r.⁵⁵.

Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych stanowi drugą co do częstości przyczynę umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej – zaraz po uzależnieniu rodziców. W 2022 r. w województwie śląskim z tego powodu zanotowano 7 165 umieszczeń (w 2021 r. – 7 039)⁵⁶. Z kolei opuszczanie instytucji, do których także zaliczają się instytucje wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej, jest wymieniane jako jedna z głównych przyczyn bezdomności⁵⁷.

W 2022 r. w województwie śląskim pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego⁵⁸ objęto 12 117 rodzin liczących ogółem 37 163 osoby. Bezradność była piątą co do częstości przyczyną jej udzielania. Wsparciem z tego tytułu objęto 25,9% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. Generalnie w latach 2012-2022 w analizowanej dziedzinie mieliśmy do czynienia z trendem spadkowym. Od roku 2012 do 2021 wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim niższy niż w kraju. Różnica ta jednak systematycznie malała, aż do 2022 roku kiedy to zanotowano zrównanie się ww. wskaźników (śląskie i Polska – 8,5).

Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyróżniały się: katowicki (14,3) oraz bytomski (10,2). Dało się zauważyć wyższą jego wartość w miastach na prawach powiatu niż w powiatach ziemskich – odpowiednio 9,9 i 6,8. W gminach miejskich ww. wskaźnik wyniósł 9,6, w miejsko-wiejskich - 5,5, natomiast w wiejskich – 5,9. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą jego wartością w 2022 roku znalazły się: m. Katowice (17,0), m. Ruda Śląska i m. Bytom (po 16,3) oraz m. Siemianowice Śląskie (13,3). Dla porównania najniższą wartość zanotowano w powiecie: m. Jastrzębie-Zdrój (2,3). Z kolei na poziomie gmin najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyróżniały się następujące jednostki samorządu terytorialnego: Goczałkowice-Zdrój (34,9), Wisła (28,7) oraz Lubomia (26,7). Najniższy poziom zanotowano w gminie Opatów – 0,3.

Rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych gmina zapewnia wsparcie, które polega w szczególności na:

- analizie sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie;
- wzmocnieniu roli i funkcji rodziny;
- rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny;
- podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny;
- pomocy w integracji rodziny;
- przeciwdziałaniu marginalizacji i degradacji społecznej rodziny;
- dążeniu do reintegracji rodziny⁵⁹.

⁵⁵ Komenda Wojewódzka Policji w Katowicach, *Informacja o stanie bezpieczeństwa i porządku publicznego za styczeń – grudzień 2022 r.*, <http://bip.katowice.kwp.policja.gov.pl/KWK/stan-bezpieczenstwa/294,Stan-bezpieczenstwa.html> [dostęp: 25.10.2023 r.].

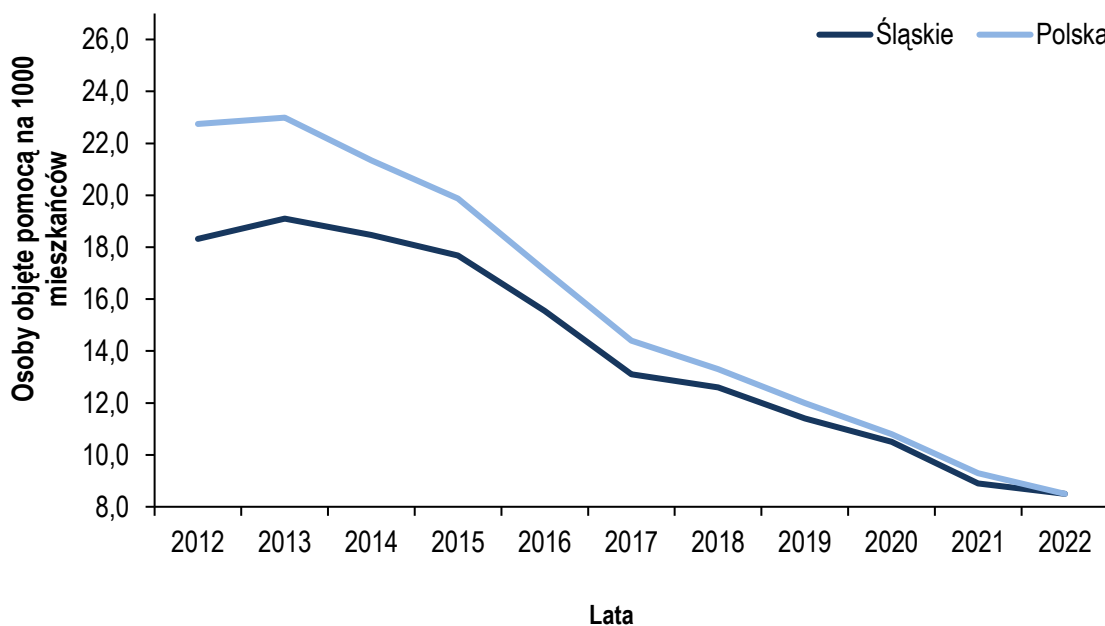
⁵⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-P i WRiSPZ-M za lata 2021-2022 r.*

⁵⁷ A. Korzon, *Bezdomność jako przejaw bezradności życiowej czy niedostosowania społecznego*, w: M. Sekułowicz, M. Oleniacz (red.), *Niesamodzielność: studia z pedagogiki specjalnej*, Wrocław, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 328 (zob. także: B. Moraczewska, *Bezdomność. Definicja, problemy, rozwiązania obecne oraz historyczne odwołanie do ludzi luźnych*, s. 122 oraz *Europejska Typologia Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniewego ETHOS*).

⁵⁸ W dalszej części opracowania do określenia bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego będziemy używali określenia „bezradność”.

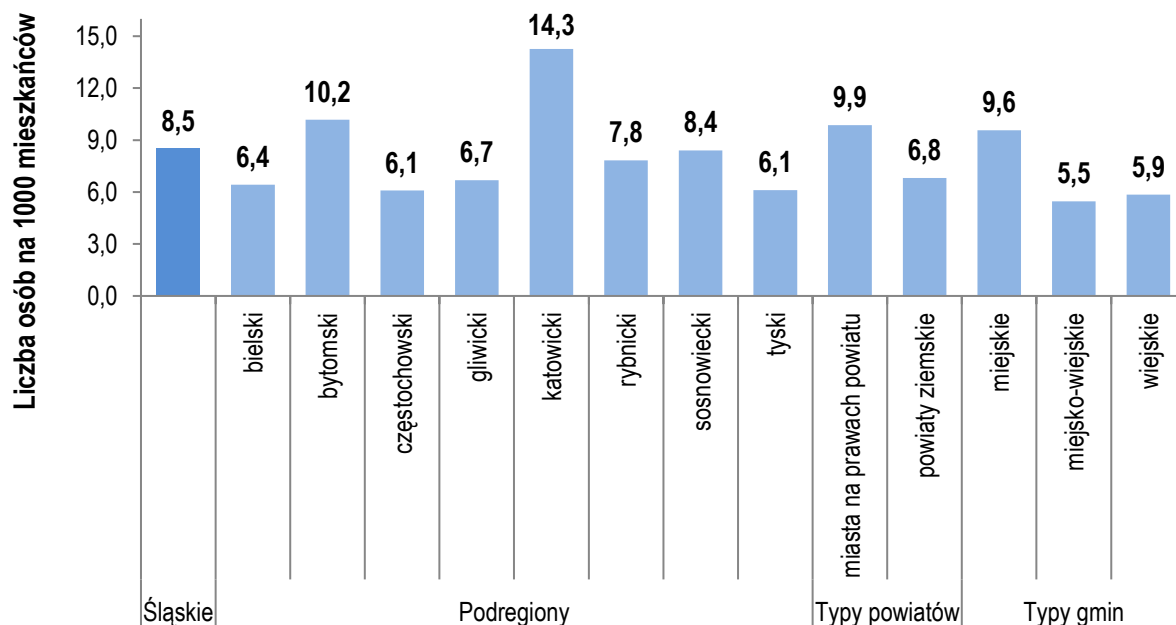
⁵⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U z 2023 r., poz. 1426 ze zm.), art. 8, ust. 1.

Wykres 18. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego na 1000 mieszkańców w latach 2012-2022.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2012-2022, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/>.

Wykres 19. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego na 1000 mieszkańców poszczególnych terytoriów - województwo śląskie, 2022 r.

Źródło: 1) Statystyczna Aplikacja Centralna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2022 roku; 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

3.5. Osoby bezrobotne

Długotrwałe bezrobocie jest zjawiskiem szczególnie niekorzystnym, gdyż pozbawia dotknięte nim osoby najważniejszego źródła dochodów, co zwiększa ryzyko popadnięcia w ubóstwo oraz często powoduje konieczność ubiegania się o wsparcie z systemu pomocy społecznej. Bezrobocie było w 2022 roku trzecim co do częstości powodem korzystania z pomocy społecznej. Wsparciem z tego tytułu objęto 18 048 rodzin, a w nich 40 206 osób. Stanowiły one 28,0% beneficjentów pomocy społecznej⁶⁰.

Dane o liczbie bezrobotnych obejmują osoby zarejestrowane w powiatowych urzędach pracy jako bezrobotne, zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tj.: Dz.U. z 2024, poz. 475 ze zm.).

Jedną z najpopularniejszych miar stosowanych do pomiaru poziomu bezrobocia jest jego stopa. Definiuje się ją jako procentowy udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności aktywnej zawodowo⁶¹. Wysokość stopy bezrobocia w województwie śląskim, według stanu na koniec grudnia 2023 r., kształtowała się na poziomie 3,6% (w Polsce 5,1%). Rok wcześniej wskaźnik ten wynosił 3,7%, co oznacza spadek o 0,1 punktu procentowego⁶². Na koniec grudnia 2023 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych wynosiła 62 445 osób (w analogicznym okresie 2022 r. – 64 903 osoby)⁶³. W tym samym czasie najwyższą wartość stopy bezrobocia zanotowano w podregionach: bytomskim (6,1%), sosnowieckim (5,1%) i częstochowskim (4,9%)⁶⁴, a na poziomie powiatów w: m. Bytom (8,2%), kłobuckim (7,4 %) i m. Piekary Śląskie (7,3%)⁶⁵.

Choć aktualnie sytuacja na rynku pracy w województwie śląskim przedstawia się stosunkowo korzystnie, to jednak są kategorie osób bezrobotnych, którym szczególnie trudno znaleźć pracę. Zgodnie z art. 49 wyżej wymienionej ustawy do osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy należą:

- bezrobotni długotrwałe;
- bezrobotni powyżej 50. roku życia;
- bezrobotni do 30. roku życia;
- bezrobotni posiadający co najmniej jedno dziecko do 6. roku życia lub co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18. roku życia;
- bezrobotni niepełnosprawni;
- bezrobotni korzystający ze świadczeń z pomocy społecznej.

Według stanu na dzień 31 grudnia 2023 r. w rejestrach powiatowych urzędów pracy pozostawało 48 266 osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Stanowiły one 77,3% wszystkich zarejestrowanych w województwie śląskim. Z omawianej populacji tylko niewielki odsetek osób posiadał prawo do pobierania zasiłku (14,2%)⁶⁶.

Wśród kategorii bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy najliczniej reprezentowane były osoby długotrwałe bezrobotne, czyli wg *ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, bezrobotni pozostający w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie

⁶⁰ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03* za okres I-XII 2022 r.

⁶¹ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/monitorowanie-stopy-bezrobocia> [odczyt: 23.02.2024].

⁶² Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane/> [odczyt: 23.02.2024].

⁶³ Ibidem [odczyt: 23.02.2024].

⁶⁴ GUS, *Bank Danych...*, op. cit. [odczyt: 23.02.2024].

⁶⁵ Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane/> [odczyt: 23.02.2024].

⁶⁶ Portal Publicznych Służb..., op. cit. <https://wupkatowice.praca.gov.pl/-/887888-ogolne-dane-dotyczace-bezrobocia#006> [odczyt: 23.02.2024].

przez okres 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego w miejscu pracy⁶⁷. W województwie śląskim na koniec grudnia 2023 r. długotrwałym bezrobociem dotkniętych było 26 456 osób. Stanowiły one 42,4% ogółu bezrobotnych (w kraju 49,0%). Rok wcześniej wskaźnik ten kształtował się na poziomie 46,0%, co oznacza spadek o 3,6 punktu procentowego⁶⁸.

Drugą pod względem liczności kategorią osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy są osoby powyżej 50. r.ż., którym trudniej znaleźć pracę, a z drugiej strony częściej od młodszych pracowników są zwalniane. Na koniec grudnia 2023 r. w powiatowych urzędach pracy zarejestrowanych było 17 586 osób bezrobotnych powyżej 50. r.ż. Stanowiły one 28,2% ogółu bezrobotnych (w kraju 26,8%). Rok wcześniej wskaźnik ten kształtował się na poziomie 28,4%, co oznacza spadek o 0,2 punktu procentowego⁶⁹.

Liczebność innych kategorii bezrobotnych znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy przedstawiała się w tym czasie następująco: osoby do 30. r.ż. – 13 465, osoby posiadające co najmniej jedno dziecko do 6. r.ż. – 8 527, osoby niepełnosprawne – 5 826, osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej – 1 175 oraz bezrobotni posiadający co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18. r.ż. - 141⁷⁰.

Bezrobocie, ubóstwo, utrzymywanie się z „innych niezarobkowych źródeł”, niskie wykształcenie, to zjawiska wzajemnie ze sobą powiązane. Ponadto za sprawą przejmowania przez dzieci negatywnych wzorców zachowania dorosłych oraz obiektywnie gorszych warunków dorastania i startu w dorosłość, młodzi ludzie często powielają trudną sytuację swoich rodziców. Zjawisko to, przynajmniej w części, dotyczy młodzieży beczynnej, czyli osób młodych, które ani nie pracują, ani się nie uczą, określanych skrótem NEET (ang. *not in education, employment, or training*).

W 2022 roku odsetek NEET-sów w Polsce w przedziale wiekowym 15-29 lat wynosił 10,9% i był niższy o 0,8 punktu procentowego od średniego poziomu wskaźnika NEET w Unii Europejskiej (11,7%)⁷¹. Zdaniem ekspertów niektórzy młodzi ludzie napotykają na szczególne trudności w dostępie do rynku pracy. Dotyczy to w szczególności osób z niepełnosprawnościami oraz posiadających problemy zdrowotne, w stosunku do których istnieje o 40% większe prawdopodobieństwo stania się NEET-sem. Ponadto istnieją zależności pomiędzy pewnymi cechami młodych ludzi a prawdopodobieństwem zakwalifikowania się do pokolenia młodzieży beczynnej:

- młodzi ludzie posiadający niski poziom wykształcenia są trzykrotnie bardziej narażeni na uzyskanie statusu NEET-sa, niż osoby z wykształceniem wyższym i dwa razy bardziej niż te z wykształceniem średnim;
- posiadanie rodziców, którzy mieli problemy z brakiem pracy zwiększa prawdopodobieństwo bycia NEET-sem o 17%;
- dzieci rodziców posiadających niski poziom wykształcenia są bardziej narażone na dołączenie do grupy młodzieży beczynnej;

⁶⁷ Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, <https://wupkatowice.praca.gov.pl/-/887894-bezrobotni-w-szczegolnej-sytuacji-na-ryнку-pracy#021> [odczyt: 23.02.2024].

⁶⁸ Ibidem [odczyt: 23.02.2024].

⁶⁹ Wortal Publicznych Służb..., op. cit. [odczyt: 23.02.2024].

⁷⁰ Ibidem [odczyt: 23.02.2024].

⁷¹ Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training&action=statexp-seat&lang=pl#Rozw.C3.B3j_m.C5.82odzie.C5.BCy_NEET_w_UE_w_miar.C4.99_up.C5.82ywu_czasu_dla_r.C3.B3.C5.BCnych_grup_wiekowych [odczyt: 23.02.2024].

- młodzież z gospodarstw domowych o niskim dochodzie ma większe szanse na przynależność do grupy NEET niż młodzież z gospodarstw domowych o średnim dochodzie⁷²;
- dzieci wychowywane przez samotnego rodzica są bardziej podatne na uzyskanie miana NEET-sa;
- młodzież zamieszkująca na obszarach wiejskich jest w większym stopniu narażona na zostanie NEET-sem niż osoby młode zamieszkujące w miastach;
- urodzenie w kraju poza Unią Europejską sprawia, że młodzi ludzie częściej dołączają do grupy NEET-sów⁷³.

Z drugiej jednak strony grupa NEET-sów jest niejednorodna - skupia w sobie zarówno beneficjentów pomocy społecznej, nieprzystosowanych do pełnienia podstawowych funkcji społecznych, jak również osoby wykształcone i dobrze sytuowane.

Projekt badawczy pn. *Organizacja oraz realizacja badania empirycznego: Osoby młode z grupy NEET w województwie śląskim – diagnoza oraz możliwe kierunki wspierania* pokazał, że przyczyny znalezienia się w grupie NEET wynikają zarówno z czynników środowiskowych (trudne otoczenie, uzależnienie od pomocy socjalnej, patologie), ale także ekonomicznych (oferowana praca poniżej oczekiwań finansowych i zawodowych, rozczarowanie rynkiem pracy). Zdaniem ekspertów oczekiwania części młodych osób z grupy NEET rozmiągają się z warunkami panującymi na śląskim rynku pracy. W dużym stopniu osoby młode z tej grupy wykazują „postawę roszczeniową” już wobec pierwszej pracy (np. wysokie wynagrodzenie i premie, niechęć do przyuczania się, brak zaangażowania). Postawę taką determinuje również mnogość form pomocy dla osób do 24. roku życia oraz relatywnie wysoka w stosunku do proponowanego wynagrodzenia, wysokość pobieranych świadczeń. W efekcie u osób młodych z grupy NEET, zarówno w województwie śląskim, jak i w innych regionach Polski, występuje niechęć do aktywnego poszukiwania pracy, gotowość do wyjazdu za pracą za granicę oraz zjawisko pracy „na czarno”⁷⁴.

Młodzi ludzie, którzy spędzają dużo czasu jako młodzież NEET często cierpią na szereg uwarunkowań społecznych, takich jak ubóstwo i wykluczenie społeczne, brak bezpieczeństwa, przestępczość lub problemy zdrowotne⁷⁵.

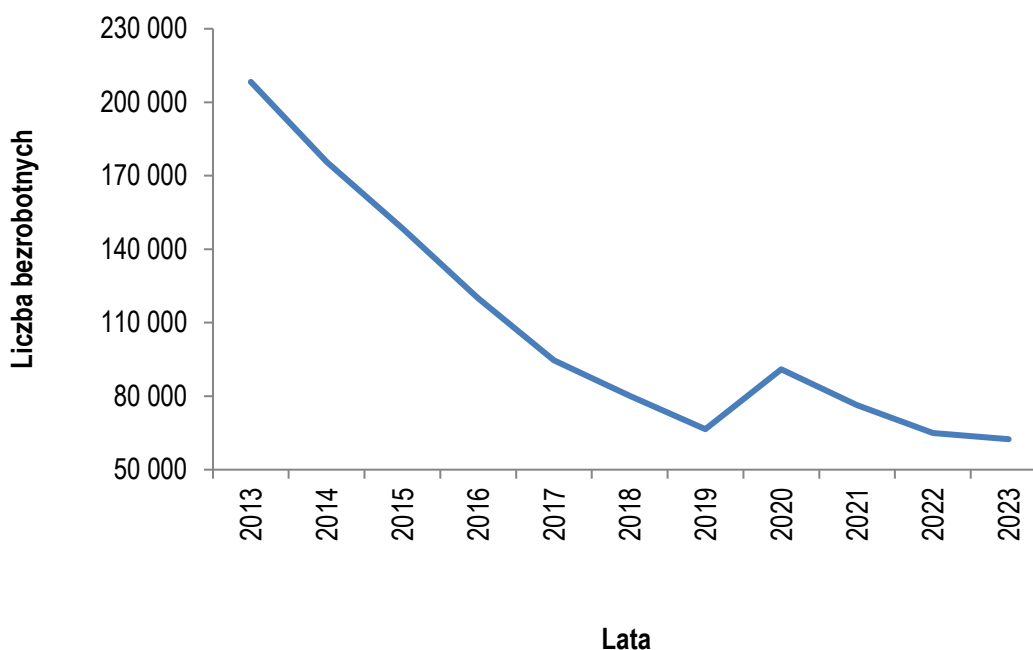
⁷² Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, *Młodzież na rynku pracy – województwo śląskie na tle Polski i krajów UE*, Katowice 2016 r., s. 31-32.

⁷³ Eurostat..., op. cit.

⁷⁴ Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, *Osoby młode z grupy NEET w województwie śląskim – diagnoza oraz możliwe kierunki wspierania*, https://wupkatowice.praca.gov.pl/analizy-i-badania/?p_p_id=101_INSTANCE_cOp3rulaUzLZ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=2&p_r_p_564233524_resetCur=true&_101_INSTANCE_cOp3rulaUzLZ_navCategorieId=2057716 [odczyt: 23.02.2024].

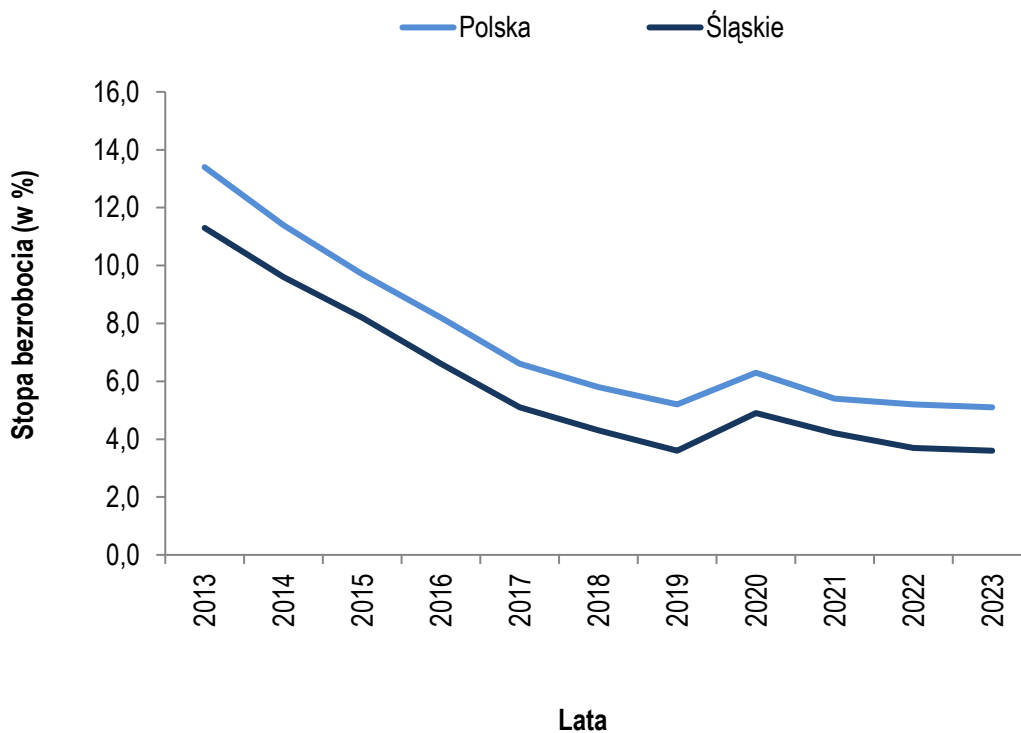
⁷⁵ Eurostat..., op. cit.

Wykres 20. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych, województwo śląskie, lata 2013-2023, stan na koniec danego roku.

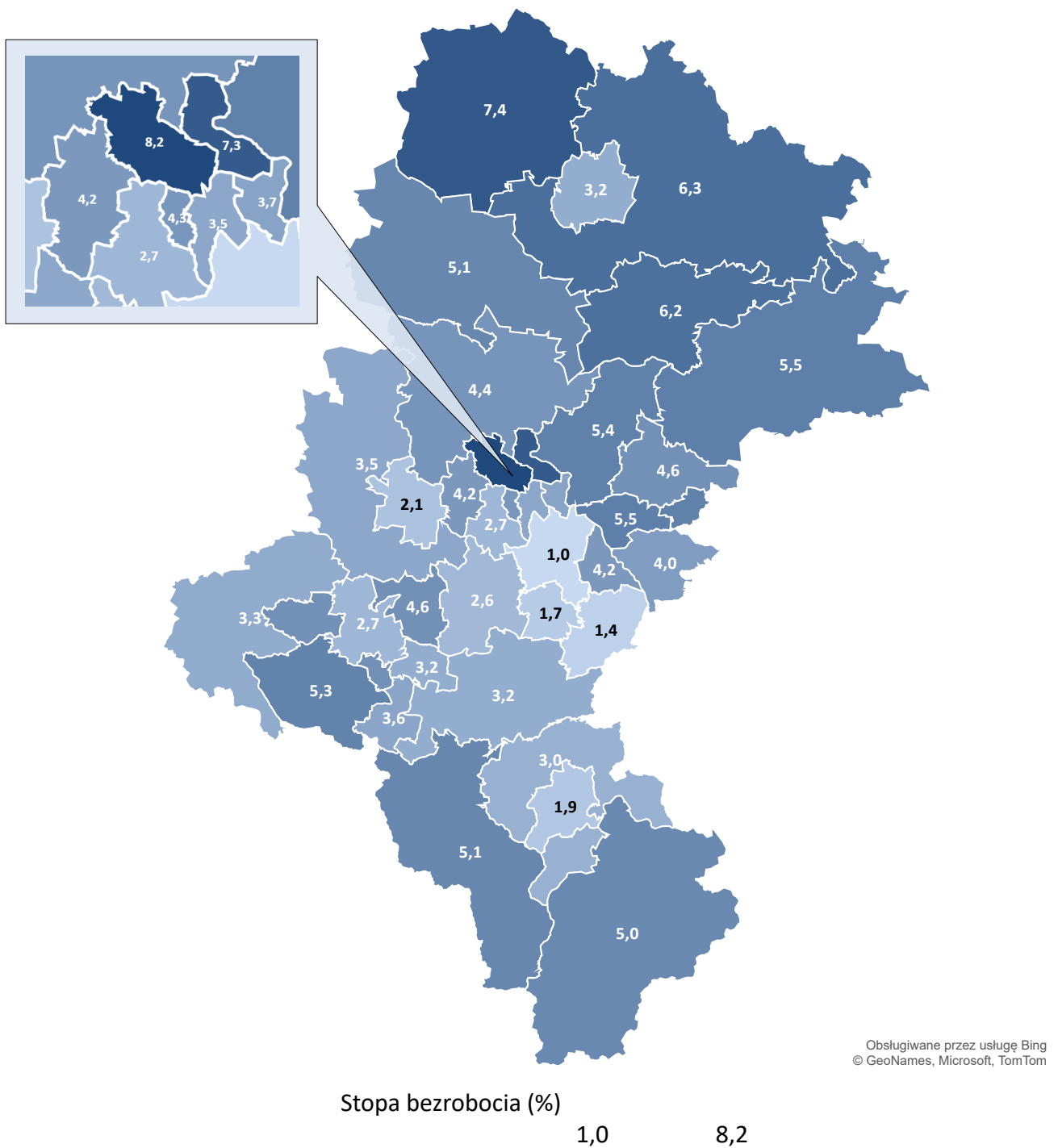
Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, <https://wupkatowice.praca.gov.pl/-/887888-ogolne-dane-dotyczace-bezrobocia#003> [odczyt: 23.02.2024].

Wykres 21. Stopa bezrobocia, województwo śląskie i Polska, lata 2013-2023, stan na koniec danego roku.

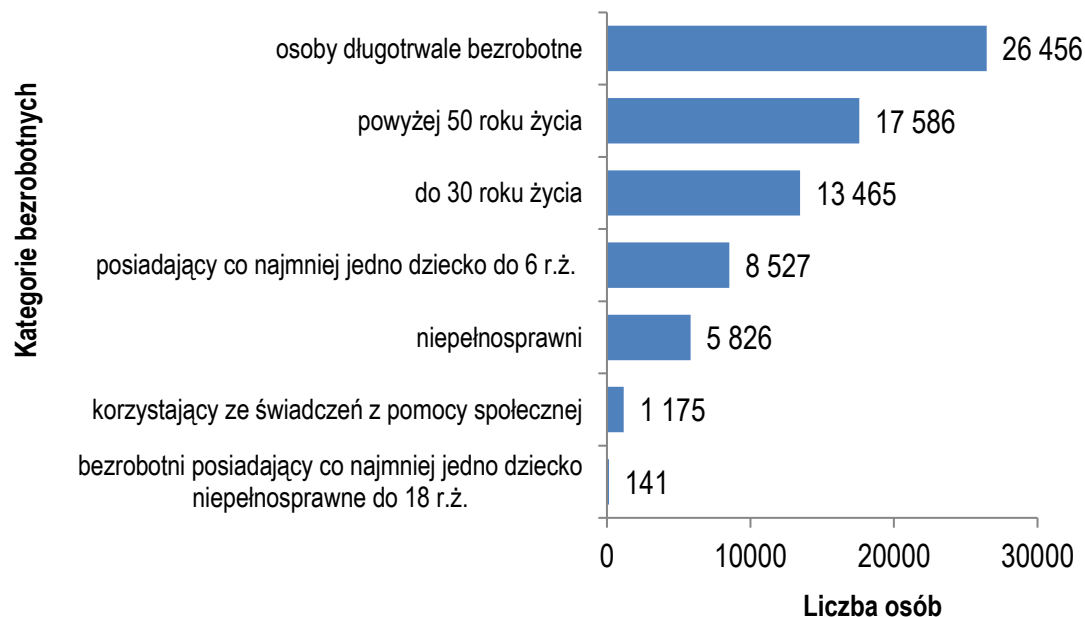
Źródło: Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane/> [odczyt: 23.02.2024].

Mapa 5. Stopa bezrobocia wg powiatów województwa śląskiego, stan na 31.12.2023 roku.

Źródło: Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane/> [odczyt: 23.02.2024 r.].

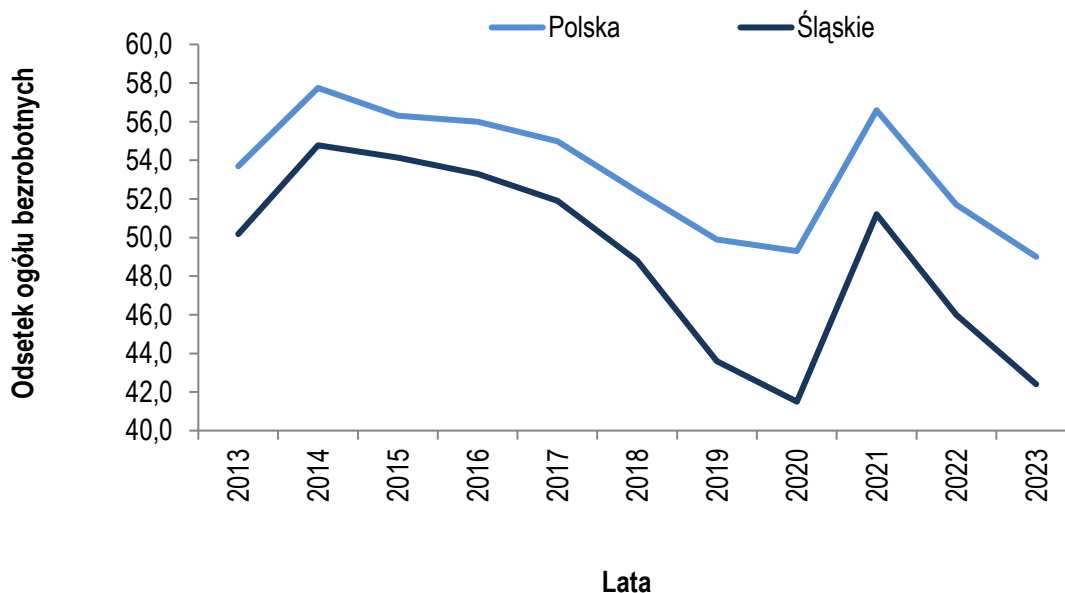
Wykres 22. Bezrobotni w szczególnej sytuacji na rynku pracy, województwo śląskie, stan na 31.12.2023 roku.

Uwaga: liczba osób należących do poszczególnych kategorii nie sumuje się do ogólnej liczby bezrobotnych - dana osoba mogła należeć do więcej niż jednej kategorii.

Źródło: Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane/> [odczyt: 23.02.2024].

Wykres 23. Osoby długotrwale bezrobotne* jako odsetek ogółu bezrobotnych, województwo śląskie i Polska, lata 2013-2023, stan na koniec danego roku.

* Według ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy są to osoby pozostające w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego w miejscu pracy.

Źródło: Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane/> [odczyt: 23.02.2024].

3.6. Osoby w kryzysie bezdomności, dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań lub zagrożone bezdomnością

Zgodnie z definicją ujętą w dokumencie *Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027* do zbiorowości osób znajdujących się w kryzysie bezdomności, dotkniętych wykluczeniem z dostępu do mieszkań lub zagrożonych bezdomnością można zaliczyć osoby:

- a) bezdomne w rozumieniu art. 6 pkt 8 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, czyli osoby niezamieszkujące w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowane na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności, a także osoby niezamieszkujące w lokalu mieszkalnym i zameldowane na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania;
- b) znajdujące się w sytuacjach określonych w Europejskiej Typologii Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego ETHOS w kategoriach operacyjnych: bez dachu nad głową, bez mieszkania, w niezabezpieczonym mieszkaniu, w nieodpowiednim mieszkaniu;
- c) zagrożone bezdomnością - osoby znajdujące się w sytuacji wykluczenia mieszkaniowego zgodnie z typologią ETHOS, osoby bezpośrednio zagrożone eksmisją lub utratą mieszkania, a także osoby wcześniej doświadczające bezdomności, zamieszkujące mieszkanie i potrzebujące wsparcia w utrzymaniu mieszkania⁷⁶.

Osoby bezdomne to zbiorowość, która chyba w największym stopniu doświadcza wykluczenia społecznego. Bezdomność może być rozpatrywana jako problem społeczny, element sytuacji życiowej konkretnej osoby, zjawisko społeczne, ale także jako przejaw patologii społecznej lub indywidualnej⁷⁷. Od początku lat 90. XX wieku w Polsce podejmowano wiele prób diagnozowania zarówno skali, jak i przyczyn bezdomności. Z uwagi na różnorodność definicji problemu oraz brak sprawnego systemu ewidencjonowania osób bezdomnych przebywających w różnego typu placówkach pomocowych, a także systemu rejestrowania usług i świadczeń przyznawanych bezdomnym ulicznym, nie jest to zadanie łatwe. Próby określenia skali problemu podejmuje między innymi Główny Urząd Statystyczny (w ramach Narodowego Spisu Powszechnego) oraz Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (organizując ogólnopolskie badania liczby osób bezdomnych – ostatnie odbyło się w nocy z 28 na 29 lutego 2024 r., przy czym dostępne wyniki pochodzą z przedostatniego, które było przeprowadzone w 2019 r.). O ile jednak względnie łatwo ustalić skalę zjawiska w odniesieniu do osób przebywających w placówkach, o tyle problematycznym jest dotarcie do bezdomnych zajmujących miejsca niemieszkalne⁷⁸. Jeszcze trudniej uchwycić rozmiary zbiorowości osób dotkniętych wykluczeniem z dostępu do mieszkań lub zagrożonych bezdomnością.

Według ostatnich danych Departamentu Pomocy i Integracji Społecznej ówczesnego Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej liczba osób bezdomnych zdiagnozowanych w trakcie ogólnopolskiego badania w nocy z 13 na 14 lutego 2019 r. wynosiła ogółem 30 330 osób, w tym 25 369 mężczyzn (83,6%) i 4 961 kobiet (16,4%) oraz 992 dzieci (3,3% ogółu osób bezdomnych). Liczba osób przebywających w tym czasie w placówkach instytucjonalnych wyniosła 24 323 (80,2%), natomiast poza placówkami instytucjonalnymi 6 007 osób (19,8%).

Z danych dostępnych na poziomie województw wynika, iż w województwie śląskim zanotowano 4 255 osób bezdomnych. Dla porównania podczas poprzedniego badania (przeprowadzonego

⁷⁶ Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, *Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027*, Warszawa, 15 marca 2023 r., s. 15-16.

⁷⁷ M. Porowski, *Bezdomność*, w: *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa, 1998 r., tom 1, s. 60.

⁷⁸ Izabela Kaźmierczak-Kałużna, *Bezdomność jako forma wykluczenia społecznego w świetle wybranych aktów prawnych oraz dokumentów strategicznych i programowych*, w: *Opuscula Sociologica*, nr 2 [12] 2015, s. 23.

w nocy z 8 na 9 lutego 2017 r.) takich osób było 4 782, co daje spadek o 11,0%. W 2012 r. śląskie było województwem o największej liczbie osób bezdomnych (3 805), natomiast w latach 2014, 2017 i 2019 zajmowało drugą pozycję zaraz za województwem mazowieckim. W ujęciu względnym w 2019 roku (w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców) wskaźnik natężenia bezdomności dla województwa śląskiego wynosił 9,39 (w Polsce – 7,90).

Osoby bezdomne stanowią wewnątrznie zróżnicowaną zbiorowość m.in. pod względem cech demograficznych, zakresu doświadczanych problemów i sposobów radzenia sobie z nimi. Bezdomni najczęściej borykają się z wieloma trudnościami w różnych sferach życia: socjalno-bytowej, mieszkaniowej, rodzinnej, zdrowotnej, psychologicznej, zawodowej i społecznej⁷⁹. Wyniki różnorodnych badań ogólnopolskich, regionalnych i lokalnych pozwalają na stworzenie pewnego obrazu zbiorowości osób bezdomnych. Według niego:

- osoby bezdomne to głównie mężczyźni (około 80%);
- dominuje przedział wiekowy 40–60 lat, przy czym odnotowuje się wyraźną tendencję starzenia się zbiorowości (w niektórych rejonach główny przedział wiekowy to 51–60 lat);
- około 80% osób bezdomnych żyje samotnie (w tym osoby rozwiedzione, owdowiałe, w separacji);
- średni okres pozostawania w bezdomności dla mężczyzn wynosi około 7 lat, dla kobiet około 5 lat, z tendencją rosnącą;
- aglomeracje i duże miasta to główne miejsca przebywania osób bezdomnych;
- większość osób bezdomnych ma wykształcenie zasadnicze zawodowe lub niższe;
- osoby bezdomne zwykle pozostają bierne zawodowo i/lub bezrobotne, a osoby pracujące nie posiadają najczęściej umowy o pracę;
- około 60% osób bezdomnych przebywa w różnego rodzaju placówkach instytucjonalnych;
- reszta osób żyje w miejscach niemieszkalnych (dworce, kanały, zsypy itp.), zamieszkuje tymczasowo, bez meldunku i nie z własnej woli, u znajomych lub rodziny, duża część tych osób przebywa na działkach i w altankach;
- głównym źródłem dochodu osób bezdomnych są świadczenia socjalne, w tym z pomocy społecznej;
- przyczyny problemu bezdomności mają cztery główne źródła – indywidualne (m.in. uzależnienia, niepełnosprawność, zaburzenia psychiczne), społeczne (m.in. konflikty rodzinne, przemoc domowa, problemy w relacjach), instytucjonalne (opuszczanie zakładów karnych czy pieczy zastępczej) oraz strukturalne (ubóstwo, bezrobocie, problemy mieszkaniowe)⁸⁰.

Obserwacje pracowników socjalnych wskazują, że problemy mieszkaniowe osób bezdomnych związane są bardzo często z wysokim zadłużeniem, którego nie są w stanie spłacać. Ponadto podejmując zatrudnienie lub mając dochody własne muszą ponosić częściową odpłatność za pobyt w schronisku. Czynnikiem utrudniającym integrację społeczną osób w kryzysie bezdomności jest niski poziom zasobów mieszkań treningowych.

Osoby bezdomne z racji swojej szczególnie trudnej sytuacji życiowej wymagają wsparcia systemu pomocy społecznej. Jest ono udzielane m.in. poprzez: przyznawanie i wypłacanie zasiłków celowych na pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne oraz udzielenie schronienia przez przyznanie tymczasowego miejsca w noclegowni albo schronisku. Osoby takie mogą również otrzymywać inne rodzaje pomocy przewidziane dla osób spełniających kryterium dochodowe, w tym: posiłek oraz niezbędne ubranie. Ponadto do zadań pomocy społecznej należy organizowanie pogrzebów osób bezdomnych⁸¹. W ramach procesu usamodzielniania osoba bezdomna może zostać objęta indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności,

⁷⁹ *Podręcznik. Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności*, red. Rafał Stenka, Piotr Olech, Łukasz Browarczyk, Gdańsk 2014, s. 117.

⁸⁰ *Podręcznik. Model Gminny...*, op. cit., s. 314-315.

⁸¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej..., op. cit., art. 17 ust. 1 pkt 3, 7, 15, art. 48a ust. 1.

polegającym na wspieraniu jej w rozwiązywaniu problemów życiowych, w szczególności rodzinnych i mieszkaniowych oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia. Za osobę bezdomną objętą indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności ośrodek pomocy społecznej opłaca składkę na ubezpieczenie zdrowotne⁸².

W województwie śląskim w 2022 r. pomocą społeczną z powodu bezdomności objęto 5 290 rodzin liczących łącznie 5 642 osoby⁸³. Członkowie rodzin objętych pomocą z tego tytułu stanowili 3,9% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. W latach 2012-2015 mieliśmy do czynienia z silnym trendem wzrostowym wskaźnika objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 10 tys. mieszkańców, natomiast od 2016 roku widoczny jest odwrotny trend: silnie spadkowy. Mimo to w latach 2012-2022 ww. wskaźnik był w województwie śląskim zdecydowanie wyższy niż w kraju.

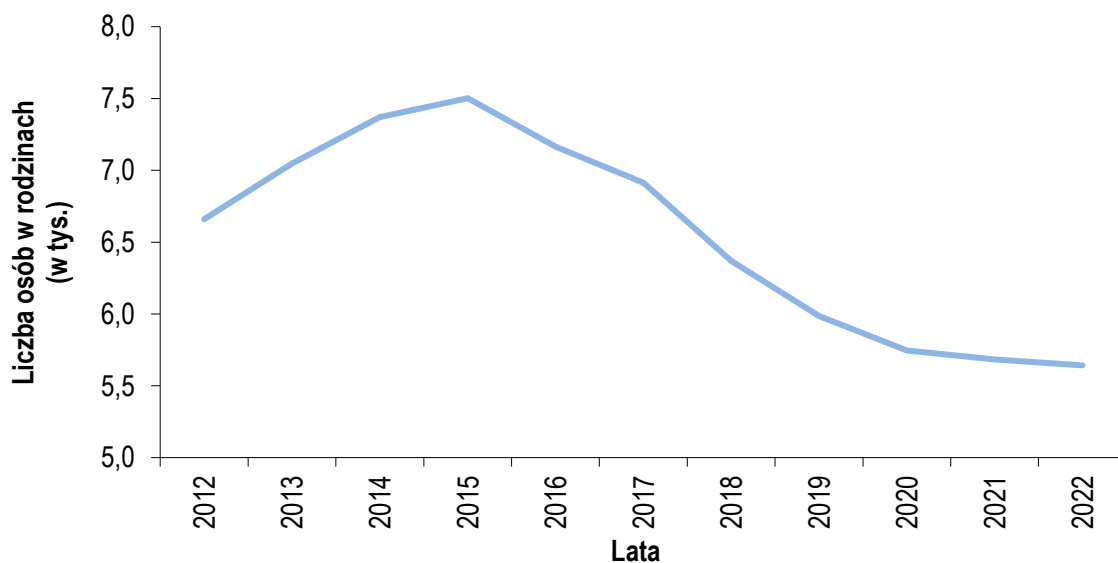
Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem wyżej wymienionego wskaźnika wyróżniły się: gliwicki (16,9), katowicki (16,0) i sosnowiecki (14,9). Bezdomność to zjawisko charakterystyczne dla miast. W miastach na prawach powiatu jego wartość wynosiła 17,4, podczas gdy w powiatach ziemskich 7,4. Jeszcze lepiej tę zależność widać w przypadku poszczególnych rodzajów gmin. W gminach miejskich wskaźnik objętych pomocą społeczną z tytułu bezdomności w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wyniósł 15,9, w gminach miejsko-wiejskich 8,7, natomiast w wiejskich - zaledwie 4,0. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą wartością analizowanego wskaźnika znalazły się: m. Częstochowa (25,2), m. Sosnowiec (23,6) oraz m. Rybnik (23,0), natomiast wśród gmin: Czerwionka-Leszczyny (27,4), Częstochowa (25,2) oraz Sosnowiec (23,6).

Jak w każdej dziedzinie, również w przypadku bezdomności, kluczową rolę odgrywa profilaktyka. Jedną z kategorii osób zagrożonych bezdomnością są osoby opuszczające pieczę zastępczą. Stąd też niezwykle ważne jest zapewnienie takim osobom możliwości skorzystania z mieszkań treningowych. Celem takich mieszkań jest z jednej strony ochrona przed bezdomnością, a z drugiej przygotowanie do startu w dorosłe życie poprzez zwiększenie samodzielności życiowej dzięki nabyciu umiejętności w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego. Ponadto pobyt w mieszkaniu treningowym zmniejsza ryzyko niewłaściwego użytkowania lokalu docelowego uzyskanego z zasobów gminy.

⁸² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej..., op. cit., art. 49 ust. 1 i 8.

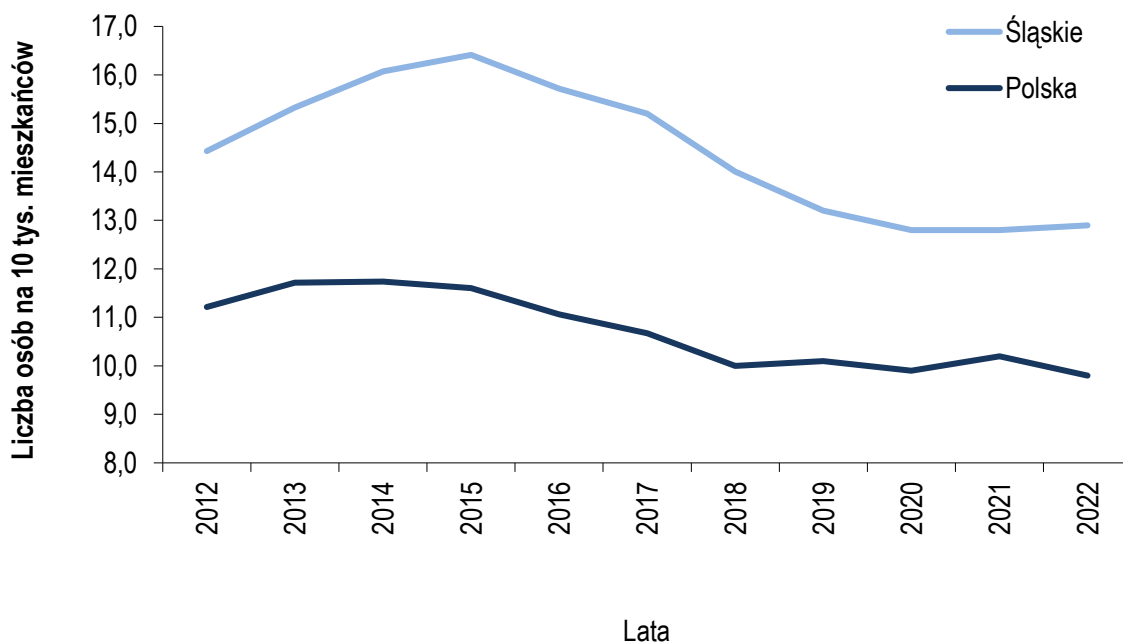
⁸³ Do osób bezdomnych zaliczane są także osoby przebywające w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży.

Wykres 24. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności w województwie śląskim w latach 2012-2022

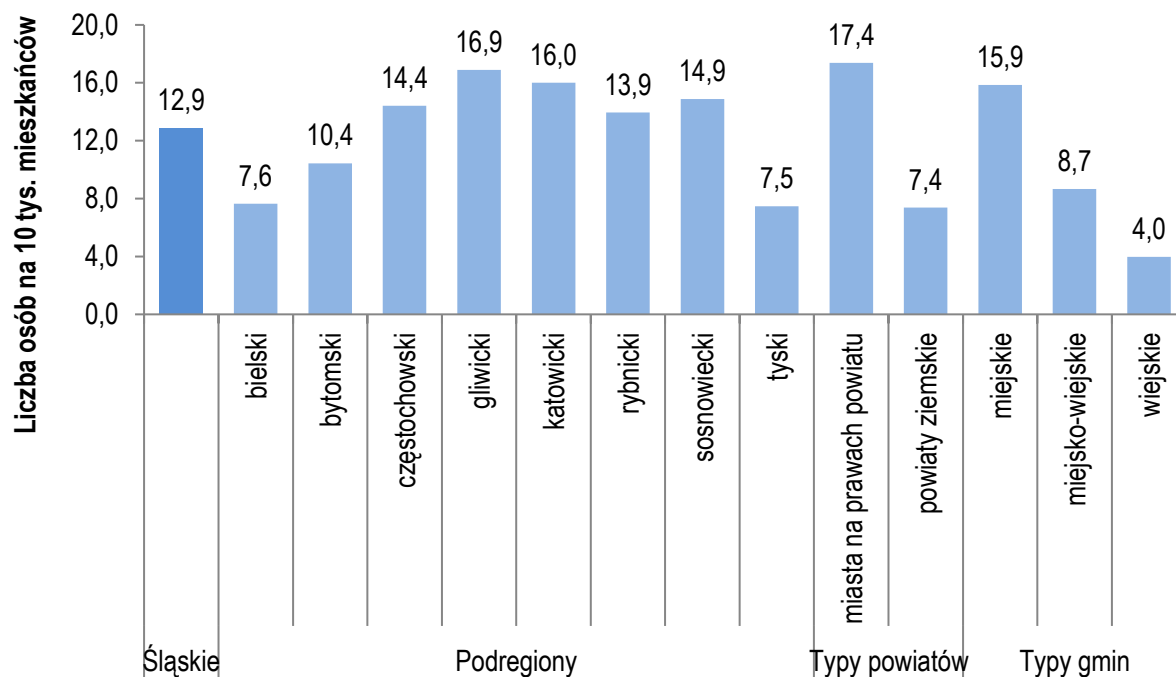
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2012-2022.

Wykres 25. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 10 tys. mieszkańców w latach 2012-2022.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03* meldunki za lata 2012-2022, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 26. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 10 tys. – województwo śląskie wg terytoriów w 2022 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2022 roku; 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

3.7. Osoby w sytuacji postpenitencjarnej (byli więźniowie)

Osoby, które opuszczają zakłady karne i inne jednostki penitencjarne muszą wrócić do środowiska, które w dużym stopniu jest im znane, ale na pewno inne niż wtedy, gdy zostały pozbawione wolności. Zazwyczaj taki powrót bywa trudny i wiąże się z koniecznością zmierzenia się z wieloma problemami związanymi z właściwym funkcjonowaniem na wolności, tym bardziej jeśli ww. osoby już nie mogą liczyć na pomoc ze strony rodziny, która ich odrzuciła⁸⁴. Jedną z podstawowych barier jaka przyczynia się do braku sukcesu readaptacyjnego jest stygmatyzacja. Wiązanie byłego więźnia z każdym popełnionym w okolicy wykroczeniem bądź przestępstwem pogłębia stygmatyzację takiej osoby w oczach społeczności lokalnej. Stąd też warto każdorazowo przeanalizować konieczność odwiedzania przez służby mundurowe osób w sytuacji postpenitencjarnej w miejscach ich zamieszkania.

Według Centralnego Zarządu Służby Więziennej w Polsce w 2022 r. 45 502 osób zostało skreślonych z ewidencji jednostek penitencjarnych ze względu na zakończenie kary oraz warunkowe zwolnienie⁸⁵. To właśnie członkowie tej kategorii, ze względu na szereg problemów, z którymi się stykają, niejednokrotnie potrzebują wsparcia instytucjonalnego, dzięki któremu mają szansę na readaptację społeczno-zawodową i nie są w tak dużym stopniu narażone na bezrobocie, ubóstwo, bezdomność czy na podjęcie decyzji o powrocie do jednostki penitencjarnej, celem „poprawy” własnej sytuacji bytowej.

⁸⁴ K. Kucyper, *Instytucjonalne formy wsparcia w pomocy postpenitencjarnej*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas, *Pedagogika* 8, 55-64, 2013 r., s. 55.

⁸⁵ Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2022*, s. 16.

W 2022 roku 37 550 osób ponownie trafiło do zakładów karnych, z czego większość bo 21 680 (57,7%) w warunkach art. 64 Kodeksu karnego, czyli w warunkach recydywy⁸⁶. Wskaźnik liczby osób powracających do popełniania przestępstw wydaje się być bardzo niepokojący. Różnica pomiędzy liczbą osób opuszczających jednostki penitencjarne, a powracającymi do odbywania kary pokazuje niską efektywność działań postpenitencjarnych.

Zwiększenie społecznego bezpieczeństwa jest jednym z priorytetowych zadań polityki państwa. Wśród wielu oddziaływań prewencyjnych szczególną uwagę zwrócić należy na działania skierowane do osób przygotowujących się do wyjścia na wolność. Większość osób karanych zanim weszła w konflikt z prawem, znajdowała się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, bądź to z powodu nieumiejętności funkcjonowania w życiu społecznym, bądź też z braku odpowiedniego wykształcenia, uzależnień itd. Istnieje więc duże prawdopodobieństwo, że udzielenie pomocy tym osobom może zapobiec ponownemu ich wejściu w konflikt z prawem, co w sposób bezpośredni wpłynie na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa społecznego.

Aktualnie pomoc postpenitencjarna składa się z wielu elementów, takich jak: aktywizacja społeczna i zawodowa, pomoc informacyjna, pomoc prawna, pomoc terapeutyczna, psychologiczna czy wreszcie celowa pomoc materialna. Bezpośrednimi jej realizatorami są zakłady karne i areszty śledcze, kuratorska służba sądowa, jednostki organizacyjne pomocy społecznej, instytucje rynku pracy oraz szereg organizacji pozarządowych, które statutowo zajmują się wspieraniem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

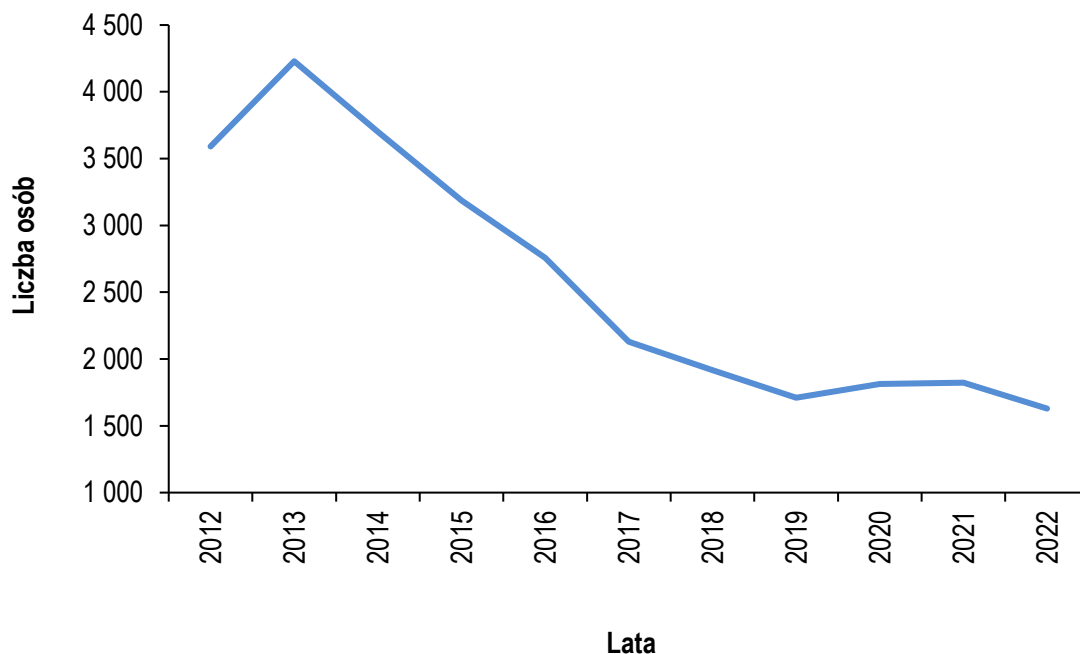
Byli więźniowie mogą otrzymać wsparcie m.in. w ośrodkach pomocy społecznej. W 2022 r. w województwie śląskim pomocą społeczną z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego objęto 1 098 rodzin liczących ogółem 1 629 osób. Wsparciem z tego tytułu zostało objętych 1,1% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. W rzeczywistości takich osób mogło być jednak znacznie więcej. Wynika to m.in. z tendencji do ujmowania w wywiadach środowiskowych bardziej „oczywistych” powodów, jak ubóstwo czy bezrobocie, a pomijania mniej popularnych przyczyn, w tym trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego.

Z obserwacji pracowników socjalnych i asystentów rodziny wynika, że osoby opuszczające zakłady karne i areszty śledcze tylko w niewielkim stopniu korzystają z pomocy społecznej. W latach 2012-2022 w województwie śląskim mieliśmy do czynienia z silnym trendem spadkowym wskaźnika objętych pomocą społeczną z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z ZK w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, za wyjątkiem lat 2013, 2020 i 2021 w których ww. wskaźnik uległ wzrostowi / był niemalże taki sam jak w roku ubiegłym. W porównaniu z danymi na poziomie kraju, wartość ww. wskaźnika była zbliżona.

Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyraźnie wyróżniały się: sosnowiecki (5,5), bytomski (5,0) oraz gliwicki (4,1). Dało się zauważyć wyższą jego wartość w miastach na prawach powiatu niż w powiatach ziemskich – odpowiednio 4,3 i 3,1. Generalnie im gmina bardziej „miejska” tym wartość wskaźnika była wyższa. W gminach miejskich wynosiła ona 4,4, w miejsko-wiejskich 3,1, natomiast w wiejskich 1,8. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą jego wartością w 2022 roku znalazły się: m. Świętochłowice (11,8), m. Sosnowiec (9,1) oraz m. Zabrze (8,4). Dla porównania najniższą wartość zanotowano w powiecie: m. Katowice (0,7). Z kolei na poziomie gmin najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyróżniały się następujące jednostki samorządu terytorialnego: Poręba (14,7), Przysrów i Krzepice (po 14,0) oraz m. Świętochłowice (11,8).

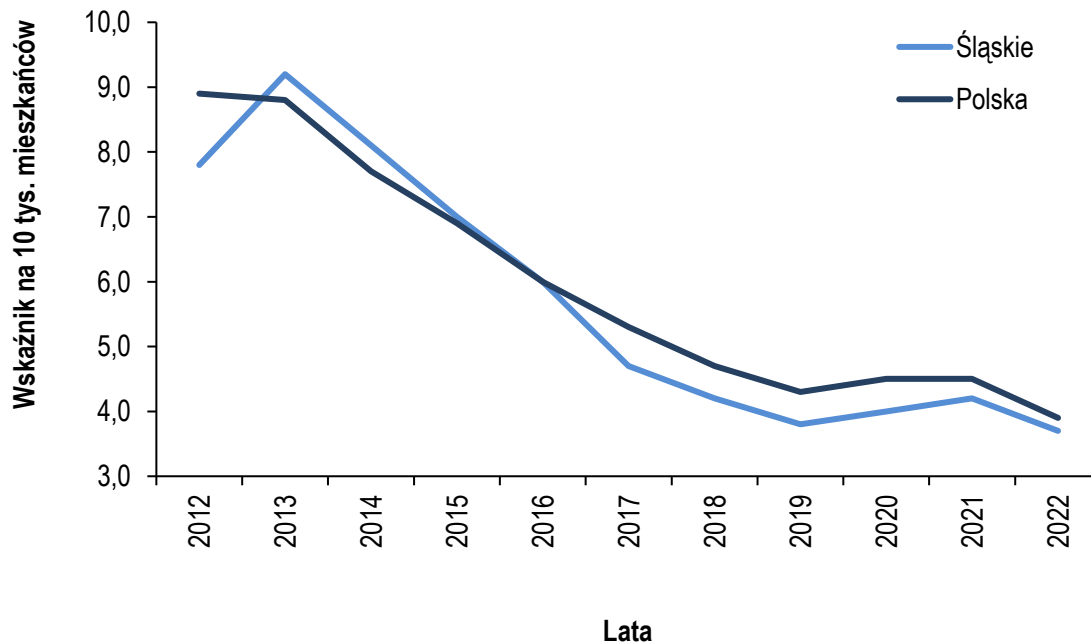
⁸⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2022*, s. 23, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 22.09.2023 r.].

Wykres 27. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na 10 tys. mieszkańców w latach 2012-2022.

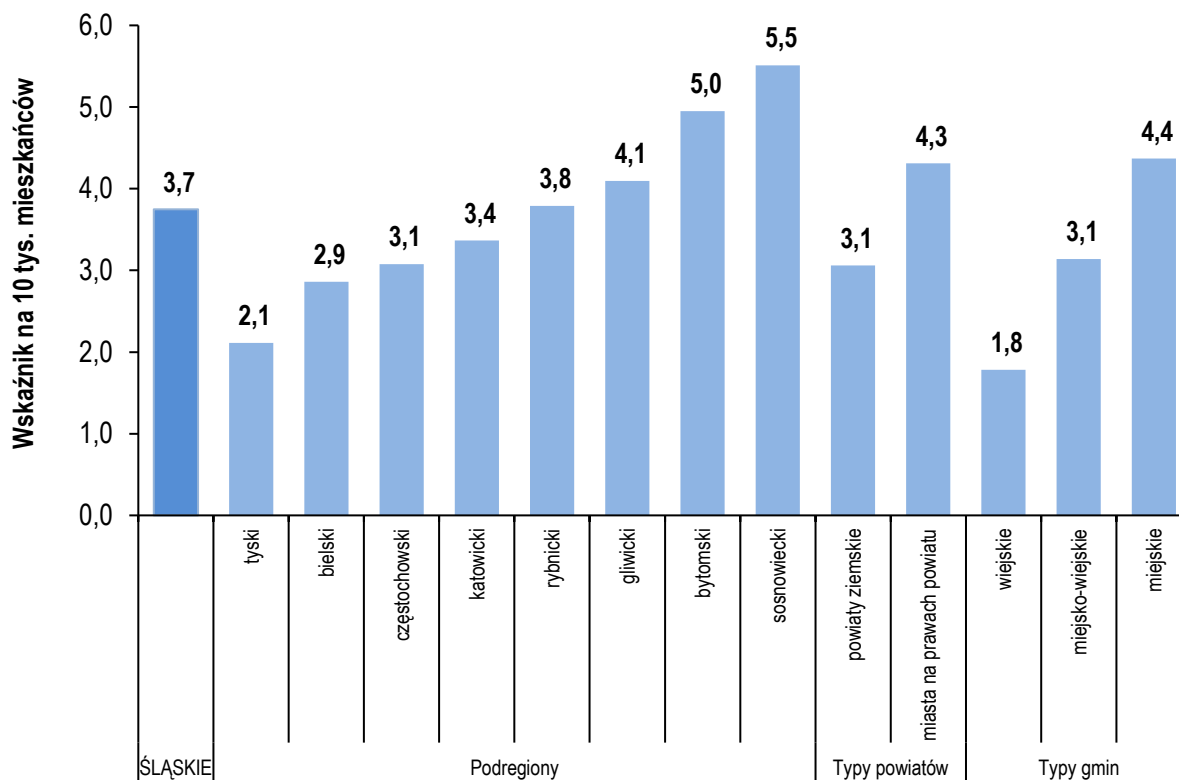
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2012-2022.

Wykres 28. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na 10 tys. mieszkańców w latach 2012-2022.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2012-2022, 2) GUS, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 29. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na 10 tys. mieszkańców – województwo śląskie wg terytoriów w 2022 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, *sprawozdanie MRiPS-03* za okres I-XII 2022, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

Wysoki wskaźnik powrotności do popełniania przestępstw wiąże się w dużej mierze z faktem, iż osoby po opuszczeniu jednostki penitencjarnej muszą zmierzyć się z szeregiem problemów natury emocjonalnej oraz materialnej. Oferta instytucjonalna dla tych osób jest zwykle ukierunkowana na doraźną i dosyć wybiórczą pomoc (instytucje działają na podstawie określonych przepisów prawa), a zatem nie jest ona w stanie w pełni zabezpieczyć specyficznych potrzeb byłych więźniów na początkowym etapie życia na wolności.

Ponadto brakuje odpowiednio ukształtowanej sieci powiązań pomiędzy poszczególnymi instytucjami. Pracownicy socjalni i asystenci rodziny wskazują na duże trudności w zakresie wymiany informacji między zakładami karnymi / aresztami śledczymi, a ośrodkami pomocy społecznej dotyczących osób przygotowujących się do życia na wolności. W chwili obecnej system pomocy postpenitencjarnej wymaga zatem większej koordynacji i spójności oddziaływań. Stąd zasadnym jest dostosowanie go do interdyscyplinarnego modelu pracy z byłymi więźniami⁸⁷. Podmioty zaangażowane w udzielanie pomocy postpenitencjarnej przedstawia poniższa tabela.

⁸⁷ Od wielu lat taki model pracy z byłymi więźniami funkcjonuje w Zabrze. Podjęto współpracę z Komendą Miejską Policji w Zabrze, Miejskim Ośrodkiem Pomocy Rodzinie w Zabrze, Powiatowym Urzędem Pracy w Zabrze, kuratorami i prawnikami, która zaowocowała powołaniem zespołu interdyscyplinarnego i wypracowaniem na poziomie lokalnym efektywnego systemu pomocowego, opartego na współdziałaniu i sprawnej komunikacji między przedstawicielami różnych instytucji. Jednostką koordynującą jest Fundacja Pomost i prowadzony przez nią Społeczny Ośrodek Readaptacyjny (SOR). Główne założenia, schematy funkcjonowania, struktura i funkcje SOR zostały opisane w *Podręczniku wdrożeniowym w zakresie procedury wdrożenia Społecznego Ośrodka*

Tabela 1. Podmioty zaangażowane w udzielanie pomocy postpenitencjarnej.

Służba więzienna	Zakłady karne Areszty śledcze	Wychowawcy ds. postpenitencjarnych
Służba kuratorska	Sądy okręgowe Sądy rejonowe	Kuratorzy sądowi
Pomoc społeczna	Ośrodki pomocy społecznej, Centra usług społecznych i Powiatowe centra pomocy rodzinie	Pracownicy socjalni
Rynek pracy	Powiatowe urzędy pracy	Doradcy zawodowi

Źródło: Opracowanie ROPS na podstawie publikacji *Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne i ich rodzinom wybrane zagadnienia*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2005. Materiał udostępniony przez Fundację POMOST z Zabrze.

Niezbędne są szkolenia realizatorów pomocy i wsparcia readaptacyjnego. Przygotowanie do równoległej pracy z ekwiwocjami i rodzinami, diagnozowanie potencjału readaptacyjnego, oparcie warsztatów kompetencyjnych na metodach interaktywnych, wzmocnienie kompetencji zawodowych i interpersonalnych dla kadr pomocy i readaptacji.

System pomocy postpenitencjarnej oprócz tego, że wymaga większej koordynacji i spójności oddziaływań, powinien być przeorientowany na działania o charakterze bardziej zindywidualizowanym, uczącymi samodzielności, opartymi o specjalistyczne narzędzia diagnostyczne.

Readaptacyjnego, opracowanym przez Fundację Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w ramach projektu pn. *Employment Bridge to the future* (POWER). Umożliwia on replikację modelu i otwarcie SOR w dowolnym miejscu.

3.8. Migranci

Status uchodźcy i ochrona uzupełniająca, są formami ochrony międzynarodowej, którą otrzymują cudzoziemcy, jeśli w ich kraju pochodzenia grozi im prześladowanie lub rzeczywiste ryzyko utraty życia czy zdrowia. Wobec takich osób nie mogą przy tym występować okoliczności wskazujące, na to, iż mogłyby stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa⁸⁸.

W 2022 roku w Polsce 9,9 tys. cudzoziemców złożyło wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej. Spośród nich największą część stanowili obywatele: Białorusi – 3,1 tys. osób, Rosji – 2,2 tys. osób, Ukrainy – 1,8 tys. osób, Iraku – 0,6 tys. osób i Afganistanu – 0,4 tys. osób. Liczba złożonych wniosków była o około 28% wyższa niż w 2021 roku⁸⁹.

Urząd do Spraw Cudzoziemców wydał w 2022 roku decyzje wobec 10,7 tys. osób. W porównaniu do 2021 roku rozpatrzono 127% więcej spraw. W 2022 roku warunki przyznania ochrony międzynarodowej spełniało prawie 5 tys. cudzoziemców. Wówczas wydano rekordową liczbę pozytywnych rozstrzygnięć, które dotyczyły głównie obywateli Białorusi – 3,6 tys. osób i Ukrainy – 1 tys. osób. Kolejną z liczniejszych grup byli obywatele Rosji – 0,1 tys. osób⁹⁰.

Według stanu na koniec 2022 roku aktualny dokument pobytowy w Polsce posiadało 1 554 909 obywateli Ukrainy oraz 267 355 pozostałych cudzoziemców. W latach 2014-2021 liczba osób posiadających wyżej wymieniony dokument stopniowo wzrastała (z 40 979 Ukraińców w 2014 roku do 307 735 w 2021 roku - wzrost o 651% oraz ze 134 087 pozostałych osób w 2014 roku do 238 259 w 2021 roku – wzrost o 78%). W porównaniu z 2021 rokiem w 2022 roku nastąpił gwałtowny wzrost liczby obywateli Ukrainy posiadających aktualny dokument pobytowy w Polsce, (przeskok z 307 735 w 2021 roku do 1 554 909 w 2022 roku czyli wzrost o 405 % w ciągu jednego roku, co było spowodowane wybuchem wojny na Ukrainie), w przypadku pozostałych osób nastąpił wzrost o 25%⁹¹.

Osoby, które otrzymały status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy (w związku z okolicznością, o której mowa w art. 159 ust. 1 pkt 1 lit. c lub d ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach) i posiadający trudności w integracji, mogą otrzymać wsparcie m.in. w ośrodkach pomocy społecznej. W 2022 r. w województwie śląskim pomocą społeczną z ww. powodu objęto 87 rodzin liczących ogółem 217 osób. Wówczas odnotowano największą liczbę osób objętych wsparciem na przestrzeni lat 2012-2022, co było spowodowane rozpoczęciem konfliktu zbrojnego na Ukrainie. Wsparciem z tego tytułu zostało objętych 0,2% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej⁹².

Wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy w związku z okolicznością, o której mowa w art. 159 ust. 1 pkt 1 lit. c lub d ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wyniósł w województwie śląskim 0,5 i był o 0,4 p. proc wyższy niż w roku ubiegłym. W porównaniu z danymi na poziomie kraju, wartość ww. wskaźnika była niższa o 0,9 p. proc⁹³.

⁸⁸ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Ochrona międzynarodowa w 2022 r.*, <https://www.gov.pl/web/udsc/ochrona-miedzynarodowa-w-2022-r--ponad-dwukrotny-wzrost-rozpatrzonych-wnioskow>, [odczyt: 27.01.2023].

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

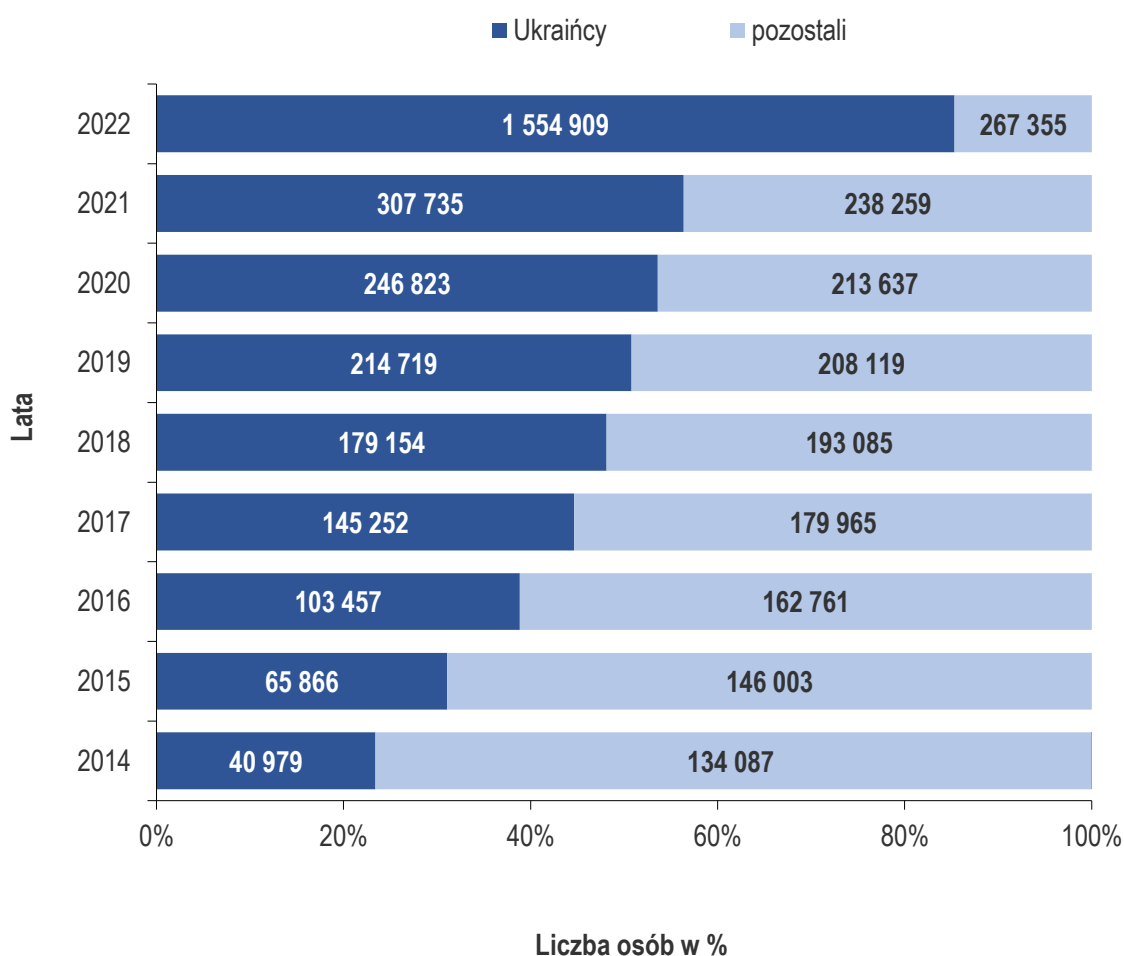
⁹¹ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy (wg stanu na dzień 1 lipca 2022 r.)*, <https://www.gov.pl/attachment/10af1434-3351-489f-9337-99a2ba253461>, [odczyt: 27.01.2023]

⁹² Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MPiPS-03 / MPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunek za lata 2012-2022.

⁹³ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2022 roku.

Wśród podregionów województwa śląskiego najwyższy poziomem analizowanego wskaźnika występował w: częstochowskim (1,0), katowickim (0,9) oraz bytomskim (0,7). W miastach na prawach powiatu i w powiatach ziemskich ww. wskaźnik osiągnął taką samą wartość, tj. 0,5. Niewielkie rozróżnienie widoczne było w zależności od rodzaju gminy: w gminach miejsko-wiejskich wskaźnik ten był najwyższy i wyniósł 0,9, w wiejskich 0,7, natomiast w gminach miejskich 0,4. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą jego wartością w 2022 roku znalazły się: powiat myszkowski (4,1), m. Mysłowice (2,5) oraz powiat tarnogórski (1,9). Z kolei na poziomie gmin najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyróżniały się następujące jednostki samorządu terytorialnego: Koziegłowy (18,3), Zbroslawice (16,6) oraz Łękawica (11,1)⁹⁴.

Wykres 30. Liczba osób posiadających aktualny dokument pobytowy w Polsce w latach 2014-2022.

Źródło: Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy (wg stanu na dzień 1 lipca 2022 r.)*, <https://www.gov.pl/attachment/10af1434-3351-489f-9337-99a2ba253461> [odczyt: 31.01.2023].

⁹⁴ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2022 roku.

Uchodźcy z Ukrainy

Od rozpoczęcia przez Federację Rosyjską inwazji na Ukrainę tj. od dnia 24 lutego 2022 r., sytuacja migracyjna w Polsce została zdominowana przez ogromny napływ uchodźców z Ukrainy. Zasadniczy wpływ na cechy i skalę tej fali miało otwarcie granic Polski z Ukrainą, bliskość geograficzna, a także podobieństwa kulturowe. Oczywiście nie wszystkie osoby wybrały Polskę jako swój kraj docelowy. Pewna część z nich udała się w dalszą podróż do krajów Unii Europejskiej, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Kanady i innych, a kolejna część pozostała na jakiś czas w naszym kraju, by następnie powrócić na Ukrainę.

Wiarygodnym źródłem informacji na temat liczby Ukraińców, którzy pozostali w naszym kraju jest system PESEL. Posiadanie tego numeru identyfikacyjnego było warunkiem koniecznym do uzyskania wielu form pomocy, m.in. jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł na osobę przysługującego na pokrycie kosztów utrzymania uchodźców. Ponadto umożliwiał on otrzymanie świadczenia wychowawczego (500+), świadczenia „Dobry start”, rodzinnego kapitału opiekuńczego oraz świadczeń rodzinnych i świadczeń z zakresu pomocy społecznej. Tak więc zarejestrowanie się w tym systemie z dużym prawdopodobieństwem wskazywało na zamiar pozostania w Polsce na dłuższy czas. W dniu 24.08.2022 r. Cyfryzacja KPRM podała, że od dnia rozpoczęcia agresji Rosji na Ukrainę 1,3 mln obywateli Ukrainy i członków ich rodzin otrzymało numery PESEL w naszym kraju. Połowa z tych osób, to osoby dorosłe⁹⁵.

W latach od 2014 r. do początku 2022 r. liczba obywateli Ukrainy posiadających ważne zezwolenia na pobyt w Polsce wzrosła ośmiokrotnie z 41 tys. do 313 tys. Według Urzędu do Spraw Cudzoziemców od wybuchu wojny do dnia 30 czerwca 2022 roku do Polski z Ukrainy przybyło 4,4 mln osób, z czego 1,2 mln zostało zarejestrowanych na ochronę czasową. Spośród 1 199 760 obywateli Ukrainy, którzy zostali objęci ochroną czasową, 71% (857 754) stanowiły kobiety. Jednocześnie wśród osób pełnoletnich odsetek kobiet wyniósł 89%, natomiast co drugi zarejestrowany obywatel Ukrainy był dzieckiem⁹⁶.

Według stanu na koniec czerwca 2022 roku 209 tys. uciekinierów z Ukrainy pracowało w Polsce legalnie (głównie kobiety na umowach zlecenie). W celu umożliwienia osobom z Ukrainy pracy w zawodach medycznych postanowiono o zatrudnianiu ich w przyspieszonym trybie. Polska zagwarantowała także uchodźcom możliwość powszechnego korzystania z polskiej opieki medycznej, w tym działań profilaktycznych (szczepienia, badania bilansowe dzieci) oraz uczestnictwa dzieci w zajęciach edukacyjnych (200 tys. ukraińskich dzieci w polskich placówkach)⁹⁷.

Urząd do Spraw Cudzoziemców podał, iż na dzień 30 czerwca 2022 roku 35% Ukraińców mieszkało u przyjaciół lub z rodziną, 23% wynajmowało mieszkanie samodzielnie, 12% mieszkało u osób wcześniej im nieznanymi, natomiast 30% korzystało z innych opcji. Ponadto liczba obywateli Ukrainy posiadających ważne zezwolenia na pobyt na terytorium RP w ciągu czerwca 2022 roku wzrosła o blisko 77 tys. i stanowiła wówczas 85% populacji cudzoziemców⁹⁸.

W dalszym ciągu największym wyzwaniem dla organów administracji publicznej jest sprostanie masowemu napływowi cudzoziemców (głównie z Ukrainy) oraz organizacja ich pobytu na

⁹⁵ Serwis Twitter (obecnie Serwis X), Oficjalny profil Cyfryzacja KPRM, <https://twitter.com/CyfryzacjaKPRM/status/1129799501764599809> [odczyt: 20.01.2023].

⁹⁶ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy (wg stanu na dzień 1 lipca 2022 r.)*, <https://www.gov.pl/attachment/10af1434-3351-489f-9337-99a2ba253461>, [odczyt: 30.01.2023].

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

terytorium RP. Najważniejszymi elementami wymagającymi dostosowania pod tym kątem są: rynek pracy, edukacja, ochrona zdrowia i mieszkalnictwo⁹⁹.

Dodatkowych informacji na temat uchodźców z Ukrainy dostarcza badanie przeprowadzone przez Oddziały Okręgowe Narodowego Banku Polskiego w dniach od 13 kwietnia 2022 r. do 12 maja 2022 r. pt.: *Sytuacja życiowa i ekonomiczna uchodźców z Ukrainy w Polsce*, które objęło próbę 3 165 dorosłych uchodźców z Ukrainy, przybyłych do Polski po wybuchu wojny. Badanie zostało przeprowadzone przy użyciu kwestionariuszy w języku ukraińskim, polskim oraz rosyjskim z osobami spotykanymi w urzędach oraz miejscach zbiorowego zakwaterowania w 16 miastach wojewódzkich¹⁰⁰.

Dorośli uchodźcy w Polsce to przede wszystkim kobiety - prawie 90% wszystkich ankietowanych osób. Badanie wykazało, że ponad 60% kobiet przyjechało razem z własnymi lub cudzymi dziećmi znajdującymi się pod ich opieką (najczęściej z jednym lub dwoma), 24% kobiet przyjechało samotnie (kobiety poniżej 29. roku życia oraz powyżej 60. roku życia), natomiast 16% z rodzicami, a 14% z małżonkiem. Zazwyczaj spośród najbliższej rodziny ankietowanych na Ukrainie pozostali ich rodzice. Tylko w przypadku 18% w ich kraju ojczystym nie pozostał nikt z najbliższej rodziny.

Wśród badanych dominowały osoby z wyższym wykształceniem – było ich 50%. Wykształcenie średnie posiadało 35% uchodźców, natomiast podstawowe lub zasadniczo zawodowe 15%. Około 5% ankietowanych zadeklarowało, że „dobrze zna język polski”, 49% oceniło, że trochę rozumie ten język (z trudnością, ale potrafi się porozumieć), natomiast 46% nie zna go w ogóle.

Pomimo dużej przedwojennej migracji zarobkowej do Polski 53% ankietowanych uchodźców nie było wcześniej w naszym kraju, ani nie miało wcześniej kontaktu z osobami, które go odwiedziły. Dla 28% osób migracja do Polski nie była nowością, gdyż miały w rodzinie osoby, pracujące w Polsce i uzyskały od nich niezbędne informacje na jej temat. Tylko 14% pracowało wcześniej w naszym kraju i w momencie wybuchu wojny było na Ukrainie, a 12% posiadało znajomych pracujących w Polsce.

Uchodźcy posiadali relatywnie wysokie zainteresowanie aktywnością na polskim rynku pracy. Około 19% z nich już pracowało, kolejne 10% miało obiecane prace, a ok. 50% jej poszukiwało, w tym 30% w pełnym wymiarze czasu pracy, a niecałe 20% na pół etatu ze względu na konieczność opieki nad dziećmi. Zestawienie sytuacji zawodowej na ukraińskim rynku pracy oraz deklaracji aktywności zawodowej w Polsce wykazało z kolei, że najszybciej znaleźli pracę w naszym kraju uchodźcy pracujący wcześniej w branży IT (48%), budownictwie (33%) oraz hotelach i restauracjach (32% pracujących). Zatrudnienie w pozostałych sektorach na Ukrainie nie dawało większych szans na zatrudnienie w Polsce (ok. 20% z nich znalazło pracę w Polsce). Najmniejsze szanse zatrudnienia miały osoby nieaktywne zawodowo na Ukrainie (14%) i te, które przed wyjazdem nieskutecznie poszukiwały pracy (10%).

Najczęstszą formą wsparcia, z której skorzystali uchodźcy z Ukrainy, była pomoc w zakwaterowaniu: 19% ankietowanych zatrzymało się u swoich rodaków w Polsce, 18% u polskich rodzin, a 11% w opłaconych przez państwo lub samorządy miejscach w hotelach, hostelach lub schroniskach. Najbardziej Ukraińcy decydowali się na pobyt w specjalnie zaadaptowanych na te potrzeby miejscach zbiorowego zakwaterowania (stadionach, halach) oraz w innych niewymienionych w ankiecie miejscach zakwaterowania (odpowiednio 9% i 10%).

⁹⁹ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat...*, op. cit. [odczyt: 30.01.2023].

¹⁰⁰ Narodowy Bank Polski, Departament Statystyki, *Sytuacja życiowa i ekonomiczna uchodźców z Ukrainy w Polsce. Raport z badania ankietowego zrealizowanego przez OO NBP*, Warszawa, 2022 r., <https://www.nbp.pl/publikacje/migracyjne/sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-w-Polsce.pdf>, [odczyt: 20.01.2023].

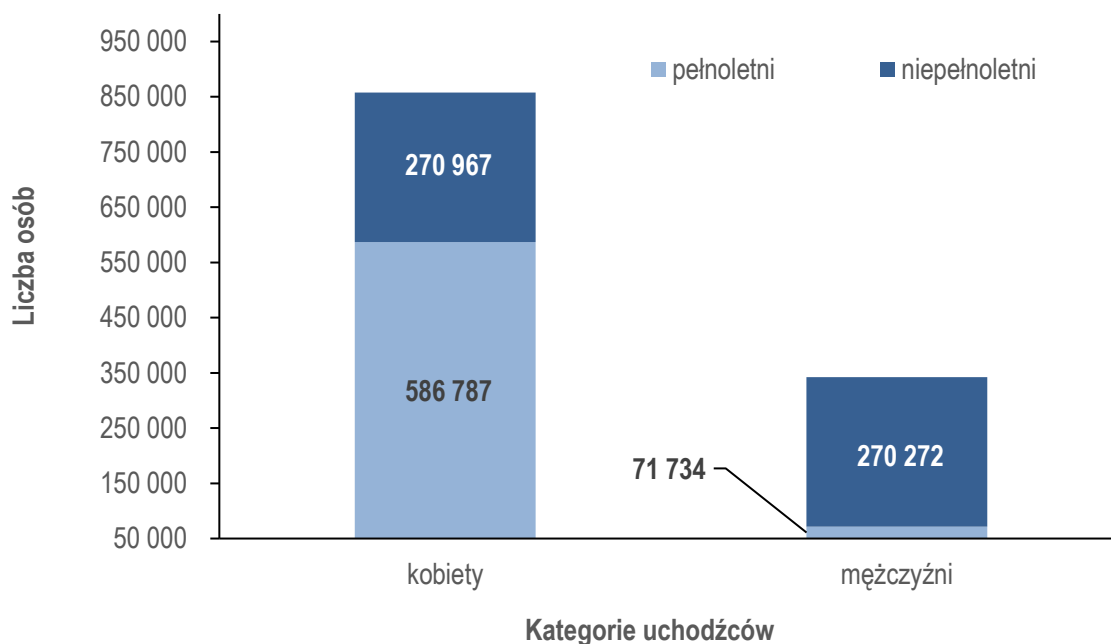
Ewenementem jeśli chodzi o kryzysy uchodźcze jest także fakt, że 33% uchodźców nie potrzebowała pomocy w zakwaterowaniu, gdyż sama płaciła za wynajem. Do działań pomocowych, które ułatwiłyby im dalszy pobyt w Polsce, uchodźcy zaliczyli przede wszystkim organizację kursów języka polskiego (48%), pomoc w szybkim znalezieniu pracy (44%) oraz pomoc w dostępie do systemu ochrony zdrowia (40%).

31% uchodźców przebywających w Polsce wspierało swoich rodaków pozostających na Ukrainie. Spośród nich 19% przekazało pomoc w postaci pieniężnej lub rzeczowej swojej rodzinie na Ukrainie, 7% udzieliło wsparcia instytucjom charytatywnym działającym na Ukrainie, a 5% zarówno rodzinie jak i organizacjom charytatywnym. Było to szczególnie częste wśród uchodźców posiadających pracę (44%).

Aż dwie trzecie ankietowanych - 65% zakładało, że ich pobyt w Polsce nie będzie trwał dłużej niż rok, przy czym 59% planowało powrót na Ukrainę, a 6% chciało wyjechać z Polski dalej na Zachód. Osób zdecydowanych pozostać w Polsce na stałe było 16%. Kolejne 20% rozważało dłuższy pobyt w Polsce, ale nie planowało zostać tu na stałe.

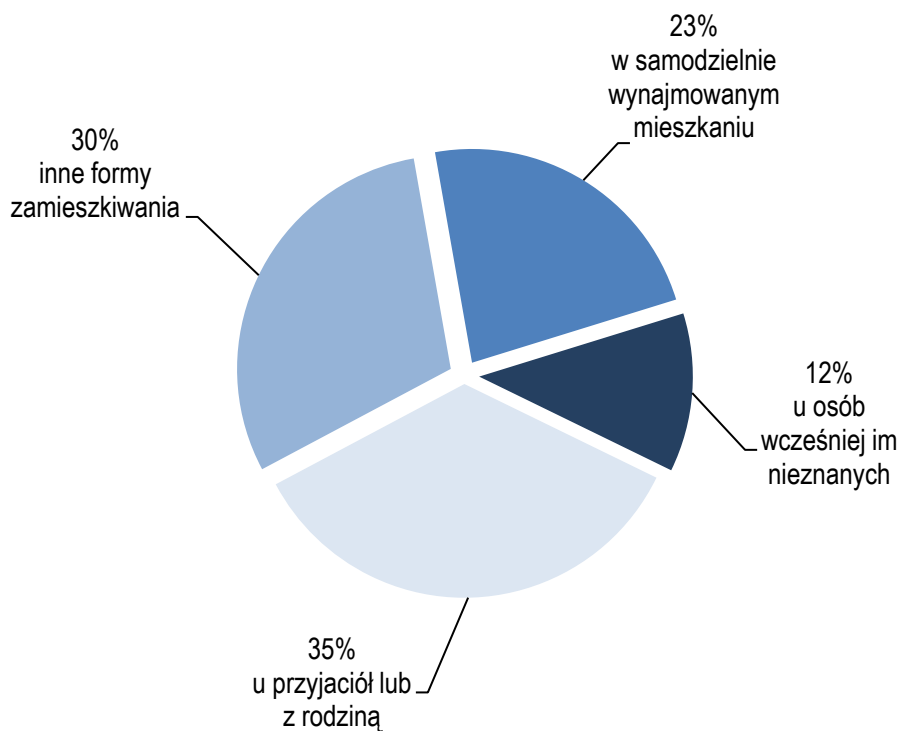
Jeśli chodzi o podstawowe cechy demograficzne, takie jak płeć, wiek i wykształcenie, wyniki powyższego badania wykazały, że mężczyźni (będący zdecydowaną mniejszością osób uciekających z Ukrainy), znacznie częściej niż kobiety, myśleli o pozostaniu w Polsce na stałe (23% wobec 15%), a także znacznie częściej rozważali wyjazd w krótkiej perspektywie czasu do innego kraju. Po drugie, zdecydowanie bardziej na pozostanie w Polsce nastwieni byli ludzie młodzi do 29. roku życia – 22% ankietowanych, natomiast im starsi respondenci, tym częściej prezentowali silniejszą chęć powrotu do domu. Również osoby z wykształceniem wyższym (62%) były zainteresowane stosunkowo szybkim powrotem na Ukrainę. Prawdopodobnie wiązało się to z napotkanymi trudnościami w znalezieniu satysfakcjonującej pracy w zawodzie z wynagrodzeniem pozwalającym na standard życia zbliżony do tego, jaki miały w swoim kraju. Badania wykazały także, że czynnikiem, który najsilniej mógłby wpłynąć na podjęcie decyzji o powrocie do swojej ojczyzny, było zakończenie wojny: 70% respondentów zadeklarowało, że wówczas w przeciągu 3 miesięcy wróciłaby na Ukrainę.

Wykres 31. Uchodźcy z Ukrainy objęci ochroną czasową w Polsce - stan na 30.06.2022 roku.

Źródło: Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy* (wg stanu na dzień 1 lipca 2022 r.), <https://www.gov.pl/attachment/10af1434-3351-489f-9337-99a2ba253461>, [odczyt: 31.01.2023].

Wykres 32. Formy zamieszkiwania uchodźców z Ukrainy w Polsce - stan na 30.06.2022 roku.

Źródło: Urząd Do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy* (wg stanu na dzień 1 lipca 2022 r.), <https://www.bing.com/search?q=RAPORT+NA+TEMAT+OBYWATELI+UKRAINY&q=ds&form=QBRE>, [odczyt: 31.01.2023].

3.9. Inne kategorie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Wykluczenie bądź też zagrożenie wykluczeniem społecznym mogą być powodowane także innymi, niż wymienione w poprzednich podrozdziałach, czynnikami, m.in.: długotrwałą lub ciężką chorobą (jej skutkiem są zwiększone wydatki na cele zdrowotne), uzależnieniem członków rodziny (związane z marnotrawieniem środków wydawanych na alkohol i/lub narkotyki), samotnym wychowywaniem dziecka (zwłaszcza w przypadku młodych samotnych matek), przemocą domową (głównie przemocą ekonomiczną)¹⁰¹, sieroctwem, handlem ludźmi, bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego (zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych), zdarzeniem losowym i sytuacją kryzysową oraz klęską żywiołową lub ekologiczną.

Wykluczenie społeczne może być również spowodowane czynnikami o charakterze horyzontalnym, np. ograniczonym dostępem do Internetu / informacji (wykluczenie cyfrowe / informacyjne), źródeł energii (wykluczenie energetyczne) czy też ograniczonymi możliwościami w zakresie przemieszczania się (wykluczenie komunikacyjne).

Zgodnie z opracowaniem *Analiza dostępności komunikacyjnej na terenie województwa śląskiego* największą dostępnością komunikacyjną cechuje się centralna część województwa śląskiego, w szczególności dotyczy to znajdujących się na tym terenie powiatów: Katowic, Chorzowa, będzińskiego, Świętochłowic, Sosnowca, Zabrze czy Gliwic. Obszary o zdecydowanie najniższej dostępności położone są przede wszystkim w północnej części województwa (gminy wiejskie z powiatu częstochowskiego, kłobuckiego, ale także zawierciańskiego i myszkowskiego) oraz południowa część subregionu południowego (gminy wiejskie, przede wszystkim z powiatu żywieckiego)¹⁰².

Mimo, że tzw. białych plam w województwie śląskim nie ma dużo i dotyczą one przede wszystkim gmin wiejskich z obszarów granicznych województwa, to jednak standard dostępności transportu zbiorowego jest dość niski. Niższa dostępność komunikacyjna nie wynika bowiem wyłącznie z braku połączeń komunikacją zbiorową na danym terenie i zaspokojenia potrzeb mieszkańców w tym zakresie, ale jest ściśle związana z niską prędkością środków transportu zbiorowego, częstotliwością kursowania poszczególnych linii autobusowych / kolejowych oraz odległości jaką pasażer musi pokonać, aby dostać się do stacji / przystanku, co negatywnie wpływa na całkowity czas podróży¹⁰³.

Problem z dostępnością komunikacyjną dotyka więc nie tylko mieszkańców gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, ale dotyczy on również gmin miejskich, w tym częściowo nawet miast na prawach powiatu. Myśląc o dostępności komunikacyjnej mieszkańców nie powinno się bowiem kierować jedynie ich miejscem zameldowania czy zamieszkania w danej gminie uznanej za bardziej dostępną komunikacyjnie, ale należy wziąć pod uwagę również silne zróżnicowanie w dostępie do usług transportowych na terenie danych gmin. Obszary centrów dużych miast, tereny w okolicach centrów przesiadkowych czy stacji kolejowych, zawsze będą lepiej skomunikowane,

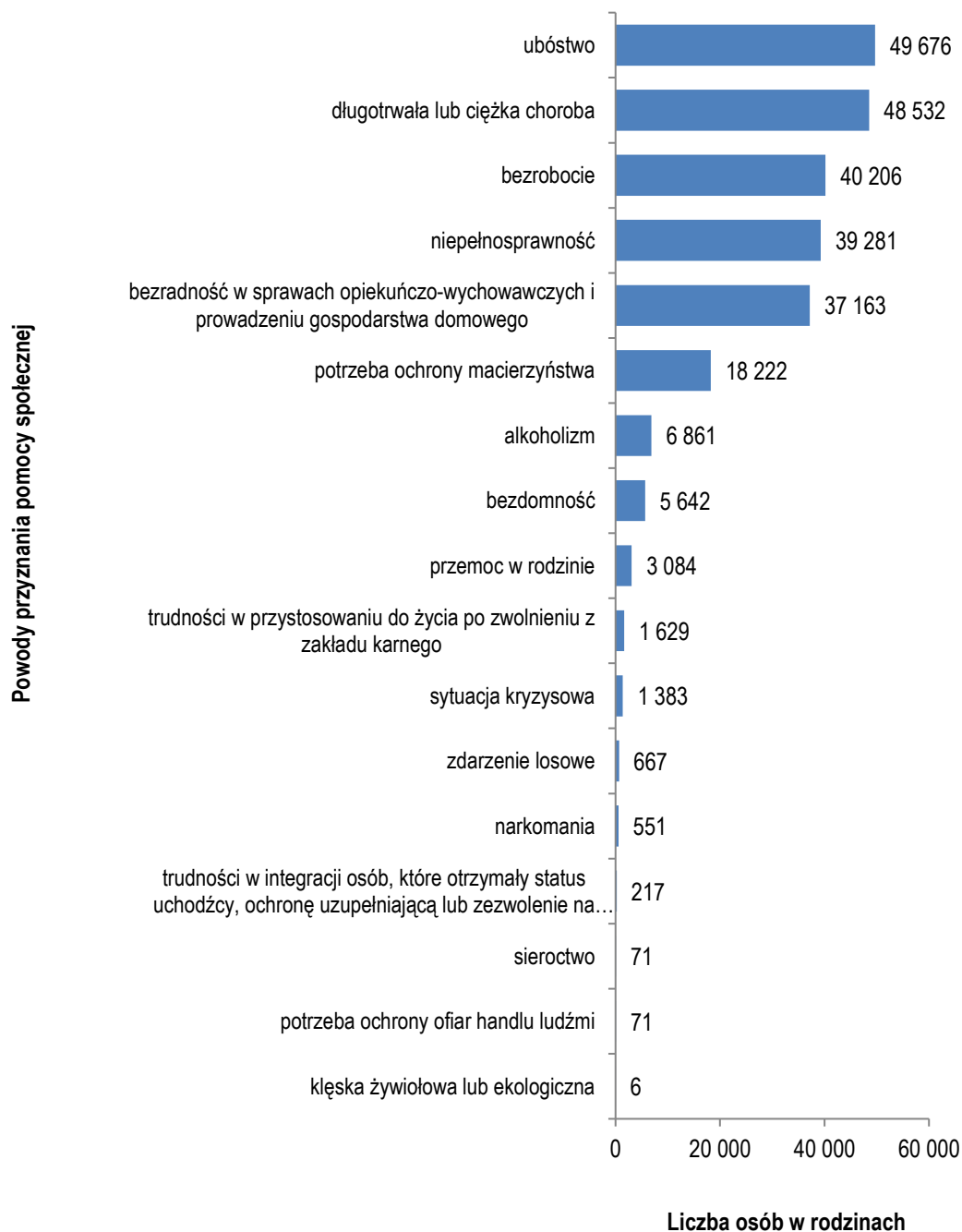
¹⁰¹ Przemoc ekonomiczna wiąże się celowym niszczeniem czyjejś własności, pozbawianiem środków lub stwarzaniem warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby, np.: niszczenie rzeczy, włamanie do zamkniętego osobistego pomieszczenia, kradzież, używanie rzeczy bez pozwolenia, zabieranie pieniędzy, przeglądanie dokumentów, korespondencji, dysponowanie czyjąś własnością, zaciąganie pożyczek "na wspólne konto", sprzedawanie osobistych lub wspólnych rzeczy bez uzgodnienia, zmuszanie do spłacania długów, itp. Źródło: <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzynie/8-rodzaj-przemocy> [odczyt z dnia 27.04.2023 r.].

¹⁰² Departament Europejskiego Funduszu Społecznego, *Analiza dostępności komunikacyjnej na terenie województwa śląskiego*, Katowice, maj 2023 r.

¹⁰³ Ibidem.

niż ich peryferia, na które w ciągu dnia dojeżdża kilka, czy kilkanaście autobusów / pociągów na dobę i to najczęściej w tzw. dni nauki szkolnej¹⁰⁴.

Wykres 33. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną wg powodów udzielenia pomocy w województwie śląskim w 2022 roku.

Uwaga. Dana rodzina i jej członkowie mogli być objęci pomocą społeczną więcej niż z jednego powodu.
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2022 roku.

¹⁰⁴ Departament Europejskiego Funduszu Społecznego, *Analiza dostępności komunikacyjnej na terenie województwa śląskiego*, Katowice, maj 2023 r.

Tabela 2. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną wg powodów udzielenia pomocy - województwo śląskie, lata 2020-2022.

		Lata			Zmiana w latach 2021-2022	
		2020	2021	2022	n	%
Ogółem		163 273	153 101	143 756	-9 345	-6,1
W tym wg powodów:	ubóstwo	61 279	55 440	49 676	-5 764	-10,4
	sieroctwo	57	77	71	-6	-7,8
	bezdomność	5 746	5 684	5 642	-42	-0,7
	potrzeba ochrony macierzyństwa	24 973	20 962	18 222	-2 740	-13,1
	bezrobocie	50 309	47 655	40 206	-7 449	-15,6
	niepełnosprawność	44 666	42 111	39 281	-2 830	-6,7
	długotrwała lub ciężka choroba	52 947	51 817	48 532	-3 285	-6,3
	bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego	47 077	39 655	37 163	-2 492	-6,3
	przemoc w rodzinie	3 428	3 406	3 084	-322	-9,5
	potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi	166	140	71	-69	-49,3
	alkoholizm	7 755	7 339	6 861	-478	-6,5
	narkomania	525	594	551	-43	-7,2
	trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego	1 814	1 822	1 629	-193	-10,6
	trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy	12	51	217	166	325,5
	zdarzenie losowe	822	826	667	-159	-19,2
	sytuacja kryzysowa	2 254	2 075	1 383	-692	-33,3
klęska żywiołowa lub ekologiczna	167	1401	6	-1 395	-99,6	

Uwaga: Dana rodzina i jej członkowie mogli być objęci pomocą z więcej niż jednego powodu.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MRiPS-03 za lata 2020-2022.

Tabela 3. Rodziny objęte pomocą społeczną wg powodów udzielenia pomocy - województwo śląskie, 2022 r.

Obszar		Liczba rodzin objętych pomocą	Osoby w rodzinach objętych pomocą		
			liczba osób	odsetek objętych pomocą społeczną	odsetek mieszkańców
Ogółem		76 601	143 756	100,0	3,29
W tym wg powodów:	ubóstwo	27 965	49 676	34,6	1,14
	sieroctwo	34	71	0,0	0,00
	bezdomność	5 290	5 642	3,9	0,13
	potrzeba ochrony macierzyństwa	3 853	18 222	12,7	0,42
	bezrobocie	18 048	40 206	28,0	0,92
	niepełnosprawność	25 360	39 281	27,3	0,90
	długotrwała lub ciężka choroba	32 203	48 532	33,8	1,11
	bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prow. gospodarstwa domowego	12 117	37 163	25,9	0,85
	przemoc w rodzinie	918	3 084	2,1	0,07
	potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi	21	71	0,0	0,00
	alkoholizm	4 733	6 861	4,8	0,16
	narkomania	363	551	0,4	0,01
	trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego	1 098	1 629	1,1	0,04
	trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą	87	217	0,2	0,00
	zdarzenie losowe	287	667	0,5	0,02
	sytuacja kryzysowa	616	1 383	1,0	0,03
kłeska żywiołowa lub ekologiczna	5	6	0,0	0,00	

Uwaga: Dana rodzina i jej członkowie mogli być objęci pomocą z więcej niż jednego powodu.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03* za okres I-XII 2022 r.

Tabela 4. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną na 1000 / 10 tys. mieszkańców - województwo śląskie i Polska, 2022 r.

Wyszczególnienie		Na 1000 mieszkańców	
		Śląskie	Polska
Ogółem		32,9	46,9
W tym wg powodów:	ubóstwo	11,4	17,3
	sieroctwo	0,0	0,0
	bezdomność	1,3	1,0
	potrzeba ochrony macierzyństwa	4,2	7,8
	bezrobocie	9,2	14,0
	niepełnosprawność	9,0	11,8
	długotrwała lub ciężka choroba	11,1	15,0
	bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego	8,5	8,5
	przemoc w rodzinie	0,7	0,9
	potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi*	0,2	0,1
	alkoholizm	1,6	2,1
	narkomania*	1,3	1,6
	trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego*	3,7	3,9
	trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą*	0,5	1,4
	zdarzenie losowe*	1,5	3,6
	sytuacja kryzysowa*	3,2	4,6
klęska żywiołowa lub ekologiczna*	0,0	1,0	

* W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03* za okres I-XII 2022 r., 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

4. Diagnoza zasobów instytucjonalnych i kadrowych w obszarze ubóstwa i wykluczenia społecznego

4.1. Zasoby instytucjonalne

4.1.1. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej

Zadania z zakresu pomocy społecznej, w tym ograniczania zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego, realizowane są w województwie śląskim na wszystkich poziomach podziału administracyjnego. Na szczycie województwa funkcjonuje Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego będący jednostką organizacyjną Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego oraz Wydział Polityki Społecznej Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Na szczeblach gminy i powiatu działa cały wachlarz instytucji świadczących szeroki zakres usług osobom, rodzinom i grupom wymagającym wsparcia, takich jak: wypłacanie pomocy finansowej, udzielanie pomocy rzeczowej, poradnictwo specjalistyczne, praca socjalna, zapewnienie posiłku, opieka stacjonarna (całodobowa), półstacjonarna (dzienna bądź też w postaci zapewnienia noclegu) oraz rodzinna.

Zadania pomocy społecznej w gminach wykonują ośrodki pomocy społecznej / centra usług społecznych (OPS / CUS), natomiast w powiatach – powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR). W miastach na prawach powiatu zadania OPS-ów, CUS-ów i PCPR-ów realizują miejskie ośrodki pomocy społecznej (MOPS), które mogą być nazwane „miejskimi ośrodkami pomocy rodzinie” (MOPR)¹⁰⁵.

Na koniec 2022 r. w województwie śląskim, na poziomie gminy i powiatu, działało ogółem 713 jednostek pomocy społecznej. Wśród nich znalazły się 164 ośrodki pomocy społecznej, 3 centra usług społecznych oraz 17 powiatowych centrów pomocy rodzinie¹⁰⁶. Liczba i rozmieszczenie trzech ostatnich rodzajów jednostek mają charakter stały, dlatego też umownie można nazwać je podstawowymi. Dla odróżnienia pozostałe rodzaje jednostek pomocy społecznej w niniejszym rozdziale określono jako specjalistyczne i to właśnie im poświęcono dalszą jego część.

Wśród 529 specjalistycznych jednostek pomocy i integracji społecznej działających na terenie województwa śląskiego na koniec 2022 r. znalazło się (w kolejności od najliczniejszych):

- 197 mieszkań chronionych (z tego 126 miało charakter mieszkań treningowych, a 71 wspieranych);

¹⁰⁵ Ustawa o pomocy społecznej, w treści art. 6 ust. 5, do jednostek organizacyjnych pomocy społecznej zalicza: regionalny ośrodek polityki społecznej, powiatowe centrum pomocy rodzinie, ośrodek pomocy społecznej, centrum usług społecznych - w przypadku przekształcenia ośrodka pomocy społecznej w centrum usług społecznych na podstawie przepisów ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1818), dom pomocy społecznej, placówkę specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, ośrodek wsparcia oraz ośrodek interwencji kryzysowej. Zgodnie z treścią art. 51 ust. 4 i 5 ośrodkiem wsparcia może być ośrodek wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, dzienny dom pomocy, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, schronisko dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi oraz klub samopomocy. Za ośrodek wsparcia uznaje się również schronisko dla osób bezdomnych pomimo nieświadzenia w nim usług opiekuńczych oraz specjalistycznych usług opiekuńczych. Natomiast art. 51a ust. 1 do ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi zalicza: środowiskowy dom samopomocy lub klub samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi. W tej części opracowania - w ślad za sprawozdaniem *Wybrane jednostki organizacyjne pomocy społecznej i inne jednostki pomocy społecznej oraz zatrudnienie w systemie pomocy społecznej (MRiPS-06)* - ujęto również informacje dotyczące innych jednostek i form pomocy społecznej, takich jak: mieszkania chronione, noclegownie, ogrzewalnie oraz rodzinne domy pomocy.

¹⁰⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

- 178 ośrodków wsparcia, w tym:
 - 63 dzienne domy pomocy;
 - 48 środowiskowych domów samopomocy;
 - 23 kluby samopomocy (inne niż kluby samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi);
 - 21 schronisk dla osób bezdomnych;
 - 10 „innych ośrodków wsparcia”;
 - 7 domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży;
 - 6 schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi¹⁰⁷;
- 97 domów pomocy społecznej¹⁰⁸;
- 17 ośrodków interwencji kryzysowej (w tym: 15 dla ofiar przemocy w rodzinie, a 5 dla ofiar handlu ludźmi);
- 17 noclegowni;
- 16 ogrzewalni;
- 5 placówek specjalistycznego poradnictwa (wśród nich 3 miały charakter jednostek specjalistycznego poradnictwa rodzinnego, a spośród tych ostatnich wszystkie świadczyły usługi w postaci terapii rodzinnej);
- 2 rodzinne domy pomocy¹⁰⁹.

Generalnie w latach 2012-2022, w zakresie liczby jednostek, obserwowano trend wzrostowy, choć od 2020 r. występowały spadki. Największą wartość zanotowano w roku 2020 – 571, natomiast najmniejszą w roku 2015 - 420¹¹⁰. W latach 2021-2022 bilans liczby jednostek pomocy społecznej zmniejszył się o 5, tj. o 0,9%.

Liczba miejsc, którymi na koniec 2022 r. dysponowały placówki stacjonarne, półstacjonarne, rodzinne oraz mieszkania chronione, wyniosła 17 321. Struktura miejsc ze względu na rodzaj jednostki przedstawiała się następująco (w kolejności od najliczniejszych)¹¹¹:

- domy pomocy społecznej – 8 573;
- ośrodki wsparcia – 6 981;
- noclegownie – 755;
- mieszkania chronione – 724 (w tym treningowe 517, wspierane – 207);
- ogrzewalnie – 272;
- rodzinne domy pomocy – 16.

W przypadku ośrodków wsparcia ich struktura wg liczby miejsc przedstawiała się w następujący sposób:

- dzienne domy pomocy – 2 235;
- środowiskowe domy samopomocy – 2 094;
- schroniska dla osób bezdomnych – 1 045;
- „inne ośrodki wsparcia” – 582;
- kluby samopomocy (inne niż te dla osób z zaburzeniami psychicznymi) – 642;

¹⁰⁷ Na koniec 2022 r. w województwie śląskim nie funkcjonował żaden klub samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi.

¹⁰⁸ Wartość odnosi się do jednostek prowadzonych na zlecenie powiatu / gminy. Oprócz nich na terenie województwa śląskiego działają domy pomocy społecznej prowadzone przez stowarzyszenia / fundacje lub też w ramach działalności gospodarczej - bez zlecenia powiatu lub gminy. Według stanu na 10.01.2023 r. 9 tego rodzaju jednostek dysponowało 475 miejscami. Źródło: Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach, *Wykaz zarejestrowanych domów pomocy społecznej w województwie śląskim*, <https://www.katowice.uw.gov.pl/wydzial/wydzial-rodziny-i-polityki-spoecznej/wykazy-i-rejestry> [odczyt 13.03.2023 r.].

¹⁰⁹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

¹¹⁰ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS / MRPiPS / MRiPS-03* za lata 2012-2020 oraz *MRiPS-06* za lata 2021-2022.

¹¹¹ Liczba miejsc wg statutów jednostek. Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

- schroniska dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi – 257;
- domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży – 136;
- kluby samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi – 0.

W latach 2012-2022 w zakresie liczby miejsc jakimi dysponowały jednostki pomocy społecznej generalnie mieliśmy do czynienia z trendem malejącym. W okresie tym liczba miejsc zmniejszyła się o 530, tj. 3,0%, natomiast w latach 2021-2022 ogólny ich bilans zmalał o 397, tj. o 2,2%.

W 2022 roku ogólny wskaźnik liczby miejsc w jednostkach pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców był w województwie śląskim znacznie niższy niż w Polsce i wynosił 39,6 wobec 47,2 dla całego kraju¹¹². W miastach na prawach powiatu jego wartość kształtowała się na poziomie 42,8, a w powiatach ziemskich - 35,6. W 2022 r. najniższe jego wartości zanotowano w podregionach: tyskim (30,1), rybnickim (30,6) i częstochowskim (35,2); natomiast na poziomie powiatów w: kłobuckim (4,8), żywieckim (11,3) oraz rybnickim (16,1). Przez cały okres 2012-2022 województwo śląskie charakteryzowało niższymi od ogólnopolskich wartościami wskaźnika liczby miejsc w jednostkach pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Ponadto uśrednione dane dotyczące ww. okresu wskazują na występowanie w województwie śląskim stagnacji, podczas gdy w całym kraju dał się zauważyć wyraźny trend wzrostowy¹¹³.

Niższe od ogólnopolskich poziomy analizowanych wskaźników występowały w przypadku (w kolejności od największej różnicy procentowej):

- środowiskowych domów samopomocy (śląskie 4,8; Polska 8,7);
- klubów samopomocy innych niż dla osób z zaburzeniami psychicznymi (śląskie 1,5; Polska 4,7);
- domów pomocy społecznej (śląskie 19,6; Polska 21,1);
- „innych ośrodków wsparcia” (śląskie 1,3; Polska 2,4);
- dziennych domów pomocy (śląskie 5,1; Polska 5,5);
- klubów samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi (śląskie 0,00; Polska 0,18);
- rodzinnych domów pomocy (śląskie 0,04; Polska 0,10)¹¹⁴.

Wyższe, w stosunku do średniej krajowej, wartości wskaźników liczby miejsc na 10 tys. mieszkańców dotyczyły (w kolejności od największej różnicy procentowej):

- noclegowni (śląskie 1,73; Polska 0,85);
- schronisk dla osób bezdomnych (śląskie 2,4; Polska 1,6);
- mieszkań chronionych (śląskie 1,65; Polska 1,25);
- schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi (śląskie 0,59; Polska 0,20);
- ogrzewalni (śląskie 0,62; Polska 0,42);
- domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży (śląskie 0,31; Polska 0,24)¹¹⁵.

W województwie śląskim w 2022 roku, podobnie jak w latach poprzednich, można było stwierdzić występowanie trudności w korzystaniu ze wsparcia wielu rodzajów specjalistycznych jednostek pomocy społecznej. Według danych przekazanych w ramach formularzy *OZPS – edycja 2022/2023* na koniec 2022 roku najwięcej osób oczekiwało na udzielenie wsparcia w domach pomocy społecznej – co najmniej 775 osób¹¹⁶, środowiskowych domach samopomocy – 174 osoby oraz klubach samopomocy – 155 osób. W przypadku dziennych domów pomocy były to 103 osoby, a mieszkań chronionych – co najmniej 93 osoby. W tym czasie liczba osób skierowanych w wyniku

¹¹² Przy obliczaniu wskaźnika uwzględniono: domy pomocy społecznej, ośrodki wsparcia, noclegownie, ogrzewalnie, rodzinne domy pomocy oraz mieszkania chronione.

¹¹³ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MRI-PS-06, dane za lata 2012-2022*; GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

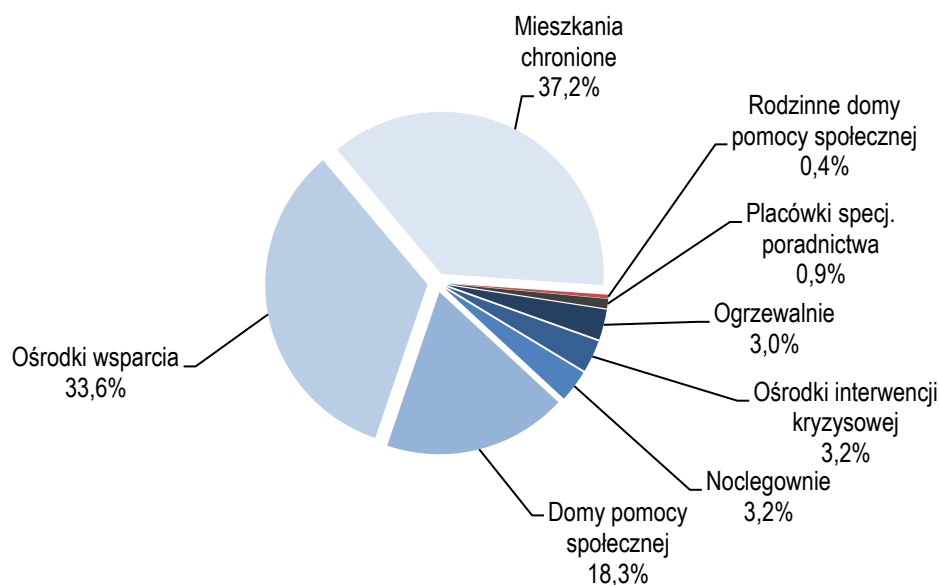
¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Określenie „co najmniej” oznacza, że dane uzyskano z niepełnej liczby jednostek, a faktyczna liczba oczekujących mogła być większa.

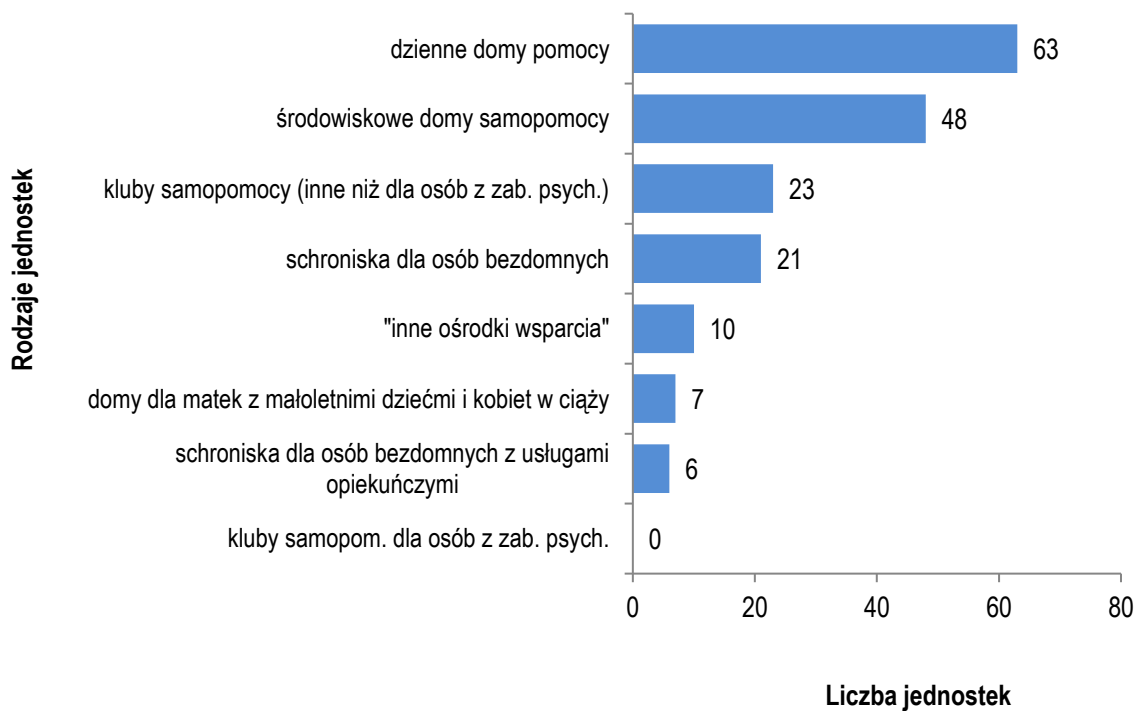
eksmisji do schronisk dla osób bezdomnych i schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi wyniosła 69, a do noclegowni 25.

Wykres 34. Struktura specjalistycznych jednostek pomocy społecznej - województwo śląskie, stan na koniec 2022 r. (N=529).

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

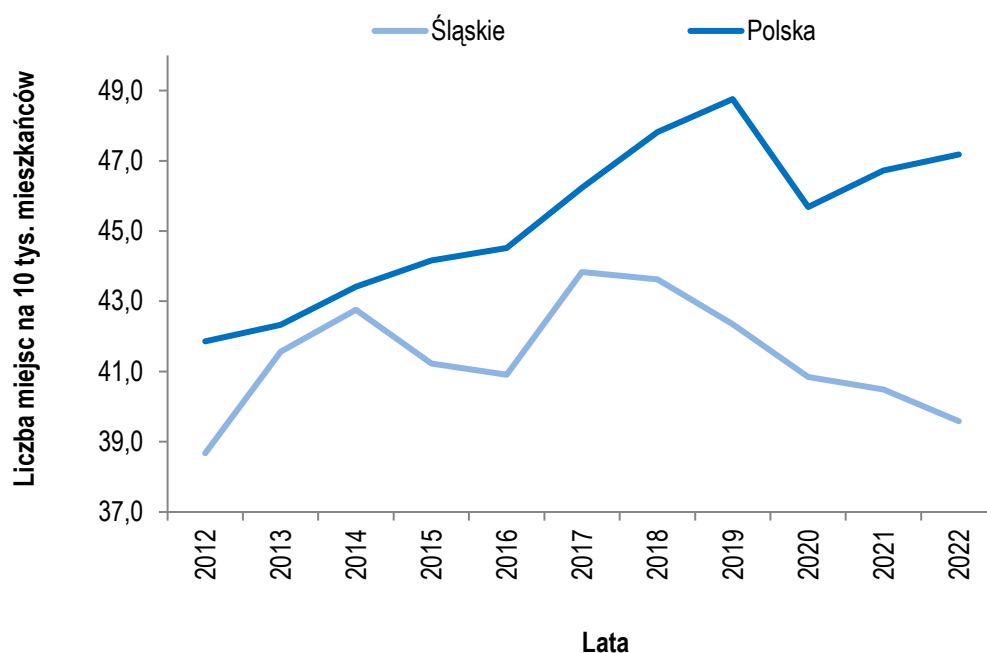
Wykres 35. Ośrodki wsparcia w województwie śląskim, stan na koniec 2022 r., N=178.

Uwaga: liczba ośrodków wsparcia wg rodzajów nie musi sumować się do ogólnej liczby tego rodzaju jednostek, gdyż dany ośrodek mógł należeć do więcej niż jednej kategorii.

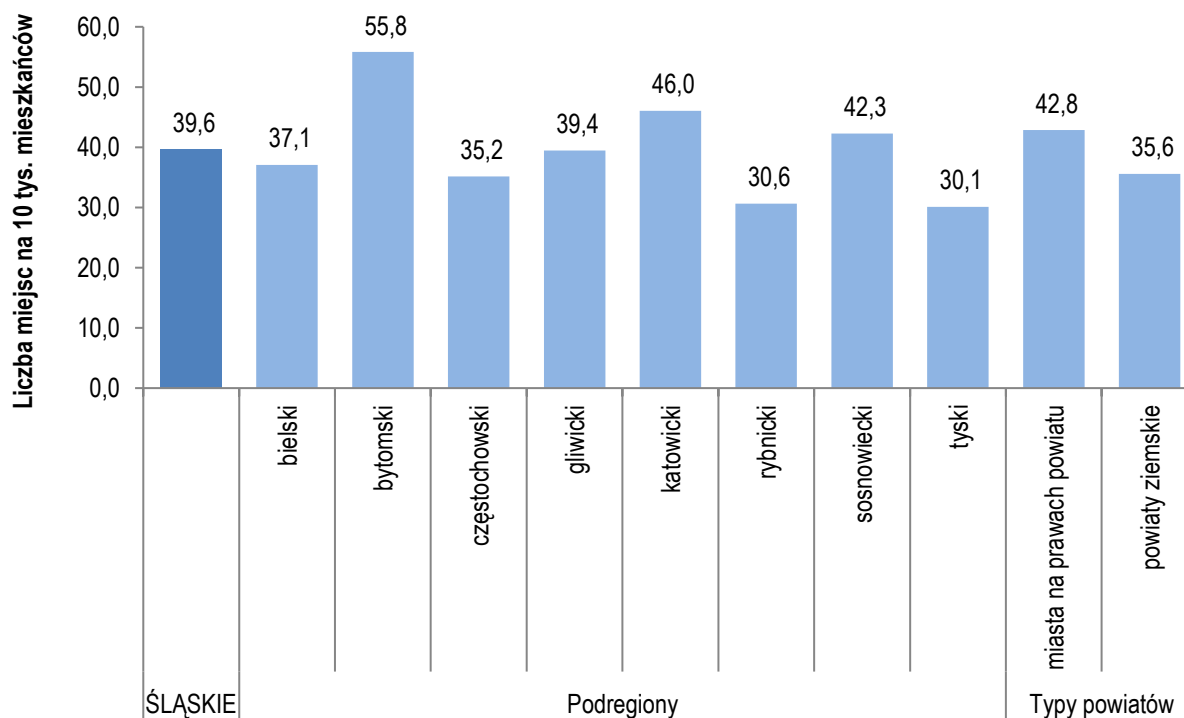
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

Wykres 36. Specjalistyczne jednostki pomocy społecznej - liczba miejsc na 10 tys. mieszkańców w województwie śląskim i w Polsce w latach 2012-2022.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS / MRPiPS / MRiPS-03* za lata 2012-2020 oraz *MRiPS-06* za lata 2021-2022, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 37. Specjalistyczne jednostki pomocy społecznej - liczba miejsc na 10 tys. mieszkańców w województwie śląskim, stan na koniec 2022 r.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r., 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

4.1.2. Wybrane podmioty systemu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej

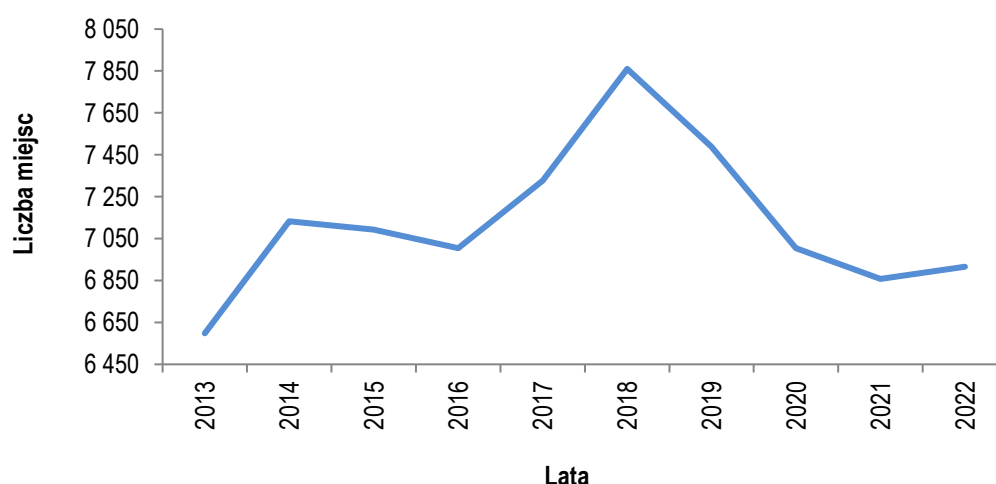
Wobec rodzin, które przeżywają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych prowadzone są planowe działania mające na celu przywrócenie im zdolności do wypełniania tychże funkcji. Wspieranie rodziny jest prowadzone w formie pracy z rodziną i/lub pomocy w opiece i wychowaniu dziecka.

Warto jednak zauważyć, że na koniec 2021 roku w województwie śląskim funkcjonowała tylko 1 rodzina wspierająca, która świadczyła pomoc 1 rodzinie. W latach 2012-2021 największą liczbę rodzin wspierających zanotowano na koniec 2018 r. (8), a średnia liczba tego rodzaju podmiotów wyniosła w tym okresie 2,3¹¹⁷.

W celu wsparcia rodziny dziecko może zostać objęte opieką i wychowaniem w placówce wsparcia dziennego. W województwie śląskim na koniec 2022 r. na szczeblu gminnym działało 235 placówek wsparcia dziennego, w tym 162 prowadzone w formie opiekuńczej, 68 - specjalistycznej, a 20 - pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę. Ogólna liczba miejsc, którymi dysponowały ww. jednostki wyniosła 6 915¹¹⁸. W tym samym czasie na szczeblu powiatowym funkcjonowało 15 placówek wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym, w tym 7 prowadzonych w formie opiekuńczej, 7 – specjalistycznej oraz 3 w formie pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę. Jednostki te dysponowały 544 miejscami¹¹⁹.

W latach 2013-2022 mieliśmy w województwie śląskim do czynienia z dużymi wahaniami liczby miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych działających na szczeblu gminy – od 6,6 tys. w 2013 r. do 7,9 tys. w 2018 r. W 2022 r. wskaźnik liczby miejsc w tego rodzaju podmiotach w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wynosił w województwie 15,9. Był on zdecydowanie wyższy w miastach na prawach powiatu (18,3) aniżeli w powiatach ziemskich (13,0). Dało się przy tym zauważyć zależność, zgodnie z którą im gmina bardziej „miejska”, tym wartość analizowanego wskaźnika wyższa – w gminach miejskich wynosił on 17,1, w miejsko-wiejskich - 14,3, podczas gdy w wiejskich - 12,5. Spośród podregionów najniższe jego wartości zanotowano w podregionach: sosnowieckim (9,5), gliwickim (11,2) oraz bielskim (14,5).

Wykres 38. Liczba miejsc w placówkach wsparcia dziennego szczebla gminnego, województwo śląskie w latach 2013-2022, stan na koniec roku.

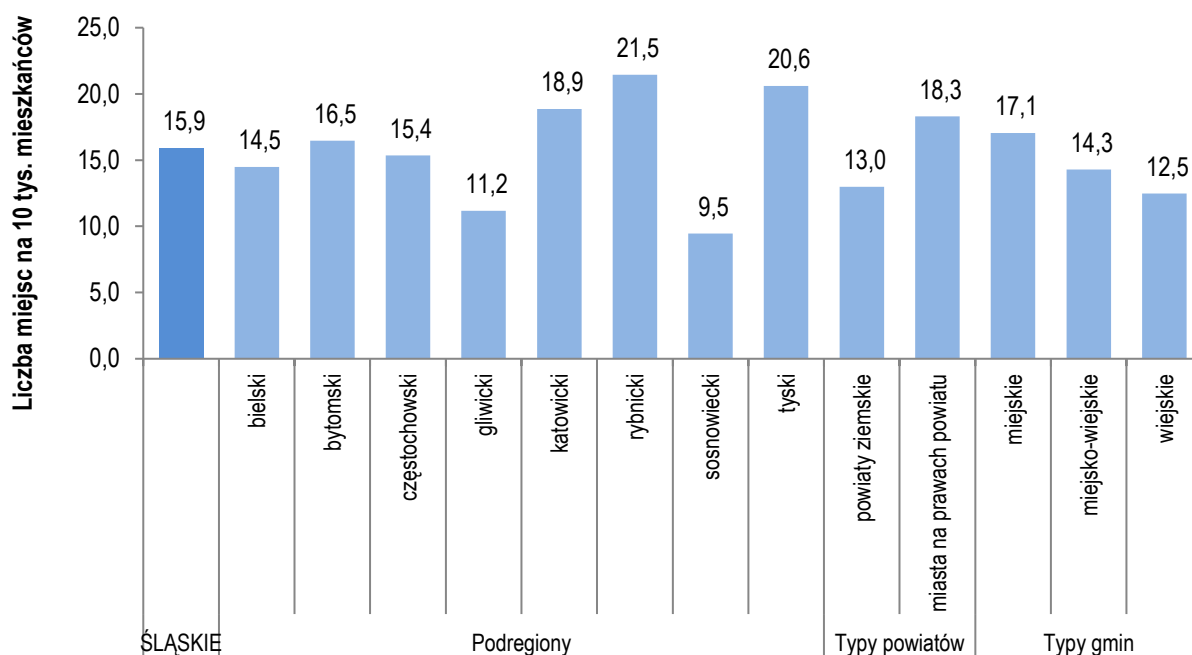
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za II poł. roku z lat 2013-2022.

¹¹⁷ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-G za II półrocze z lat 2012-2021*.

¹¹⁸ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-G za II poł. 2022 r.*

¹¹⁹ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-P za II poł. 2022 r.*

Wykres 39. Liczba miejsc w placówkach wsparcia dziennego szczebla gminnego na 10 tys. mieszkańców, województwo śląskie wg terytoriów, stan na koniec 2022 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *WRiSPZ-G* za okres I-XII 2022 r., 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

4.1.3. Podmioty ekonomii społecznej

Ekonomię społeczną można zdefiniować jako działalność podmiotów ekonomii społecznej na rzecz społeczności lokalnej w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, tworzenia miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz świadczenia usług społecznych, realizowaną w formie działalności gospodarczej, działalności pożytku publicznego i innej działalności o charakterze odpłatnym¹²⁰.

Istotnym elementem ekonomii społecznej jest przedsiębiorczość społeczna, w ramach której podmioty ekonomii społecznej (PES) prowadzą działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego, mają za zadanie aktywizację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub realizację usług społecznych, a także nie prywatyzują zysku lub nadwyżki bilansowej i są zarządzane w sposób partycypacyjny¹²¹.

Do grupy podmiotów ekonomii społecznej zaliczają się:

- spółdzielnie socjalne,
- warsztaty terapii zajęciowej i zakłady aktywności zawodowej,
- centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej,
- spółdzielnie pracy, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych oraz spółdzielnie produkcji rolnej,
- organizacje pozarządowe, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1327 i 1265),

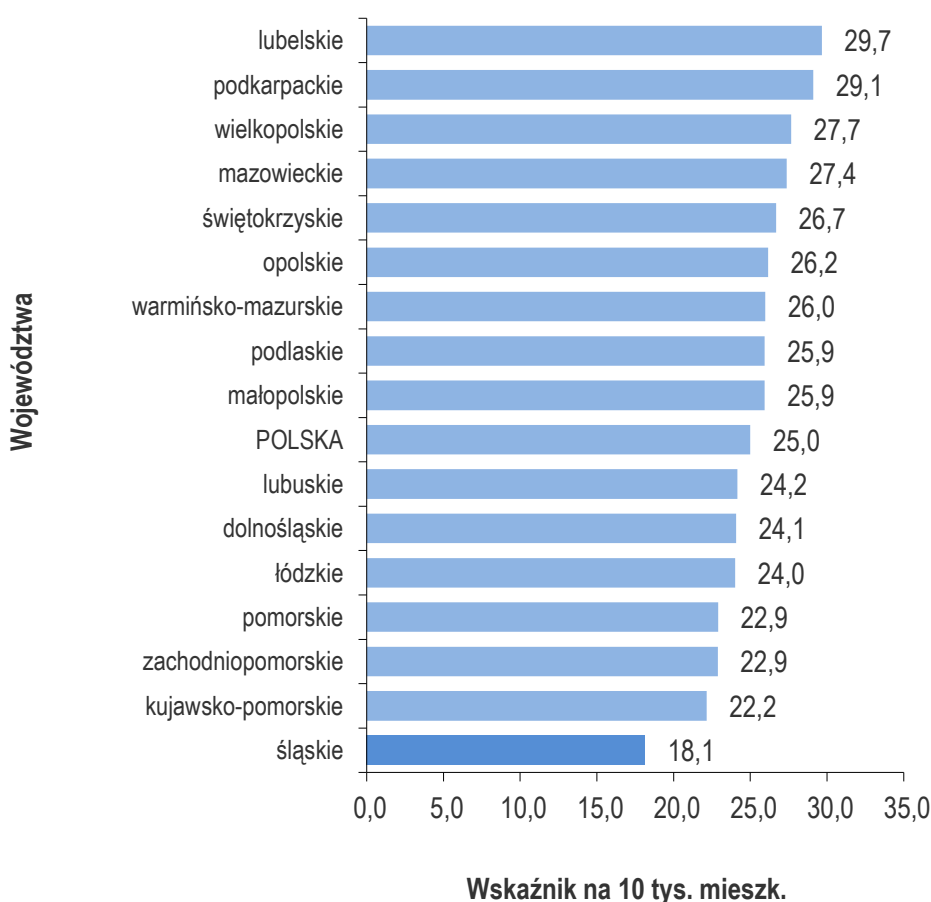
¹²⁰ Ustawa o ekonomii społecznej z dnia 5 sierpnia 2022 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 1812), art. 2, pkt 1.

¹²¹ *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Warszawa 2022 r., s. 9-10.

- z wyjątkiem partii politycznych, europejskich partii politycznych, związków zawodowych i organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji utworzonych przez partie polityczne i europejskich fundacji politycznych,
- podmioty, o którym mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1, 2 lub 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie¹²².

W 2020 r. województwo śląskie będąc drugim w kraju pod względem liczby mieszkańców, plasowało się dopiero na czwartym miejscu odnośnie liczby organizacji non-profit (8,0 tys.). Miało to przełożenie na wskaźnik aktywnych organizacji przypadających na 10 tys. mieszkańców, który w województwie śląskim wynosił 18,1 i był najniższy w kraju. Średnia dla Polski wynosiła w tym czasie 25,0, a w województwach o najwyższych wartościach ww. wskaźnika odpowiednio: lubelskim - 29,7, podkarpackim - 29,1 oraz wielkopolskim - 27,7¹²³.

Wykres 40. Organizacje sektora non-profit w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w 2020 r.

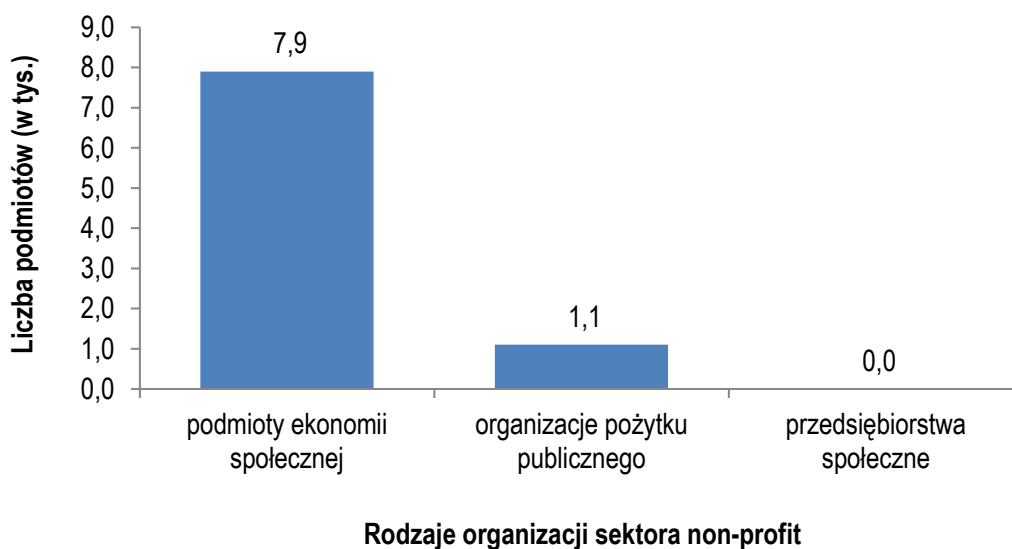
Źródło: 1) GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne - tablice*, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

¹²² Ustawa o ekonomii społecznej..., op. cit., art. 2, pkt 5.

¹²³ Obliczenia własne na podstawie: 1) GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne - tablice*, 2) GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

Wśród ogółu organizacji non-profit można wyróżnić 3 kategorie: podmioty ekonomii społecznej, organizacje pożytku publicznego oraz przedsiębiorstwa społeczne. W 2020 r. województwo śląskie cechowało się niższym od ogólnopolskiego udziałem podmiotów ekonomii społecznej oraz wyższym udziałem organizacji pożytku publicznego. Podmioty ekonomii społecznej w liczbie 7,9 tys. stanowiły 98,8% ogółu organizacji non-profit w województwie śląskim (w Polsce 99,3%), organizacje pożytku publicznego, licząc 1,1 tys. podmiotów, zanotowały udział na poziomie 13,8% (w Polsce 9,8%), natomiast liczba przedsiębiorstw społecznych nie przekroczyła 100, stąd też przy dokładności pomiaru na poziomie 0,1 tys. ich udział wyniósł 0,0% i nie odbiegał od innych województw, w których również zanotowano taką wartość¹²⁴.

Wykres 41. Struktura organizacji sektora non-profit w województwie śląskim w 2020 r.

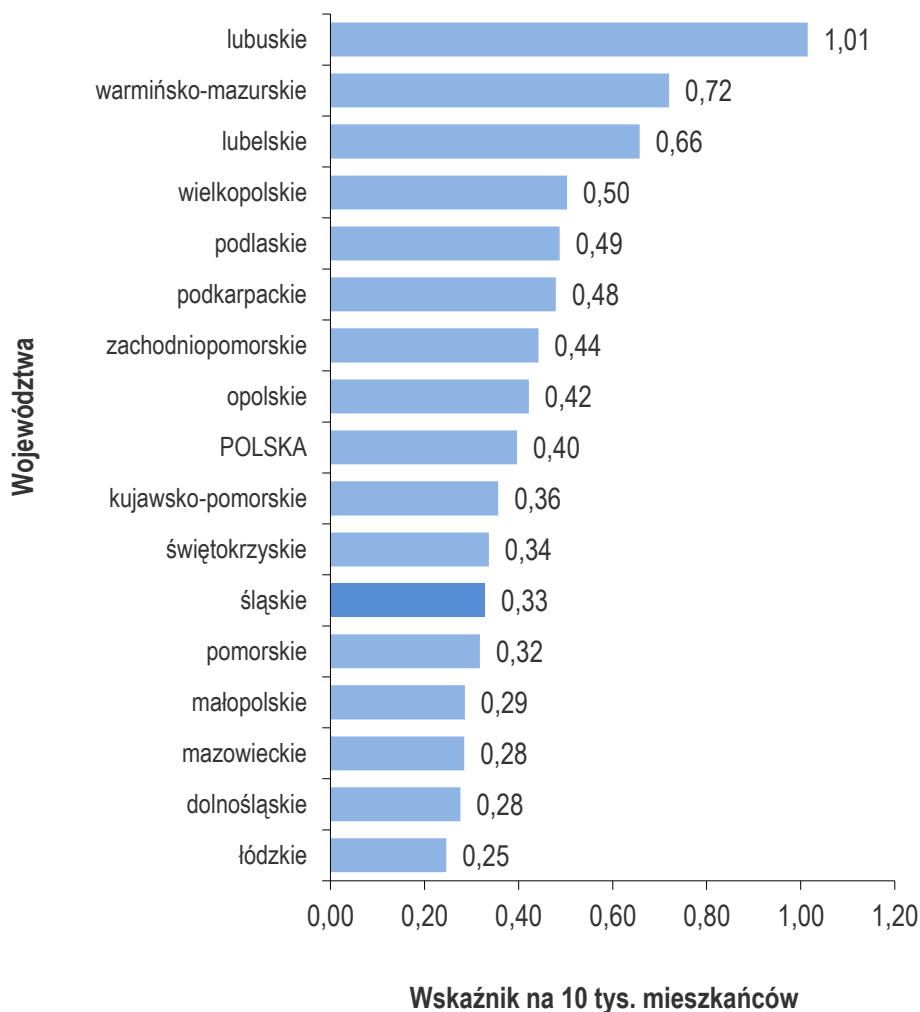
Źródło: GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne* - tablice.

Według danych Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej w 2021 roku w województwie śląskim funkcjonowały 144 spółdzielnie socjalne (w 2020 roku – 150). Pod względem liczby tego rodzaju podmiotów województwo śląskie znajdowało się na 3. miejscu w kraju (po wielkopolskim – 176 i mazowieckim – 157). Jednak w odniesieniu do liczby ludności, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców z wartością na poziomie 0,33 śląskie znalazło się poniżej średniej krajowej wynoszącej 0,40 i daleko za liderami w tej dziedzinie: lubuskim (1,01), warmińsko-mazurskim (0,72) oraz lubelskim (0,66)¹²⁵.

¹²⁴ Źródła: 1) GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne* - tablice, 2) GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

¹²⁵ Obliczenia własne na podstawie danych: 1) Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, *Informacja o funkcjonowaniu spółdzielni socjalnych działających na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych za okres 2020–2021*, Warszawa, 2022 r., s. 20 oraz 2) GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

Wykres 42. Liczba spółdzielni socjalnych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w 2021 r.

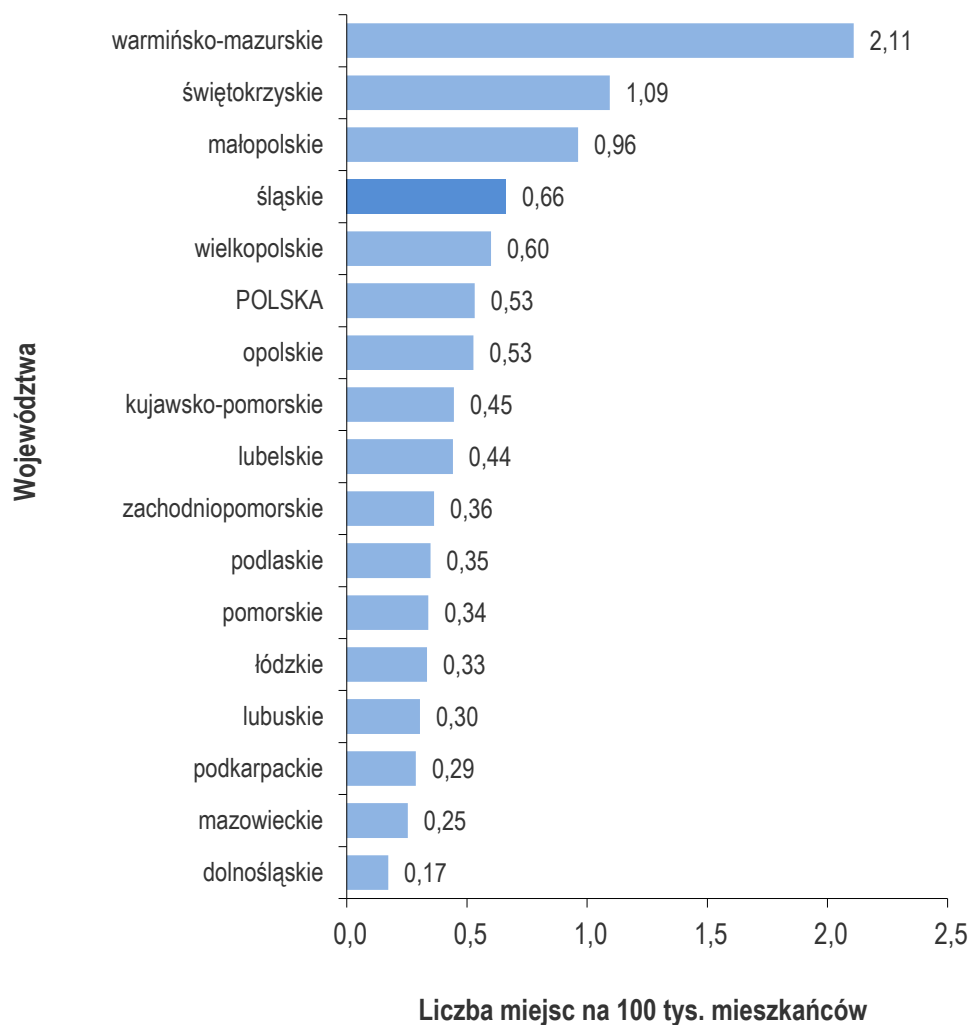
Źródło: 1) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Informacja o funkcjonowaniu spółdzielni socjalnych działających na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych za okres 2020–2021*, Warszawa, 2022 r., s. 20 oraz 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

W województwie śląskim w 2021 roku aktywnych było 29 klubów integracji społecznej. Ich liczba była zróżnicowana w poszczególnych powiatach. W powiecie cieszyńskim funkcjonowały 4 KIS-y, w bielskim – 3, w powiatach: będzińskim, żywieckim, m. Bielsko-Biała oraz m. Ruda Śląska - po 2 tego rodzaju jednostki, w 14 powiatach – po jednym KIS-ie, natomiast w 16 powiatach nie zanotowano żadnego klubu integracji społecznej¹²⁶. Według danych GUS z 2021 roku wskaźnik liczby aktywnie działających KIS w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców wyniósł 0,66 (w Polsce 0,53). Pod względem wysokości analizowanego wskaźnika województwo śląskie znalazło się na 4 miejscu w kraju. Dla porównania najwyższe wartości zanotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (2,11), świętokrzyskim (1,09) i małopolskim (0,96), natomiast najniższe w: dolnośląskim (0,17), mazowieckim (0,25) i podkarpackim (0,29)¹²⁷.

¹²⁶ Źródło: GUS: *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałna, tablice.

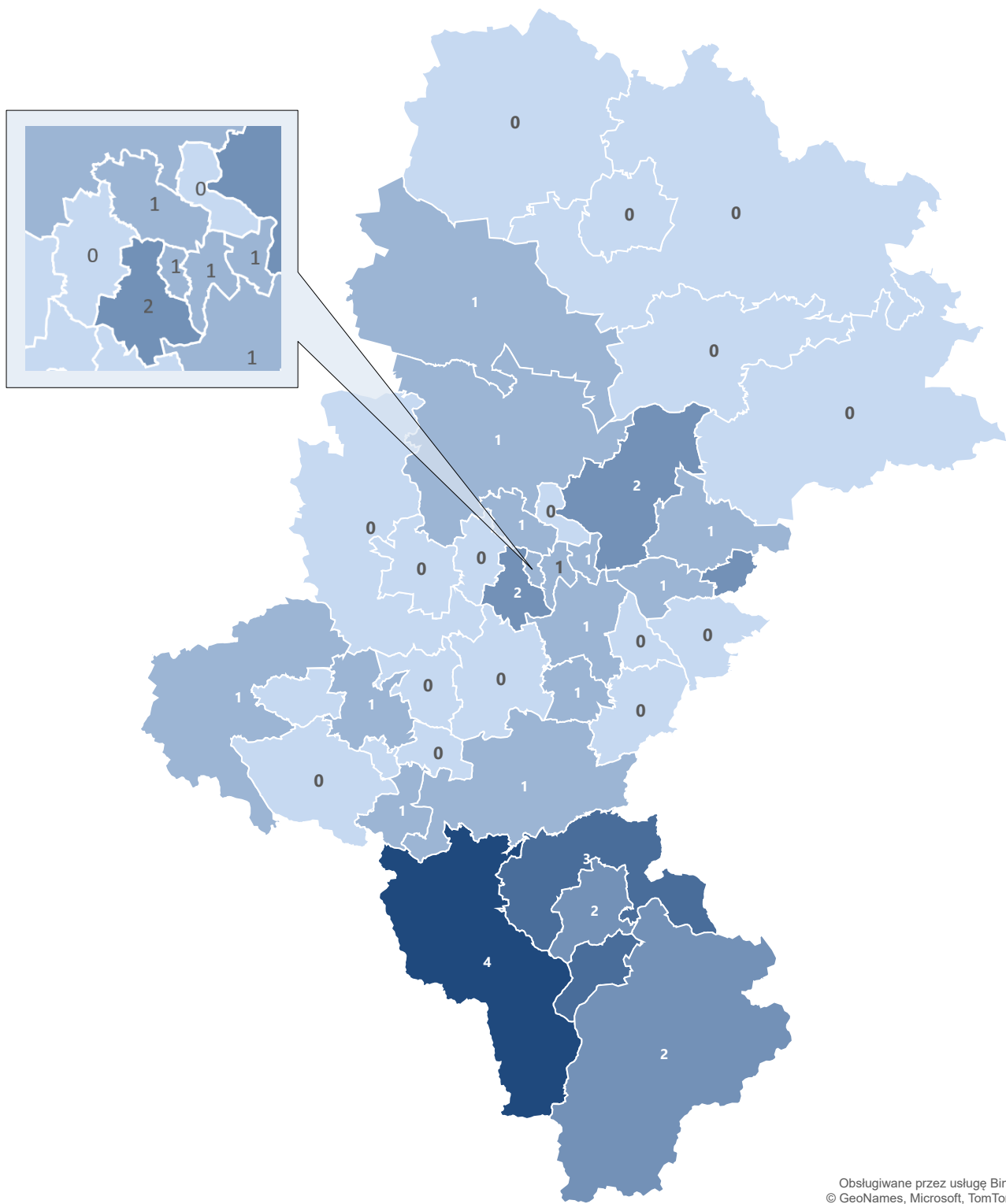
¹²⁷ Źródła: 1) GUS, *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2020 r.*, Informacja sygnałna z 30.11.2021 r. wraz z tablicami, 2) GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

Wykres 43. Aktywne kluby integracji społecznej w 2021 roku - liczba miejsc na 100 tys. mieszkańców.

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, Informacja sygnałna, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Mapa 6. Kluby integracji społecznej - liczba aktywnych jednostek w województwie śląskim w 2021 r.

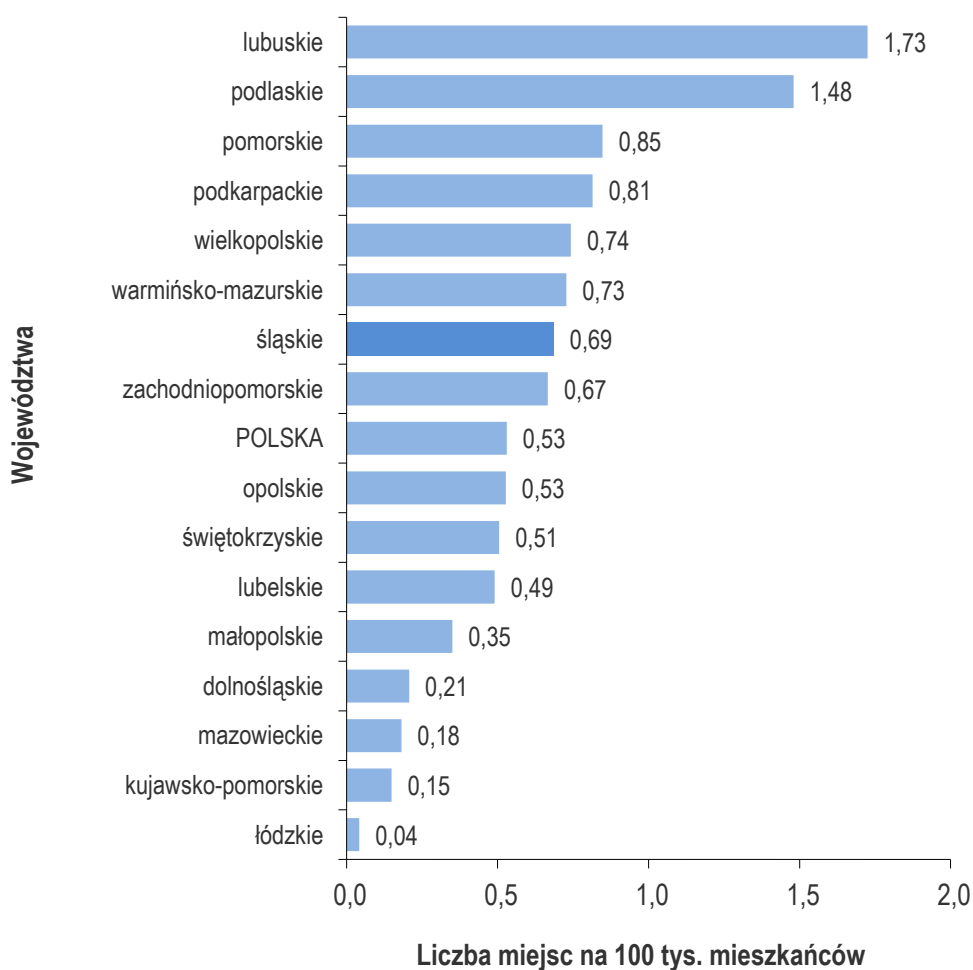
Liczba aktywnych jednostek
0 4

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, Informacja sygnałna, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

W 2021 roku w województwie śląskim działało 30 centrów integracji społecznej. Podobnie jak w przypadku KIS ich liczba bardzo różniła się w poszczególnych powiatach. W powiecie zawierciańskim oraz w m. Częstochowa funkcjonowały po 3 tego rodzaju jednostki, w powiecie częstochowskim, myszkowskim oraz w m. Katowice po 2, w 18 powiatach działało po jednym centrum integracji społecznej, natomiast w 13 powiatach nie zanotowano żadnego CIS-u¹²⁸.

Według Głównego Urzędu Statystycznego w 2021 r. wskaźnik liczby miejsc w aktywnie działających CIS w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców kształtował się na poziomie 0,69 (w Polsce 0,53). Jeśli chodzi o wysokość analizowanego wskaźnika, to województwo śląskie znalazło się na 7. miejscu w kraju, przy czym najwyższe wartości zanotowano w województwach: lubuskim (1,73), podlaskim (1,48) i pomorskim (0,85), natomiast najniższe w łódzkim (0,04), kujawsko-pomorskim (0,15) oraz mazowieckim (0,18)¹²⁹.

Wykres 44. Aktywne centra integracji społecznej - liczba miejsc na 100 tys. mieszkańców w 2021 roku.

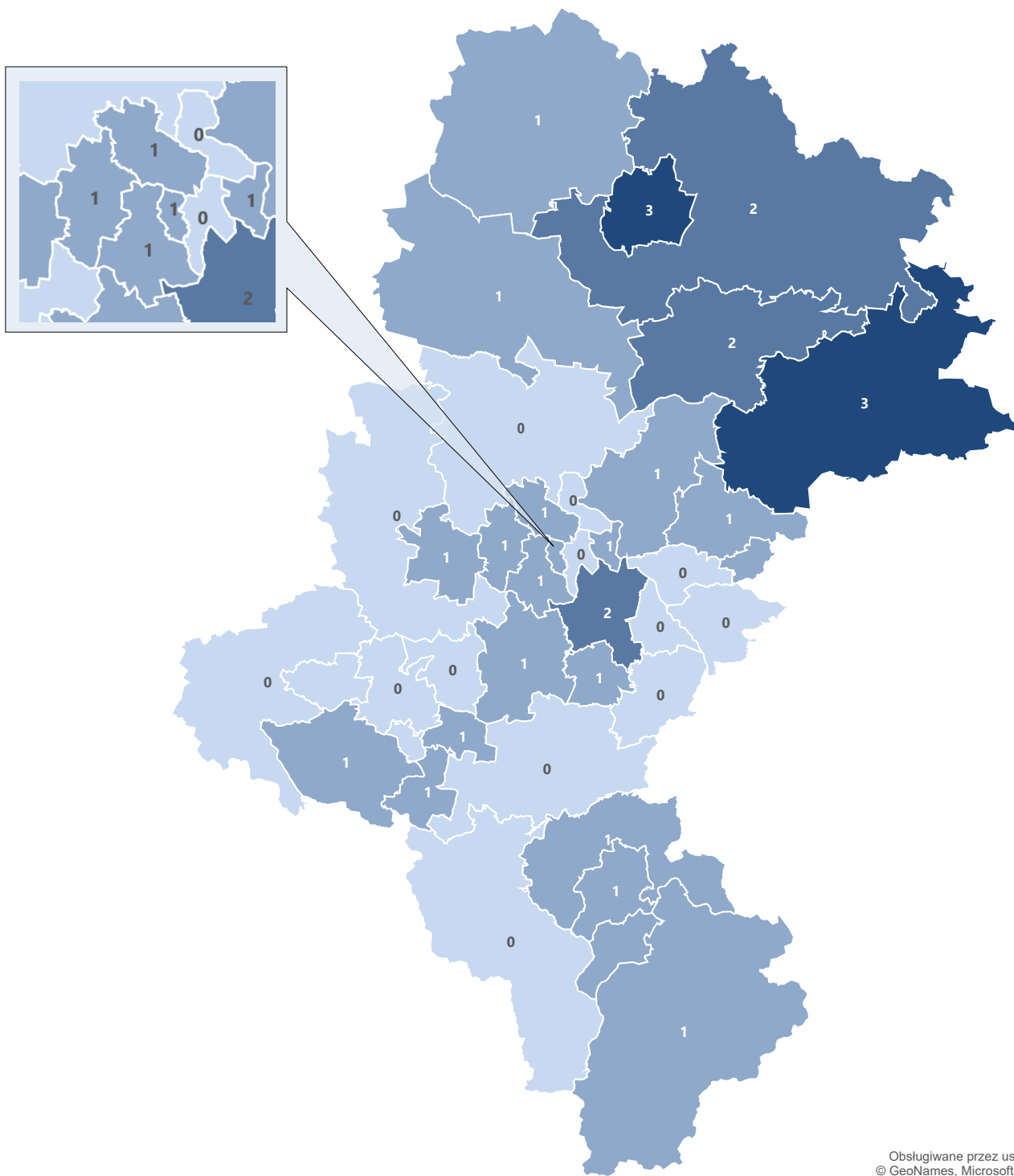

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r., informacja sygnałna, tablice*, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

¹²⁸ Źródło: GUS: *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałna, tablice.

¹²⁹ Źródła: 1) GUS, *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2020 r.*, Informacja sygnałna z 30.11.2021 r. wraz z tablicami, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Mapa 7. Centra integracji społecznej - liczba aktywnych jednostek w województwie śląskim w 2021 r.

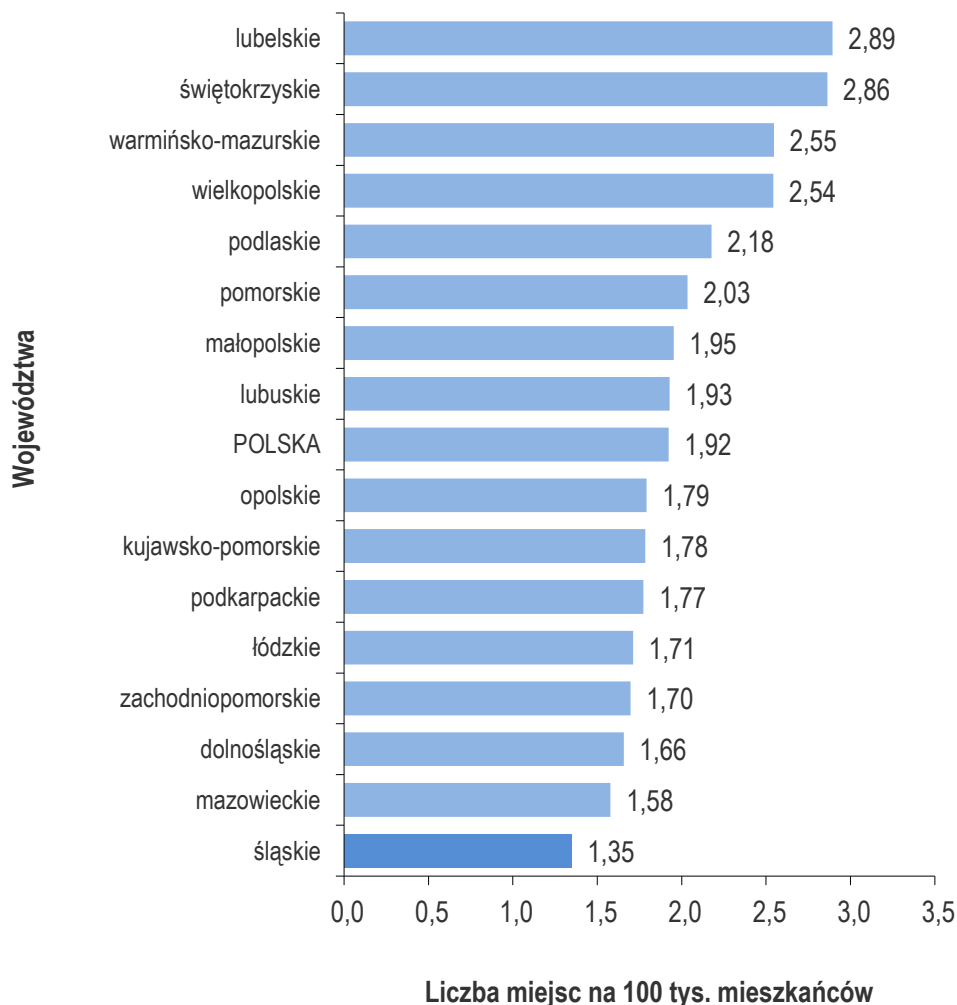

Liczba aktywnych jednostek
0 3

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, Informacja sygnałna, tablice, 2) *Bank Danych...*, op. cit.

Według danych GUS w województwie śląskim w 2021 r. aktywnie działało 59 warsztatów terapii zajęciowej. Najwięcej z nich – 7 funkcjonowało w m. Katowice, w m. Bielsko-Biała zanotowano 3 tego rodzaju podmioty, w 15 powiatach działały po 2 WTZ-y, natomiast w pozostałych 19 po 1 warsztacie terapii zajęciowej¹³⁰. Na każde 100 tys. mieszkańców województwa śląskiego przypadało 1,35 tego rodzaju podmiotów (w Polsce 1,92). Województwo śląskie pod tym względem znalazło się na ostatnim miejscu w kraju, przy czym najwyższe wartości zanotowano w: lubelskim (2,89), świętokrzyskim (2,86) oraz warmińsko-mazurskim (2,55)¹³¹.

Wykres 45. Aktywne warsztaty terapii zajęciowej w 2021 roku - liczba miejsc na 100 tys. mieszkańców.

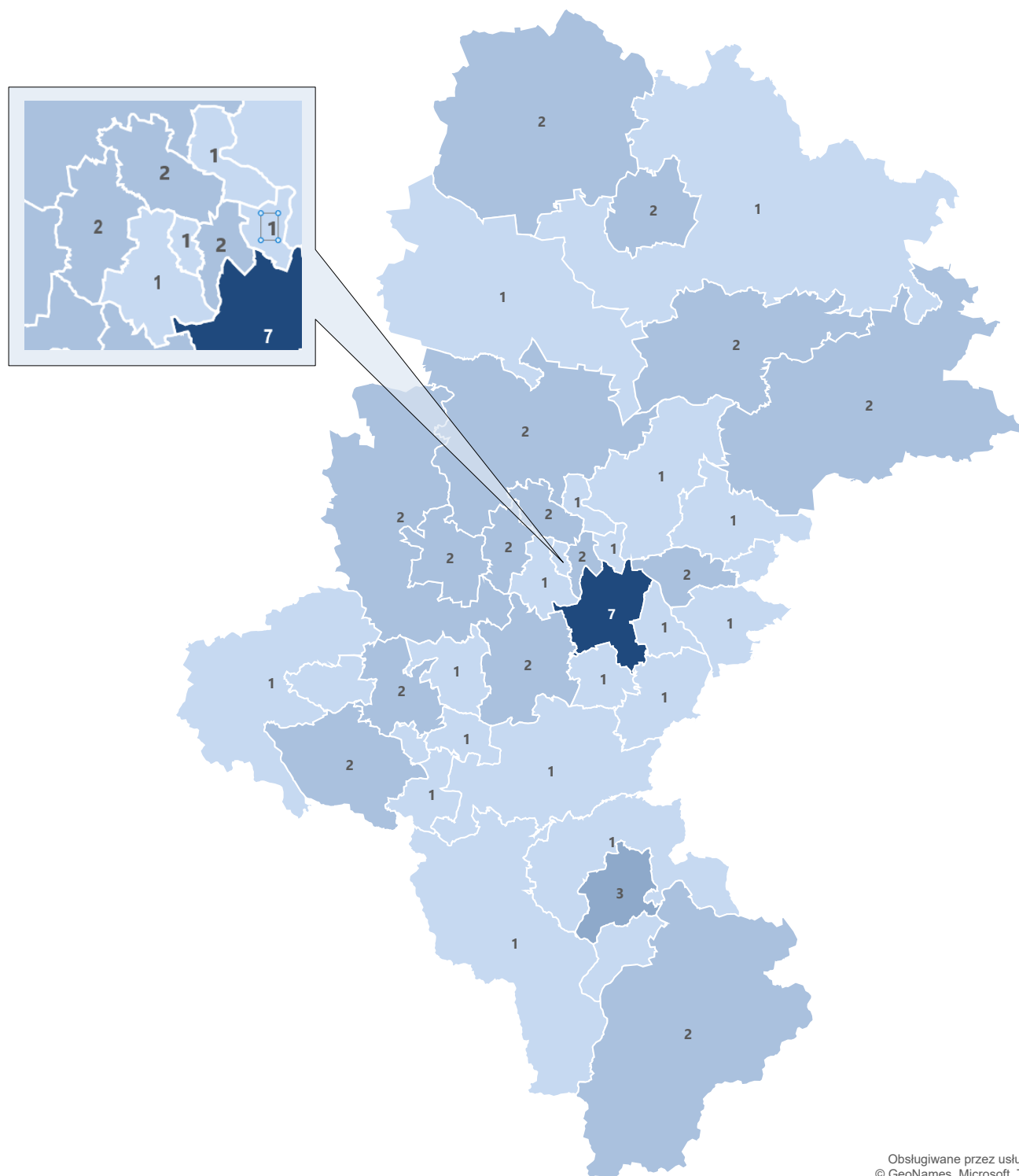

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, Informacja sygnałna, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

¹³⁰ Źródło: GUS: *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałna, tablice.

¹³¹ Źródła: 1) GUS, *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2020 r.*, Informacja sygnałna z 30.11.2021 r. wraz z tablicami, 2) *Bank Danych...*, op. cit.

Mapa 8. Warsztaty terapii zajęciowej - liczba aktywnych jednostek w województwie śląskim w 2021 r.

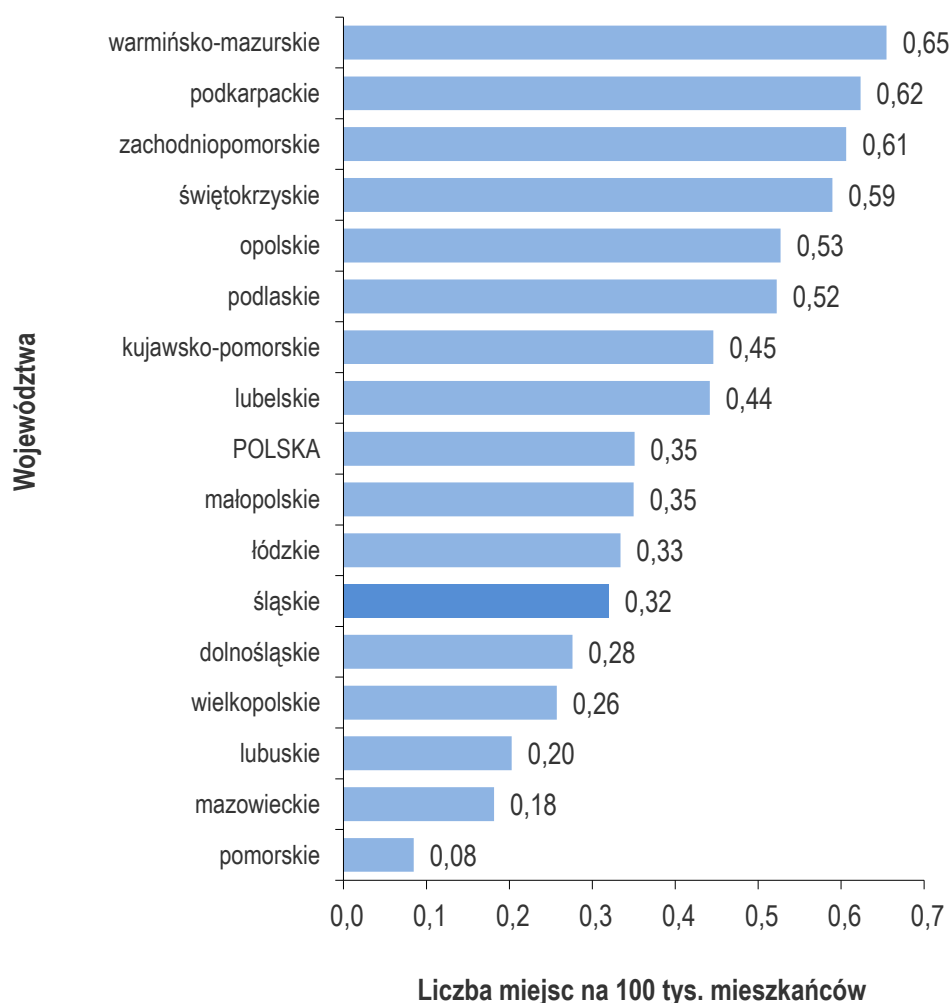
Liczba aktywnych jednostek

1 7

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnalna, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bd.l.stat.gov.pl/BDL/start>.

Liczba zakładów aktywności zawodowej aktywnie działających w województwie śląskim w 2021 r. wyniosła 14. Najwięcej z nich – 2 działały w powiecie mikołowskim. W 12 powiatach funkcjonowało po 1 ZAZ-ie, natomiast w pozostałych 23 brak było tego rodzaju podmiotów¹³². W 2021 r. wskaźnik obrazujący liczbę aktywnie działających ZAZ-ów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców kształtował się na poziomie 0,32 (w Polsce 0,35). Analiza wysokości tego wskaźnika na poziomie województw wskazuje, że województwo śląskie znalazło się na 11 miejscu w kraju, przy czym najwyższe wartości zanotowano w: warmińsko-mazurskim (0,65), podkarpackim (0,62) oraz zachodniopomorskim (0,61), a najniższe w: pomorskim (0,08), mazowieckim (0,18) oraz lubuskim (0,20)¹³³.

Wykres 46. Aktywne zakłady aktywności zawodowej w 2021 roku - liczba miejsc na 100 tys. mieszkańców.

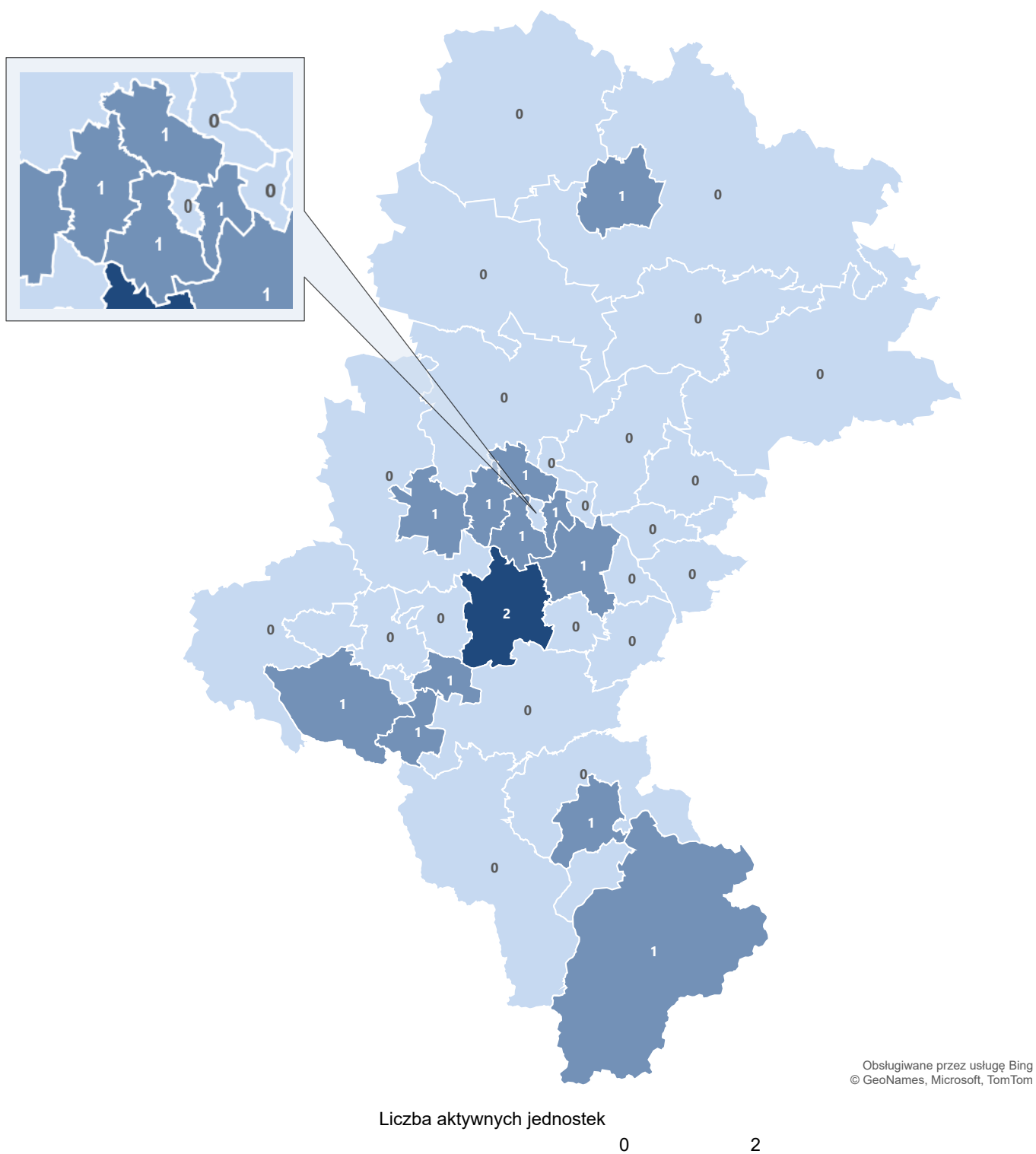

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałna, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

¹³² Źródło: GUS: *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałna, tablice.

¹³³ Źródła: 1) GUS, *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2020 r.*, Informacja sygnałna z 30.11.2021 r. wraz z tablicami, 2) *Bank Danych...*, op. cit.

Mapa 9. Zakłady aktywności zawodowej - liczba aktywnych jednostek w województwie śląskim w 2021 r.

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałna, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Podsumowując powyższe informacje można stwierdzić, że w województwie śląskim zasobami powyżej średniej krajowej (w odniesieniu do liczby ludności) odznaczały się: kluby integracji społecznej i centra integracji społecznej. Poniżej średniej znalazły się natomiast: spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej i organizacje non-profit, przy czym w przypadku dwóch ostatnich rodzajów podmiotów śląskie znalazło się na ostatniej pozycji wśród wszystkich województw.

Rozwojowi sektora ekonomii społecznej służą działania m.in. ośrodków wsparcia ekonomii społecznej (OWES). Sieć OWES na terenie województwa śląskiego, składa się z 7 podmiotów, które uzyskały akredytację Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej:

- 1) Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej Obszaru Bielskiego,
- 2) Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej Obszaru Rybnickiego,
- 3) Regionalny Ośrodek Wspierania Ekonomii Społecznej 2.0,
- 4) Jurajski Ośrodek Wsparcie Ekonomii Społecznej,
- 5) "NOWES",
- 6) OWES subregionu Centralno-Wschodniego.
- 7) Podbeskidzki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej,

Ponadto pierwsze 6 ww. OWES-ów uzyskało dofinansowanie na realizację projektów z programu *Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027*¹³⁴.

¹³⁴ Źródło:

https://funduszeue.slaskie.pl/lsi/downloadFile/71053?filename=048_Listy%20ocenionych%20projekt%C3%B3w%20w%20ramach%20naboru%20nr%20FESL.07.01-IZ.01-048_23.docx [dostęp: 09.04.2024 r.].

4.2. Zasoby kadrowe

4.2.1. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej i centra usług społecznych

Odpowiednia liczebność oraz właściwa struktura zasobów kadrowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej ma duże znaczenie dla skutecznej realizacji zadań wynikających z ustawy o pomocy społecznej, w tym dotyczących przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Według danych pochodzących ze sprawozdania *MRiPS-06*, aktualnych na koniec 2022 r., w województwie śląskim zadania z zakresu pomocy społecznej realizowały 13 594 osoby¹³⁵, w tym na szczeblu wojewódzkim 70 (42 w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej Województwa Śląskiego i 28 w Śląskim Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach), a na szczeblach gminnym i powiatowym 13 524¹³⁶. Dalszą część niniejszego rozdziału poświęcono pracownikom JOPS i CUS działających na poziomie gmin i powiatów, realizującym zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej.

Na koniec 2022 r. w województwie śląskim na 10 tys. mieszkańców przypadało przeciętnie 30,9 pracowników JOPS i CUS (w Polsce 33,4). W miastach na prawach powiatu wskaźnik ten wynosił 29,9, natomiast w powiatach ziemskich 32,1. Najniższe jego wartości zanotowano w podregionach: rybnickim (24,4), tyskim (25,5) oraz sosnowieckim (26,9), a na poziomie powiatowym w m. Jastrzębie-Zdrój (14,1), m. Żory (16,2) oraz powiecie kłobuckim (19,0)¹³⁷.

Wśród pracowników jednostek szczebla gminnego i powiatowego na koniec 2022 r. najwięcej zatrudnionych było w:

- ośrodkach pomocy społecznej i centrach usług społecznych (5 875 osób),
- domach pomocy społecznej (5 705 osób),
- środowiskowych domach samopomocy (584 osoby),
- powiatowych centrach pomocy rodzinie (469 osób).

Spośród jednostek, które zatrudniały jakichkolwiek pracowników¹³⁸ najmniej liczna kadra wystąpiła w przypadku:

- placówek specjalistycznego poradnictwa (15 osób),
- domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży (29 osób),
- klubów samopomocy innych niż dla osób z zaburzeniami psychicznymi (32 osoby),
- schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi i „innych ośrodków wsparcia” (po 72 osoby)¹³⁹.

W 2022 roku, w stosunku do roku 2021, ogólna liczba pracowników jednostek pomocy społecznej szczebla gminnego i powiatowego zwiększyła się o 215 osób, tj. o 1,6% (w Polsce wzrost wyniósł 0,2%). W latach 2012-2019 mieliśmy w województwie śląskim do czynienia z silnym trendem wzrostowym, po którym jednak w latach 2019-2021 nastąpił jeszcze gwałtowniejszy spadek. Stąd też poziom zasobów kadrowych w 2022 r. był tylko niewiele wyższy od tego z 2012 r.

Porównując wskaźniki liczby pracowników JOPS przypadających na 10 tys. mieszkańców w województwie śląskim oraz w kraju można stwierdzić, że w 2022 roku były one niższe dla województwa w przypadku (w kolejności od największej różnicy procentowej):

¹³⁵ Wszystkie dane zawarte w niniejszym podrozdziale dotyczą liczby osób w przeliczeniu na pełne etaty, w zaokrągleniu do pełnego etatu.

¹³⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

¹³⁷ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.; GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

¹³⁸ W województwie śląskim na koniec 2022 r. w klubach samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi nie zatrudniano żadnego pracownika.

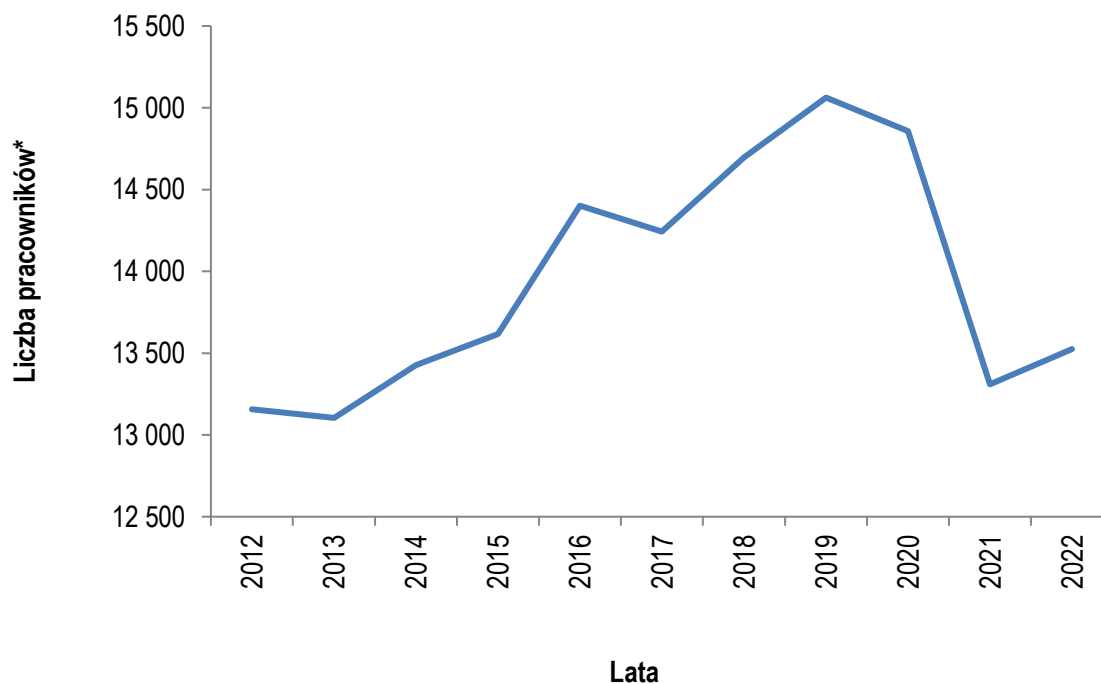
¹³⁹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

- klubów samopomocy innych niż dla osób z zaburzeniami psychicznymi (śląskie 0,07; Polska 0,15);
- „innych ośrodków wsparcia” (śląskie 0,16; Polska 0,32);
- powiatowych centrów pomocy rodzinie (śląskie 1,07; Polska 1,89);
- ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi (śląskie 1,33; Polska 2,32), w tym środowiskowych domów samopomocy (śląskie 1,33; Polska 2,31);
- placówek specjalistycznego poradnictwa (śląskie 0,03; Polska 0,06);
- ośrodków wsparcia (śląskie 2,93; Polska 3,74);
- domów pomocy społecznej (śląskie 13,0; Polska 13,9);
- ośrodków pomocy społecznej (śląskie 13,4; Polska 13,6).

W województwie śląskim wyższe niż średnio w Polsce wskaźniki liczby pracowników JOPS przypadających na 10 tys. mieszkańców zanotowano w przypadku (w kolejności od największej różnicy procentowej):

- schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi (śląskie 0,16; Polska 0,04);
- ośrodków interwencji kryzysowej (śląskie 0,41; Polska 0,20);
- domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży (śląskie 0,07; Polska 0,04);
- schronisk dla osób bezdomnych (śląskie 0,35; Polska 0,20);
- dziennych domów pomocy (śląskie 0,78; Polska 0,67)¹⁴⁰.

Wykres 47. Liczba pracowników* JOPS szczebla gminnego i powiatowego w województwie śląskim w latach 2012-2022, stan na koniec danego roku.

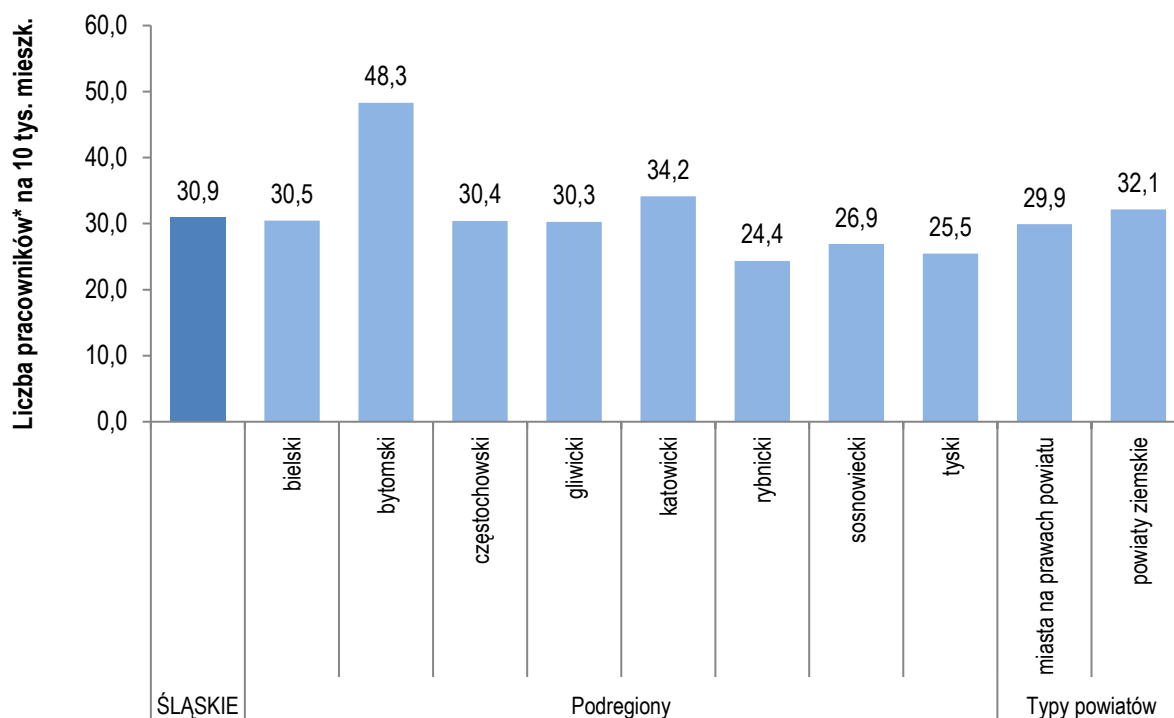

* W przeliczeniu na etaty.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS / MRPiPS / MRiPS-03* za lata 2012-2020 oraz *MRiPS-06* za lata 2021-2022.

¹⁴⁰ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.; GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 48. Liczba pracowników* JOPS szczebla gminnego i powiatowego w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów, stan na koniec 2022 roku.

* W przeliczeniu na etaty.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r., 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl

Pracownicy OPS, CUS i PCPR

Ważną rolę w systemie pomocy osobom i rodzinom zagrożonym ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym pełnią powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR) oraz ośrodki pomocy społecznej (OPS) i centra usług społecznych (CUS). To do nich należy zwykle koordynacja działań pozostałych jednostek działających na terenie danej gminy / powiatu. Często zdarza się, że ośrodek pomocy społecznej lub centrum usług społecznych jest jedyną na terenie gminy instytucją realizującą zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej.

W 2022 r. w wyżej wymienionych rodzajach instytucji usytuowanych na terenie województwa śląskiego zatrudnione były łącznie 6 344 osoby¹⁴¹ realizujące zadania z ustawy o pomocy społecznej¹⁴². W stosunku do roku 2021 zanotowano wzrost zatrudnienia wynoszący 250 osób, tj. o 4,1% (w całym kraju poziom zatrudnienia zwiększył się o 0,2%)¹⁴³.

¹⁴¹ Wszystkie dane zawarte w niniejszym podrozdziale dotyczą liczby osób w przeliczeniu na pełne etaty, w zaokrągleniu do pełnego etatu.

¹⁴² Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

¹⁴³ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MRiPS-06* za lata 2021-2022.

Wskaźnik liczby pracowników OPS / CUS i PCPR przypadających na 10 tys. mieszkańców wyniósł 14,5 (w Polsce 15,5)¹⁴⁴. W miastach na prawach powiatu i powiatach ziemskich wartości analizowanego wskaźnika wyniosły odpowiednio 14,2 i 14,9. Najmniejsze jego poziomy zanotowano w podregionach: rybnickim (10,8), gliwickim (12,8) i bielskim (13,7), a na poziomie powiatów w m. Żory (8,1), m. Jastrzębie-Zdrój (8,4) oraz m. Rybnik (8,7)¹⁴⁵.

W województwie śląskim pod koniec 2022 r. w powiatowych centrach pomocy rodzinie pracowało łącznie 469 osób realizujących zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej. Stanowiły one 3,5% ogółu zatrudnionych w JOPS na szczeblu gminnym i powiatowym¹⁴⁶. W ośrodkach pomocy społecznej / centrach usług społecznych pracowało ogółem 5 875 osób realizujących zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej¹⁴⁷. Stanowiły one 43,4% ogółu zatrudnionych w JOPS na szczeblu gminnym i powiatowym.

Pracownicy socjalni

Kluczową grupę osób zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej stanowią pracownicy socjalni. W województwie śląskim na koniec 2022 r. w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej pracowało ogółem 2 424 pracowników socjalnych. Stanowili oni 17,9% ogółu zatrudnionych w JOPS na szczeblu gminnym i powiatowym.

Zdecydowanie najwięcej pracowników socjalnych zatrudnionych było w ośrodkach pomocy społecznej / centrach usług społecznych – 2 053 osoby (84,7%). Na drugim miejscu, ze znacznie mniejszym udziałem, znalazły się domy pomocy społecznej – 196 osób (8,1%), a na trzecim - powiatowe centra pomocy rodzinie – 88 osób (3,6%)¹⁴⁸.

Bardzo istotną rolę pracownicy socjalni pełnią w ośrodkach pomocy społecznej i centrach usług społecznych. Na koniec 2022 r. stanowili oni 34,9% kadry tego rodzaju instytucji. Pracę socjalną poza siedzibą jednostki świadczyło 148 osób (7,2%), rodzinne wywiady środowiskowe poza siedzibą jednostki przeprowadzało 118 osób (5,7%), natomiast świadczeniem pracy socjalnej i przeprowadzaniem rodzinnych wywiadów środowiskowych poza siedzibą jednostki zajmowało się 1 653 pracowników socjalnych zatrudnionych w OPS / CUS (80,5%).

Wśród przedstawicieli tej kategorii zawodowej dominowały osoby zatrudnione na stanowisku „specjalista pracy socjalnej” – 619 osób (30,1%). Kolejne miejsca zajmowali: „starsi pracownicy socjalni” – 537 osób (26,2%), „pracownicy socjalni” – 496 osób (24,1%) oraz „starsi specjaliści pracy socjalnej” – 279 osób (13,6%). Ponadto 79 pracowników socjalnych (3,8%) było zatrudnionych na stanowisku „starszy specjalista pracy socjalnej – koordynator”, 38 osób na stanowisku główny specjalista pracy socjalnej (1,8%), a 7 osób (0,3%) na stanowisku „główny specjalista”¹⁴⁹.

Ustawa o pomocy społecznej w treści art. 110 ust. 11 stanowi, że: *Ośrodek pomocy społecznej, a w przypadku przekształcenia ośrodka pomocy społecznej w centrum usług społecznych na podstawie przepisów ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych - centrum usług społecznych, zatrudnia pracowników socjalnych proporcjonalnie do liczby ludności gminy w stosunku jeden pracownik socjalny zatrudniony*

¹⁴⁴ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.; GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

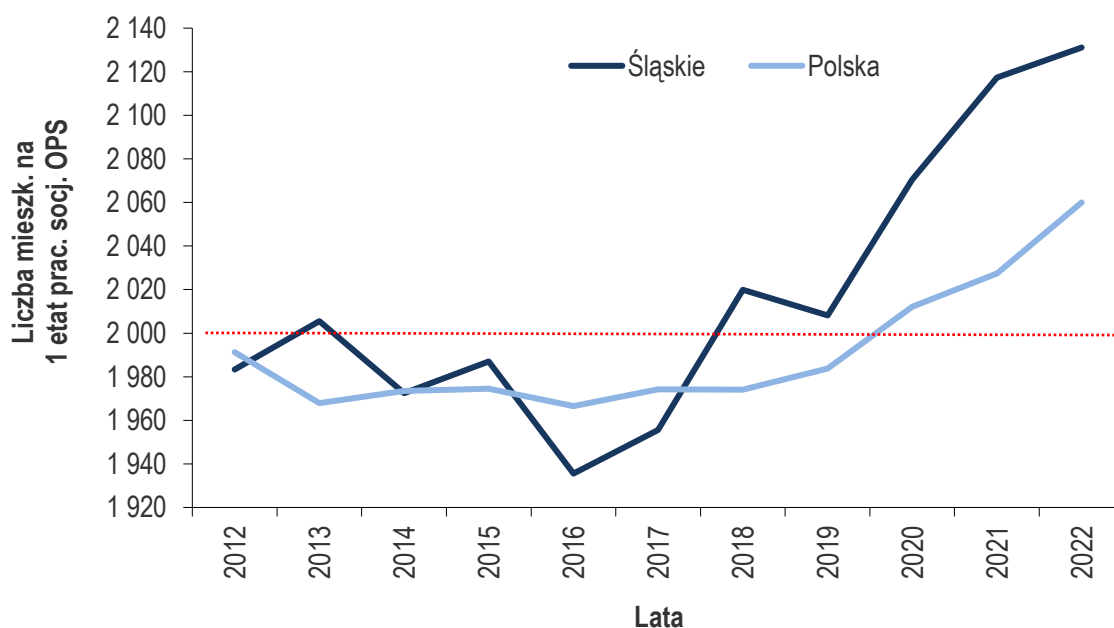
¹⁴⁹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r.

w pełnym wymiarze czasu pracy na 2000 mieszkańców lub proporcjonalnie do liczby rodzin i osób samotnie gospodarujących, objętych pracą socjalną w stosunku jeden pracownik socjalny zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy na nie więcej niż 50 rodzin i osób samotnie gospodarujących¹⁵⁰.

W 2022 roku na 1 pracownika socjalnego OPS / CUS, zatrudnionego w pełnym wymiarze czasu pracy, przypadało 2 131 osób (w Polsce 2 060). W miastach na prawach powiatu wartość tego wskaźnika była korzystniejsza niż w powiatach ziemskich (2 030 wobec 2 270). Spośród trzech rodzajów gmin najkorzystniejszy poziom analizowany wskaźnik przyjmował w gminach miejskich - 2 056. W gminach miejsko-wiejskich wynosił on 2 477, a w wiejskich - 2 302. Porównując dane w ramach podregionów, można stwierdzić, że najmniej korzystne wartości analizowanego wskaźnika zanotowano w tyskim (2 583), bielskim (2 492) oraz rybnickim (2 314)¹⁵¹.

Na koniec 2022 r. jedynie 90,4% gmin spełniało, którykolwiek z wyżej wymienionych wymogów ustawowych. Wartość analizowanego wskaźnika najmniej korzystnie kształtowała się w podregionach: bielskim (78,9%), katowickim (83,3%) oraz częstochowskim (87,1%). Gorzej wypadły w tym względzie powiaty ziemskie (89,9%) w stosunku do miast na prawach powiatów (94,7%). W gminach miejskich odsetek spełniających ustawowe wymogi wynosił 93,9%, w gminach miejsko-wiejskich 81,8%, a w wiejskich 90,6%¹⁵².

Wykres 49. Liczba mieszkańców przypadającej na 1 pracownika socjalnego OPS / CUS zatrudnionego w pełnym wymiarze czasu pracy w latach 2012-2022, stan na koniec danego roku.

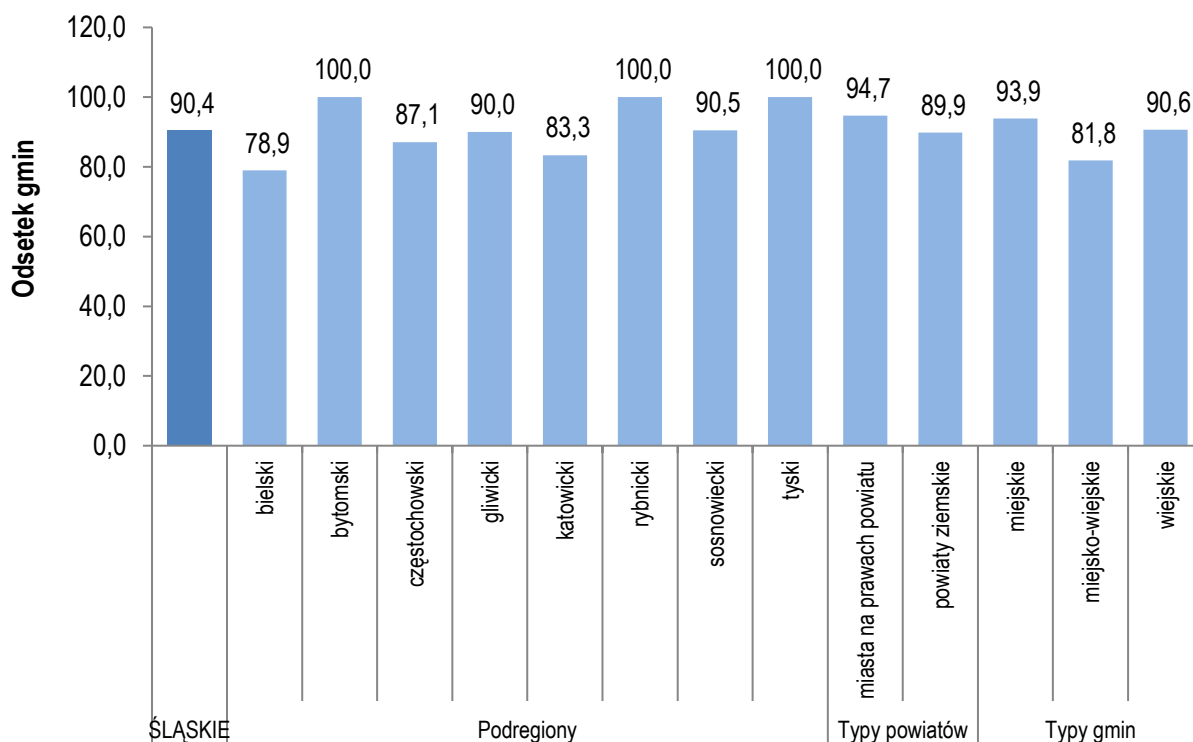
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS / MRPiPS / MRiPS-03* za lata 2012-2020 oraz *MRiPS-06* za lata 2021-2022; 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

¹⁵⁰ Analiza danych statystycznych ujętych w sprawozdaniach *MRiPS-06* wykazała, że wskaźnik obliczony w oparciu o liczbę rodzin i osób samotnie gospodarujących, objętych pracą socjalną, charakteryzuje się bardzo wysoką zmiennością (w przedziale od 7,6 do 143,5) utrudniającą dokonywanie wiarygodnych porównań. W związku z powyższym w dalszych analizach do zobrazowania sytuacji zastosowano wskaźnik liczby ludności przypadającej na 1 pracownika socjalnego OPS / CUS.

¹⁵¹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022 r., GUS, *Bank Danych...*, op. cit.

¹⁵² Ibidem.

Wykres 50. Odsetek gmin spełniających ustawowe wymogi dotyczące liczby mieszkańców lub środowisk przypadających na 1 pracownika socjalnego - województwo śląskie, stan na koniec 2022 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-06* za okres I-XII 2022, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

Poziom wykształcenia pracowników OPS, CUS i PCPR

Ważny aspekt diagnozy zasobów kadrowych stanowi analiza kwalifikacji pracowników. Niniejszy podrozdział prezentuje dane w zakresie poziomu wykształcenia i specjalizacji pracowników podstawowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz centrów usług społecznych zebrane za pomocą *Ankiety uzupełniającej do formularza OZPS – edycja 2022 / 2023*¹⁵³.

Według informacji udostępnionych przez 182 podstawowe JOPS i CUS na koniec 2022 roku 74,5% ogółu pracowników tego rodzaju instytucji odznaczało się wyższym wykształceniem (w 2021 roku – 73,7%, w 2020 roku - 73,9%). Średnie wykształcenie posiadało 20,7% (w 2021 roku 21,2%, w 2020 roku - 22,1%). Inny niż wyżej wymieniony poziom wykształcenia był udziałem 4,6% pracowników (w 2021 roku – 5,2%, w 2020 roku - 4,0%). Najwyższym odsetkiem osób z wyższym wykształceniem charakteryzowały się powiatowe centra pomocy rodzinie - 89,9%. Niższy poziom analizowanego wskaźnika zanotowano w gminnych ośrodkach pomocy społecznej / centrach usług społecznych (74,7%), a najniższy w miejskich ośrodkach pomocy rodzinie (73,0%).

¹⁵³ Celem zastosowania *Ankiety uzupełniającej do formularza OZPS – edycja 2022/2023* było zebranie porównywalnych danych ilościowych, gdyż oryginalny formularz zawierał jedynie szablony opisów, które jednostki mogły dowolnie modyfikować.

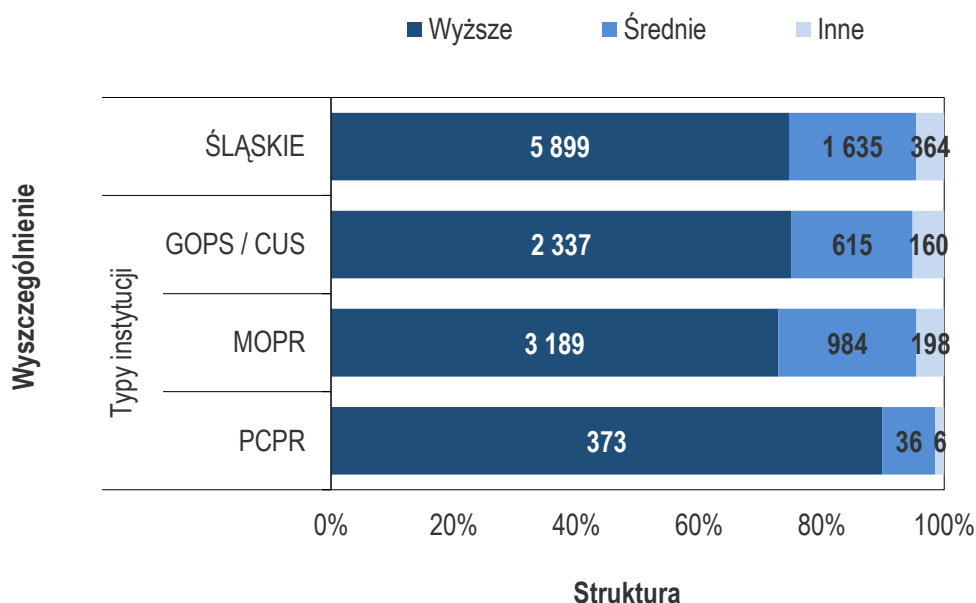
Ustawa o pomocy społecznej ustala dwa stopnie specjalizacji zawodowej z zakresu pracy socjalnej:

- I stopień specjalizacji, mający na celu uzupełnienie wiedzy i doskonalenie umiejętności zawodowych pracowników socjalnych;
- II stopień specjalizacji, mający na celu pogłębienie wiedzy i doskonalenie umiejętności pracy z wybranymi grupami osób korzystających z pomocy społecznej¹⁵⁴.

Na koniec 2022 r. specjalizację I i/lub II stopnia w zawodzie pracownika socjalnego posiadało 611 pracowników socjalnych podstawowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej i centrów usług społecznych. Stanowili oni 27,7% analizowanej kategorii zawodowej (w 2021 roku – 28,5%, w 2020 roku - 29,9%). Najwyższą wartością wyżej wymienionego wskaźnika charakteryzowały się gminne ośrodki pomocy społecznej / centra usług społecznych - 39,1%. W powiatowych centrach pomocy rodzinie wyniósł on nieco mniej - 37,1%, natomiast w miejskich ośrodkach pomocy rodzinie znacznie mniej – bo jedynie 19,1%¹⁵⁵.

Osoby kierujące jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, z wyjątkiem osób kierujących placówkami rodzinnymi oraz centrami usług społecznych, zobowiązane są posiadać co najmniej 3-letni staż pracy w pomocy społecznej oraz specjalizację z zakresu organizacji pomocy społecznej¹⁵⁶. Informacje uzyskane od wszystkich 184 podstawowych JOPS oraz CUS wskazują, że tego rodzaju specjalizację na koniec 2022 roku posiadały 694 osoby stanowiące 8,8% ich pracowników (w 2021 roku odsetek ten wyniósł 8,5%, a w 2020 roku - 8,3%). Analizowany wskaźnik najwyższą wartość przyjmował w powiatowych centrach pomocy rodzinie (12,0%) i gminnych ośrodkach pomocy społecznej / centrach usług społecznych (10,8%). Zdecydowanie niższy jego poziom (7,0%) zanotowano w miejskich ośrodkach pomocy rodzinie.

Wykres 51. Struktura wykształcenia pracowników podstawowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej i centrów usług społecznych, województwo śląskie, stan na koniec 2022 r. (N=182).

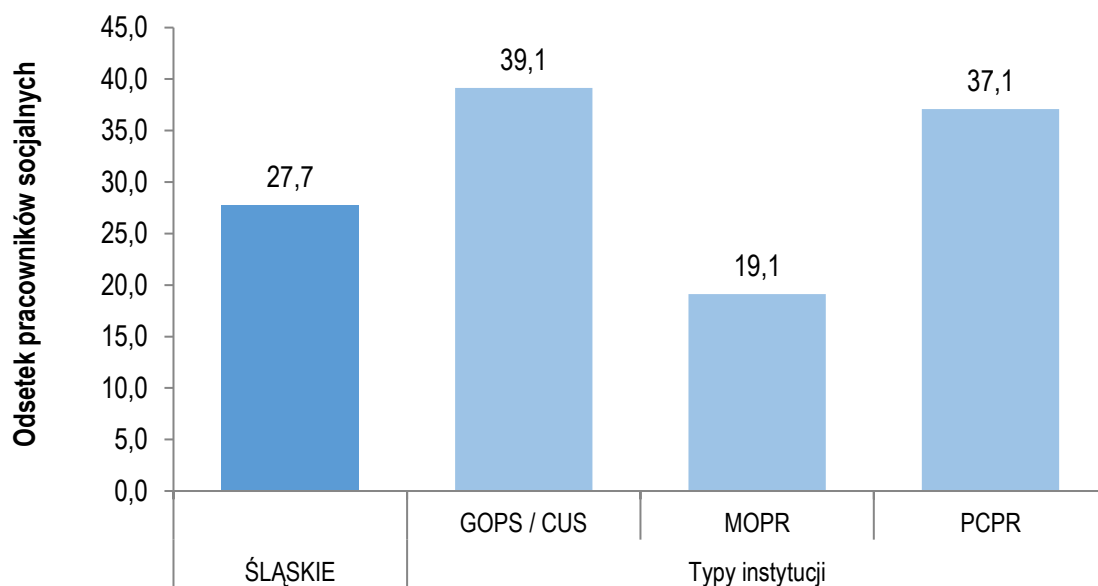
Źródło: ośrodki pomocy społecznej / centra usług społecznych i powiatowe centra pomocy rodzinie, *Ankieta uzupełniająca do formularza OZPS – edycja 2022 / 2023*.

¹⁵⁴ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej..., op. cit., art. 116 ust. 2.

¹⁵⁵ Według danych pochodzących ze wszystkich 184 jednostek.

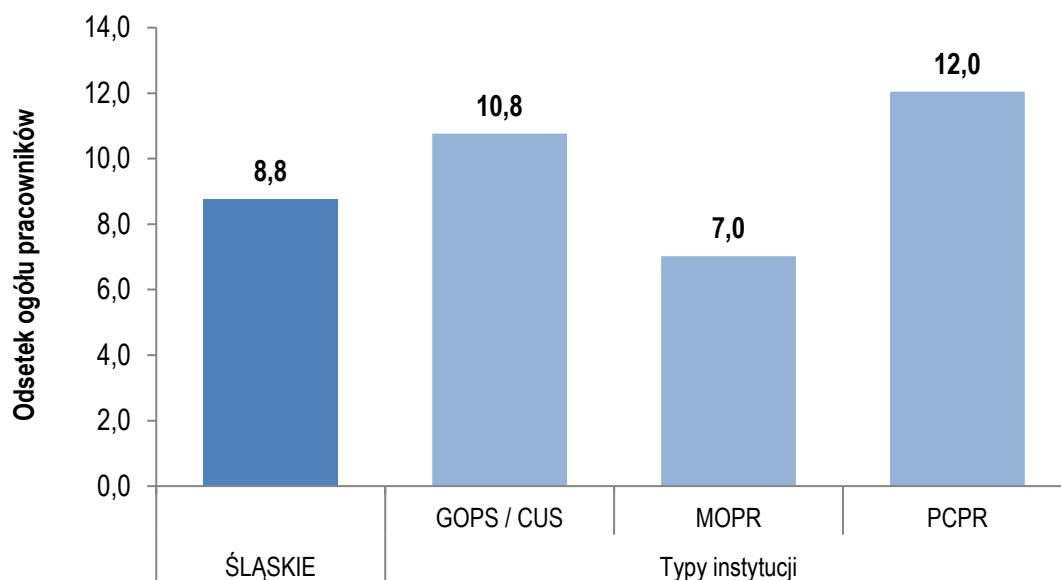
¹⁵⁶ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej..., op. cit., art. 122 ust. 1 i 2.

Wykres 52. Specjalizacje I i/lub II stopnia w zawodzie pracownika socjalnego na 100 pracowników socjalnych podstawowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej i centrów usług społecznych, województwo śląskie, stan na koniec 2022 r. (N=184).

Źródło: ośrodki pomocy społecznej / centra usług społecznych i powiatowe centra pomocy rodzinie, *Ankieta uzupełniająca do formularza OZPS – edycja 2022 / 2023.*

Wykres 53. Specjalizacje z organizacji pomocy społecznej na 100 pracowników podstawowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej i centrów usług społecznych, województwo śląskie, stan na koniec 2022 r. (N=184).

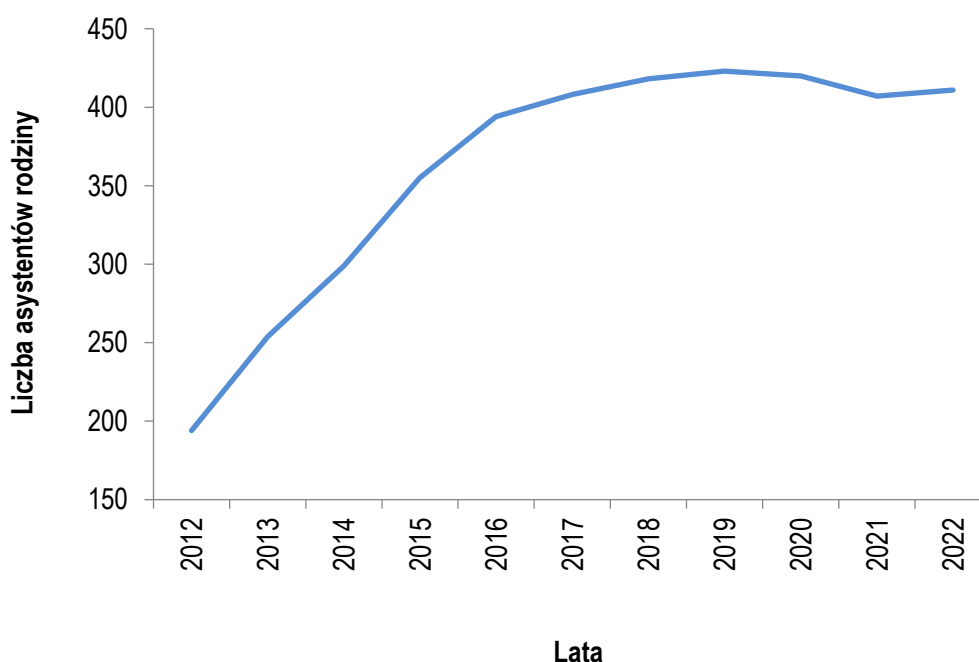

Źródło: ośrodki pomocy społecznej / centra usług społecznych i powiatowe centra pomocy rodzinie, *Ankieta uzupełniająca do formularza OZPS – edycja 2022 / 2023.*

4.2.2. Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej

Rodziny, które przeżywają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych mogą liczyć na wsparcie asystentów rodziny. Na koniec 2022 r. w gminach województwa śląskiego zatrudnionych było 411 tego rodzaju osób, przy czym zdecydowana większość nich na podstawie umowy o pracę w systemie zadaniowego czasu pracy (361 osób). Zatrudnienie na podstawie umów o świadczenie usług dotyczyło 50 osób. Asystenci rodziny zatrudniani byli przede wszystkim przez jednostki organizacyjne samorządu terytorialnego (393 osoby), znacznie mniej znalazło zatrudnienie w innych podmiotach działających na zlecenie gminy (18 osób). W latach 2012-2022 liczba asystentów rodzin w województwie śląskim wzrosła o 111,9%, ze 194 na koniec 2012 r. do 411 na koniec 2022 r. Ich zasoby, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wyniosły dla całego województwa 0,95. Wśród podregionów najmniejsze wartości zanotowano w: gliwickim (0,73), katowickim (0,75) i tyskim (0,76). Im gmina bardziej „miejska”, tym mniejsza wartość analizowanego wskaźnika¹⁵⁷. O kilku lat mamy do czynienia ze wzrostem przeciętnej liczby rodzin przypadających na 1 asystenta rodziny (2019 rok - 9,1; 2020 rok - 9,3; 2021 rok - 9,5; 2022 rok - 9,8)¹⁵⁸.

Wykres 54. Liczba asystentów rodziny, województwo śląskie w latach 2012-2022, stan na koniec danego roku.

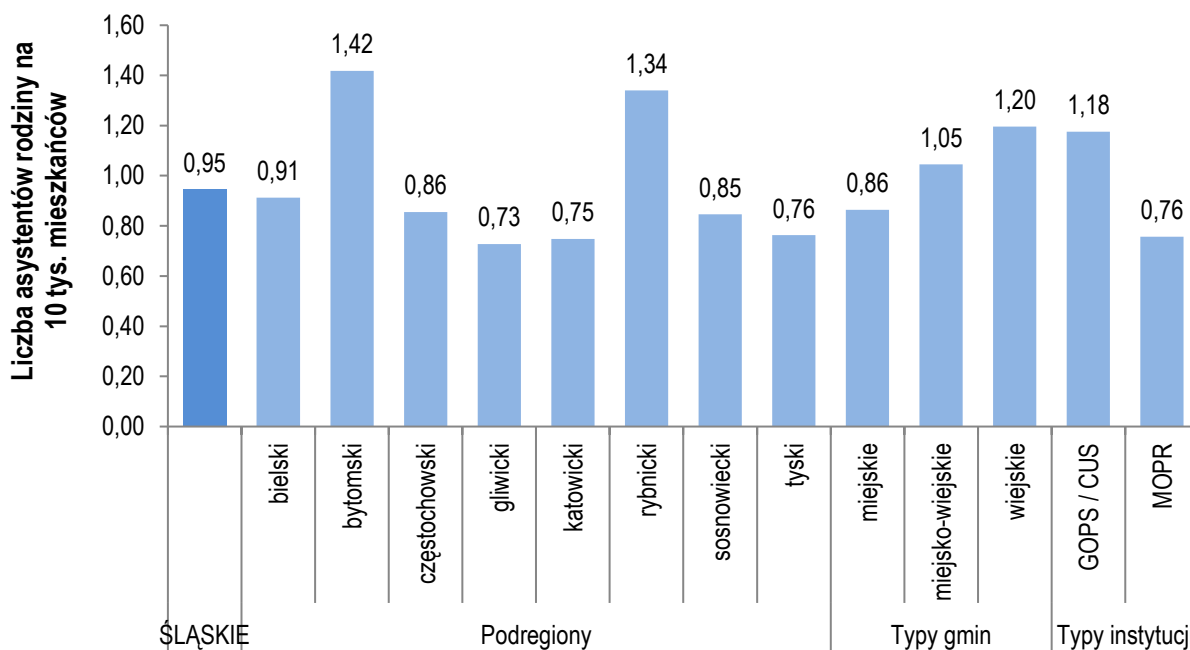

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za II poł. roku z lat 2012-2022.

¹⁵⁷ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-G za II poł. 2022 r.*

¹⁵⁸ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2019-2022.*

Wykres 55. Liczba asystentów rodziny w gminie na 10 tys. mieszkańców, województwo śląskie wg terytoriów, stan na koniec 2022 roku.

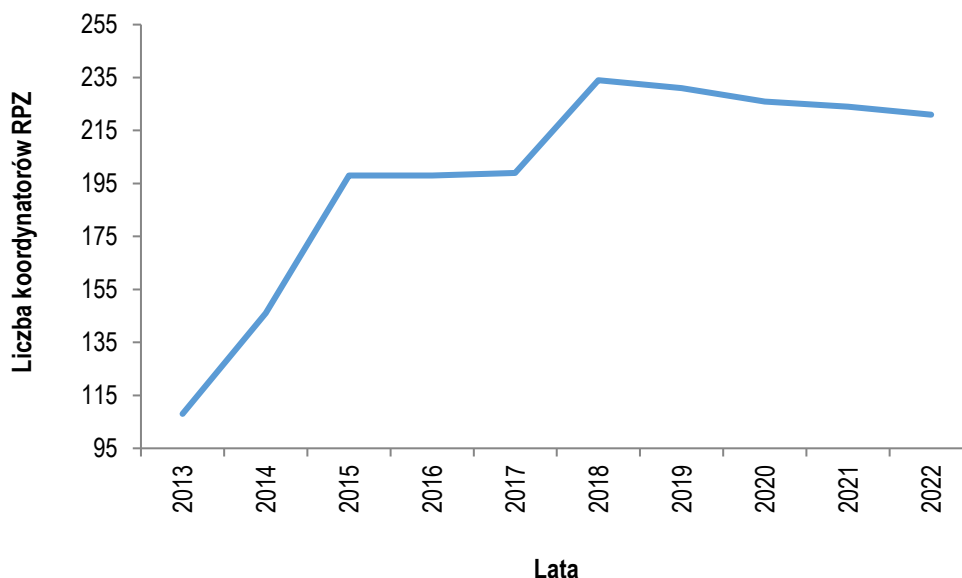

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *WRiSPZ-G* za II poł. 2022 r., 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka wspierane są przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. Liczba tego rodzaju osób w województwie śląskim w analizowanym okresie wyniosła 221, z czego 215 zatrudniały jednostki organizacyjne powiatu, natomiast 6 - inny podmiot działający na zlecenie powiatu. W latach 2012-2022 liczba koordynatorów RZP w województwie śląskim wzrosła o 132,6%, z 95 w 2012 r. do 221 w 2022 r. (wg stanu na 31 grudnia danego roku). Ich zasoby, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, wyniosły na koniec ww. okresu dla całego województwa 0,51. Wśród podregionów najmniejsze wartości analizowanego wskaźnika zanotowano w: częstochockim (0,26), bytomskim (0,33) oraz bielskim (0,42). W miastach na prawach powiatu był on znacznie wyższy niż w powiatach ziemskich i wyniósł 0,61, wobec 0,38 w tych drugich¹⁵⁹.

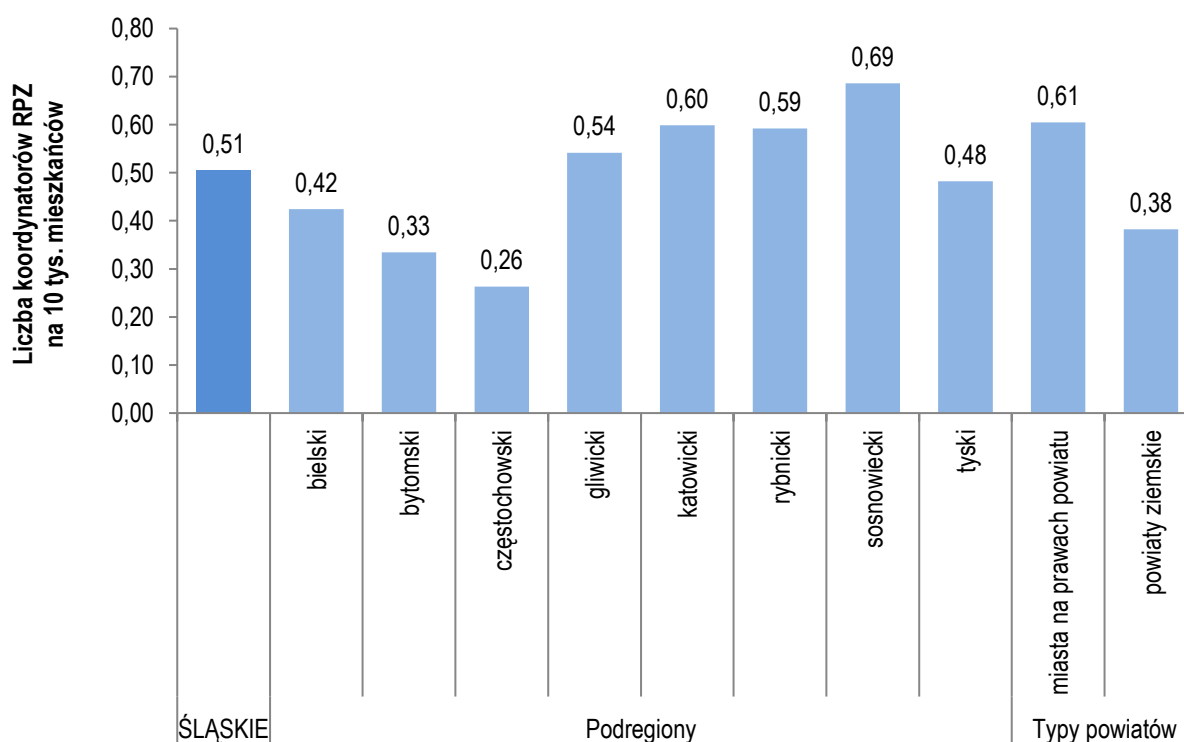
¹⁵⁹ Centralna Aplikacja Statystyczna, *Sprawozdania WRiSPZ-P* za II poł. 2022 r.

Wykres 56. Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej w powiecie, województwo śląskie w latach 2013-2022, stan na koniec danego roku.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-P za II poł. roku z lat 2013-2022.

Wykres 57. Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej w powiecie w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, województwo śląskie wg terytoriów, stan na koniec 2022 r.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie WRiSPZ-P za II poł. 2022 r., 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

5. Analiza SWOT obszaru ubóstwa i wykluczenia społecznego

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> – Najniższy wśród województw poziom wskaźnika UKPS (osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego jako odsetka ogółu ludności); – Najwyższy wśród województw poziom świadczeń społecznych: rent i emerytur; – Stosunkowo niski poziom wskaźnika liczby osób z niepełnosprawnościami (12 pozycja w kraju); – Niższy w stosunku do średniej krajowej wskaźnik liczby osób korzystających z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności połączony z występowaniem tendencji spadkowej w tym zakresie; – Tendencja spadkowa wskaźnika korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności*; – Niższy w stosunku do średniej krajowej poziom stopy bezrobocia połączony z występowaniem tendencji spadkowej w tym zakresie; – Niższy w stosunku do średniej krajowej udział osób długotrwale bezrobotnych wśród ogółu bezrobotnych; – Tendencja spadkowa w zakresie liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności; – Tendencja spadkowa w zakresie liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu trudności w przystosowaniu po opuszczeniu ZK; – Wyższy, w stosunku do średniej krajowej, poziom wskaźnika liczby miejsc w mieszkaniach chronionych¹⁶⁰; – Wyższe od średniej krajowej wartości wskaźników poziomu zasobów w zakresie klubów integracji społecznej i centrów integracji społecznej; – Wyższe w stosunku do średniej krajowej wartości wskaźników zasobów kadrowych ośrodków interwencji kryzysowej i dziennych domów pomocy; – Rosnący udział wśród kadry OPS / CUS i PCPR osób z wyższym wykształceniem; – Rosnący udział wśród kadry OPS / CUS i PCPR osób posiadających specjalizację z zakresu organizacji pomocy społecznej. 	<ul style="list-style-type: none"> – Występowanie obszarów o wysokim poziomie wskaźnika UKPS (podregiony katowicki i częstochowski); – Występowanie wysokiego udziału osób w wieku poprodukcyjnym (3 miejsce na tle innych województw); – Występowanie obszarów o wysokim udziale osób objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności (podregiony: częstochowski i katowicki); – Niedoinwestowanie usług opiekuńczych; – Występowanie obszarów o wysokim udziale korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności* (podregiony: bytomski i katowicki); – Występowanie obszarów o stosunkowo wysokim poziomie stopy bezrobocia (podregiony: bytomski i częstochowski); – Wyższy, w stosunku do średniej krajowej, odsetek osób bezrobotnych powyżej 50. r.ż.; – Wyższy, w stosunku do średniej krajowej, poziom wskaźnika objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności; – Występowanie obszarów o szczególnie wysokich wskaźnikach objętych pomocą z powodu bezdomności (podregiony gliwicki i katowicki, miasta na prawach powiatu, gminy miejskie); – Występowanie obszarów o szczególnie wysokich wskaźnikach objętych pomocą z powodu trudności w przystosowaniu po opuszczeniu ZK (podregiony: sosnowiecki, bytomski, miasta na prawach powiatu, gminy miejskie); – Słabe zasoby lokalowe powiatów ziemskich, które ograniczają możliwości przyjęcia do realizacji nowych zadań; – Niższe, w stosunku do średniej krajowej, wskaźniki liczby miejsc w: ŚDS, klubach samopomocy innych niż dla osób z zaburzeniami psychicznymi, „innych ośrodkach wsparcia”, dziennych domach pomocy, klubach samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi oraz rodzinnych domach pomocy; – Występowanie kolejek oczekujących na skorzystanie z pomocy, w tym do środowiskowych domów samopomocy, klubów samopomocy, dziennych domów pomocy oraz mieszkań chronionych¹⁶¹;

¹⁶⁰ Aktualnie, po zmianach w ustawie o pomocy społecznej, mieszkania treningowe lub wspomagane.

¹⁶¹ Jak wyżej.

	<ul style="list-style-type: none"> – Występujący od 2018 r. silny trend spadkowy w zakresie liczby miejsc w placówkach wsparcia dziennego działających w gminach; – Rosnąca liczba rodzin przypadających na 1 asystenta rodziny; – Mała liczba rodzin wspierających; – Mała liczba rodzin wyrażających gotowość pełnienia funkcji rodziny zastępczej ograniczająca możliwość deinstytucjonalizacji; – Najniższe w kraju poziomy wskaźników zasobów w zakresie aktywnych organizacji non-profit oraz warsztatów terapii zajęciowej; – Niższe od średniej krajowej poziomy wskaźników zasobów w zakresie aktywnych spółdzielni socjalnych, zakładów aktywności zawodowej; – Występowanie na terenie województwa licznych „białych plam” w zakresie zasobów KIS-ów, CIS-ów i zakładów aktywności zawodowej; – Niedostateczna liczba pracowników sektora pomocowego wobec rosnącej liczby zadań; – Niższy od średniej krajowej poziom wskaźnika zasobów kadrowych JOPS i CUS; – Duży odsetek (ok. 10%) OPS / CUS nie spełniających ustawowych wymogów dot. zatrudniania pracowników socjalnych; – Malejący udział pracowników socjalnych OPS / CUS i PCPR posiadających specjalizację I/II stopnia; – Niski poziom wiedzy mieszkańców województwa nt. ekonomii społecznej; – Niski poziom kapitału społecznego mierzony poprzez poziom zaangażowania społecznego (wolontariat, organizacje społeczne, niewykorzystany potencjał PES).
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> – Malejący trend w zakresie wartości wskaźnika UKPS; – Rozwój usług społecznych i proces ich deinstytucjonalizacji; – Promowanie zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej, celem utrzymania sprawności osób w podeszłym wieku przez jak najdłuższy czas; – Promowanie aktywności społecznej, kulturalnej i zawodowej osób w podeszłym wieku, celem niedopuszczenia do ich izolacji społecznej i odciążenia systemu emerytalnego; – Utrzymanie się niskiej stopy bezrobocia; – Wsparcie finansowe państwa dla rodzin z dziećmi; – Skuteczne wykorzystanie funduszy UE w nowej perspektywie finansowej; – Wykorzystanie ekonomii społecznej jako narzędzia włączenia społecznego osób wykluczonych społecznie; 	<ul style="list-style-type: none"> – Pogorszenie się sytuacji gospodarczej skutkujący wzrostem poziomu bezrobocia i ubóstwa; – Nadmierny wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego niosący problemy z zapewnieniem odpowiedniej opieki rosnącej zbiorowości osób w podeszłym wieku i wymagających wsparcia w samodzielnym funkcjonowaniu – nadmierne obciążenie systemu opieki zdrowotnej i systemu opieki społecznej; – Niewydolność systemu emerytalnego; – Nasilenie się nierówności społecznych względem osób starszych i osób z niepełnosprawnością, co może prowadzić do ich wykluczenia społecznego, ekonomicznego i cyfrowego; – Niekontrolowany rozwój sztucznej inteligencji powodujący ryzyko likwidacji dużej liczby miejsc pracy;

<ul style="list-style-type: none"> – Upowszechnienie się praktyki stosowania w zamówieniach publicznych klauzul społecznych wyrównujących szanse podmiotów ekonomii społecznej; – Prowadzenie aktywnej polityki społecznej, której celem jest wsparcie obszarów województwa charakteryzujących się szczególnie niekorzystnymi wskaźnikami sytuacji społeczno-gospodarczej oraz zasobów kadrowych i instytucjonalnych; – Zapewnienie przez Samorząd Województwa Śląskiego, przy wykorzystaniu środków UE, możliwości podnoszenia kwalifikacji kadr pomocy i integracji społecznej; – Możliwość organizowania i rozwoju wolontariatu, w tym szczególnie wolontariatu młodzieżowego i pracowniczego; – Zwiększenie prestiżu zawodów pomocowych oraz ich doinwestowanie; – Powstawanie centrów usług społecznych w odpowiedzi na potrzebę rozwijania wysokiej jakości usług społecznych jak najpełniej odpowiadających na potrzeby wspólnoty samorządowej, z uwzględnieniem różnych faz życia oraz sytuacji rodzin. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wzmocnienie postaw niechęci do imigrantów i postrzeganie ich jako obciążenia a nie zasobu; – Trudności z wdrożeniem procesu rozwoju usług społecznych i deinstytucjonalizacji; – Stale zwiększający się udział spraw załatwianych przez Internet, który może stanowić przyczynę wzrostu liczby osób wykluczonych społecznie, nawet wśród młodszych osób; – Wytworzenie się nowej grupy osób z niezaspokojonymi potrzebami pomimo posiadania stałego źródła dochodu, nieuprawnionych do korzystania z oferty wynikającej z ustawy o pomocy społecznej (np. osoby w wieku aktywności zawodowej zatrudnione w sektorach o niskich dochodach, osoby / rodziny z klasy średniej obciążone długiem hipotecznym); – Przeciążenie pracowników powodujące wzrost zagrożenia wypaleniem zawodowym; – Nadmierne obłożenie kolejnymi zadaniami pojedynczych jednostek bez wzmocnienia kadrowego mogące skutkować odpływem pracowników i mniejszą efektywnością działań; – Małe zainteresowanie młodych osób podjęciem pracy w zawodach pomocowych; – Niski poziom wynagrodzeń w sektorze pomocy i integracji społecznej; – Niski prestiż zawodów pomocowych, – Bardzo niski poziom koordynacji działań pomiędzy instytucjami pomocy i integracji społecznej a podmiotami / służbami działającymi w innych obszarach lokalnej polityki społecznej.
---	--

* W sprawach opiekuńczo wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego.

6. Misja Programu, cele operacyjne i działania

Misją Programu jest:

Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu mieszkańców województwa śląskiego oraz wspieranie samorządów lokalnych w działaniach na rzecz ograniczania tych zjawisk

Cele operacyjne Programu to:

Cel operacyjny 1: Zmniejszenie liczby rodzin zagrożonych lub dotkniętych ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Cel operacyjny 2: Zwiększenie zaangażowania osób starszych w życie społeczne, kulturalne i zawodowe poprzez eliminowanie barier ograniczających ich aktywność

Cel operacyjny 3: Zwiększenie roli ekonomii społecznej w reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w szczególności osób z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotnych, zagrożonych lub znajdujących się w kryzysie bezdomności oraz migrantów

Cel operacyjny 4: Wspieranie działań na rzecz readaptacji społecznej osób po pobycie w jednostce penitencjarnej

Cel operacyjny 5: Wzmocnienie lokalnych systemów przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, w tym osób z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotnych, zagrożonych lub znajdujących się w kryzysie bezdomności oraz migrantów

Cele operacyjne i działania:

Cel operacyjny 1: Zmniejszenie liczby rodzin zagrożonych lub dotkniętych ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Działania	Realizator	Źródło finansowania
1.1. Promowanie pozytywnego wizerunku rodziny i wartości rodzinnych poprzez wspieranie i organizację działań, w tym konkursów i innych wydarzeń związanych z obszarem polityki prorodzinnej	ROPS – DPZ	Budżet Programu <i>Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny</i>
1.2. Wspieranie samorządów lokalnych poprzez udostępnianie ich mieszkańcom zasobów Województwa Śląskiego w ramach Programu „Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny”	ROPS – DPZ	Budżet Województwa Śląskiego i partnerów Programu <i>Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny</i>
1.3. Wzmacnianie współpracy pomiędzy Województwem Śląskim a podmiotami gospodarczymi w ramach Programu „Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny”	ROPS – DPZ	Budżet Województwa Śląskiego i partnerów Programu <i>Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny</i>
1.4. Promowanie dobrych praktyk w ramach regionalnej polityki prorodzinnej	ROPS – DPZ	Budżet Województwa Śląskiego
1.5. Diagnozowanie i monitorowanie sytuacji społeczno-ekonomicznej rodzin zamieszkujących województwo śląskie	ROPS – DPA	Budżet Województwa Śląskiego

Wskaźniki realizacji celu operacyjnego 1:

Lp.	Nazwa wskaźnika	Źródło danych	Wartość / tendencja do 2028 roku
1.	Liczba zorganizowanych wydarzeń na rzecz rodziny, w tym konferencji, seminariów, spotkań	ROPS – DPZ	2 rocznie
2.	Liczba zorganizowanych konkursów z obszaru polityki prorodzinnej	ROPS – DPZ	1 rocznie
3.	Liczba partnerów programu <i>Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny</i>	ROPS – DPZ	co najmniej 100 wg stanu na 31.XII danego roku
4.	Liczba dobrych praktyk z obszaru polityki prorodzinnej zamieszczonych na stronach https://slaskiedlarodziny.pl oraz https://rops-katowice.pl	ROPS – DPZ	3 rocznie
5.	Liczba raportów zawierających informacje o sytuacji społeczno-ekonomicznej rodzin w województwie śląskim, opracowanych w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej	ROPS – DPA	1 rocznie

Cel operacyjny 2: Zwiększenie zaangażowania osób starszych w życie społeczne, kulturalne i zawodowe poprzez eliminowanie barier ograniczających ich aktywność

Działania	Realizator	Źródło finansowania
2.1. Współpraca ze Śląską Radą ds. Seniorów jako organem konsultacyjnym w sprawach dotyczących osób starszych	ROPS – DPS	Budżet Województwa Śląskiego
2.2. Promowanie pozytywnego wizerunku osób starszych poprzez wspieranie i organizację działań, w tym konkursów i innych wydarzeń związanych z obszarem polityki senioralnej	ROPS – DPS	Budżet Województwa Śląskiego
2.3. Organizowanie wydarzeń wspierających aktywność osób starszych	ROPS – DPS	Budżet Województwa Śląskiego
2.4. Wspieranie samorządów lokalnych w zwiększaniu dostępu seniorów do rynku dóbr i usług poprzez udostępnianie zasobów Województwa Śląskiego w ramach projektu „Śląskie dla Seniora - Śląska Karta Seniora”	ROPS – DPS	Budżet Województwa Śląskiego
2.5. Diagnozowanie i monitorowanie sytuacji społeczno-ekonomicznej osób starszych zamieszkujących województwo śląskie	ROPS – DPA	Budżet Województwa Śląskiego

Wskaźniki monitoringu celu strategicznego 2:

Lp.	Nazwa wskaźnika	Źródło danych	Wartość / tendencja do 2028 roku
1.	Liczba odbytych posiedzeń Śląskiej Rady Seniorów	ROPS – DPS	min. 2 rocznie
2.	Liczba przedsięwzięć wspierających aktywność osób starszych, w tym dot. problematyki starości oraz kształtowania pozytywnego wizerunku osób starszych w społeczeństwie (np. kampanie społeczne, seminaria, konferencje, konkursy, granty itp.)	ROPS – DPS	2 rocznie
3.	Liczba partnerów instytucjonalnych i biznesowych oferujących szczególne ulgi / uprawnienia dla osób starszych w ramach projektu pn. „Śląskie dla Seniora – Śląska Karta Seniora”	ROPS – DPS	co najmniej 120 wg stanu na 31.XII danego roku
4.	Liczba osób starszych korzystających ze specjalnej oferty usług, ulg i/lub uprawnień w ramach projektu pn. „Śląskie dla Seniora - Śląska Karta Seniora”	ROPS – DPS	co najmniej 65 tys. wg stanu na 31.XII danego roku
5.	Liczba raportów z badań / analiz zawierających informacje o sytuacji społeczno-ekonomicznej osób starszych zamieszkujących województwo śląskie	ROPS – DPA	1 rocznie

Cel operacyjny 3: Zwiększenie roli ekonomii społecznej w reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w szczególności osób z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotnych, zagrożonych lub znajdujących się w kryzysie bezdomności oraz migrantów

Działania	Realizator	Źródło finansowania
3.1. Koordynowanie działań dotyczących ekonomii społecznej na poziomie regionalnym, w tym tworzenie dokumentów strategicznych / programowych na poziomie regionu	ROPS – DES	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
3.2. Sieciowanie i współpraca z OWES, ukierunkowująca działania OWES na osiągnięcie celów rozwojowych, wynikających z <i>Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej</i>	ROPS – DES	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
3.3. Udział w procesie akredytacji OWES	ROPS – DES	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
3.4. Prowadzenie działań służących budowaniu marki ES i jej promocji (np. targi ES)	ROPS – DES	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
3.5. Prowadzenie działań na rzecz rozwoju zaangażowania JST w obszarze ekonomii społecznej	ROPS – DES	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
3.6. Prowadzenie działań na rzecz zwiększenia aktywności JST w obszarze zatrudnienia socjalnego i działalności podmiotów zatrudnienia socjalnego	ROPS – DES	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
3.7. Diagnozowanie i monitorowanie sytuacji w sektorze ekonomii społecznej na poziomie regionalnym	ROPS – DES we współpracy z ROPS – DPA	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordynacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>

Wskaźniki realizacji celu operacyjnego 3:

Lp.	Nazwa wskaźnika	Źródło danych	Wartość / tendencja do 2028 roku
1.	Liczba spotkań sieciujących podmiotów wspierających rozwój ekonomii społecznej w regionie	ROPS – DES	10 rocznie
2.	Liczba monitoringów akredytowanych OWES prowadzonych w oparciu o kryteria opracowane przez MRPiPS	ROPS – DES	6 rocznie
3.	Liczba zorganizowanych przedsięwzięć służących budowaniu marki ES i jej promocji	ROPS – DES	5 rocznie
4.	Objęcie pracowników jednostek samorządu terytorialnego wsparciem z zakresu ekonomii społecznej, w tym zatrudnienia socjalnego	ROPS - DES	objęcie wsparciem 70% JST do 31.12.2028 r.
5.	Liczba przeprowadzonych badań monitoringowych sektora ES	ROPS – DES we współpracy z ROPS – DPA	1 rocznie w latach 2025-2028

Cel operacyjny 4: Wspieranie działań na rzecz readaptacji społecznej osób po pobycie w jednostce penitencjarnej

Działania	Realizator	Źródło finansowania
4.1. Opracowanie badań / analiz dotyczących osób opuszczających jednostki penitencjarne	ROPS – DPA	Budżet Województwa Śląskiego
4.2. Gromadzenie i upowszechnienie wyników badań / analiz / ekspertyz / dobrych praktyk dotyczących wsparcia osób opuszczających jednostki penitencjarne	ROPS – DPA	Budżet Województwa Śląskiego

Wskaźniki realizacji celu operacyjnego 4:

Lp.	Nazwa wskaźnika	Źródło danych	Wartość / tendencja do 2028 roku
1.	Liczba opracowanych badań / analiz dotyczących wsparcia osób opuszczających jednostki penitencjarne	ROPS – DPA	1 rocznie
2.	Liczba upowszechnionych, co najmniej na stronie ROPS, badań / analiz / ekspertyz / dobrych praktyk dotyczących wsparcia osób opuszczających jednostki penitencjarne	ROPS – DPA	15 do dnia 31.12.2028 r.

Cel operacyjny 5: Wzmocnienie lokalnych systemów przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, w tym osób z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotnych, zagrożonych lub znajdujących się w kryzysie bezdomności oraz migrantów

Działania	Realizator	Źródło finansowania
5.1. Diagnozowanie / monitorowanie ogólnej sytuacji na regionalnym rynku pracy	ROPS – DPA	Budżet Województwa Śląskiego
5.2. Prowadzenie badań / analiz dotyczących osób z niepełnosprawnościami	ROPS – DPA	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
5.3. Prowadzenie badań / analiz dotyczących osób bezdomnych	ROPS – DPA	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
5.4. Prowadzenie badań / analiz dotyczących imigrantów	ROPS – DPA	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
5.5. Analiza potrzeb szkoleniowych kadr i planowanie interwencji w tym zakresie	ROPS – DPA we współpracy z ROPS - DSP	FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>
5.6. Wzmocnienie kadr świadczących usługi społeczne na rzecz osób dotkniętych lub zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym poprzez organizację różnorodnych form wsparcia oraz kształcenia zawodowego	ROPS – DSP	<i>FE SL 2021-2027 – projekt Kształcenie kadr i wsparcie nowych pracowników pomocy i integracji społecznej w województwie śląskim</i> FERS 2021-2027 – projekt <i>Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>

5.7. Promowanie zawodów sfery społecznej oraz budowanie pozytywnego wizerunku kadr służb społecznych, służące pozyskiwaniu do pracy w zawodach społecznych nowych osób.	ROPS - DSP	FE SL 2021-2027 – projekt <i>Kształcenie kadr i wsparcie nowych pracowników pomocy i integracji społecznej w województwie śląskim</i>
5.8. Prowadzenie i promowanie „Centrum wymiany dobrych praktyk z zakresu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu”	ROPS – DPA	Budżet Województwa Śląskiego
5.9. Utworzenie i wspieranie funkcjonowania Centrów Usług Społecznych na terenie 10 gmin województwa śląskiego	ROPS – DUS	FE SL 2021-2027 – projekt <i>CUS – nowe spojrzenie na usługi społeczne</i>

Wskaźniki realizacji celu operacyjnego 5:

Lp.	Nazwa wskaźnika	Źródło danych	Wartość / tendencja do 2028 roku
1.	Liczba opracowań zawierających informacje dot. sytuacji na regionalnym rynku pracy	ROPS – DPA	2 rocznie
2.	Liczba opracowań zawierających informacje dot. osób z niepełnosprawnościami w województwie śląskim	ROPS – DPA	1 rocznie
3.	Liczba opracowań zawierających informacje dot. osób bezdomnych w województwie śląskim	ROPS – DPA	1 rocznie
4.	Liczba opracowań zawierających informacje dot. migrantów	ROPS – DPA	1 rocznie
5.	Liczba raportów z badań potrzeb szkoleniowych	ROPS – DPA	2 w latach 2024-2028
6.	Liczba uczestników różnorodnych form wsparcia oraz kształcenia zawodowego świadczących usługi społeczne na rzecz osób dotkniętych lub zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym*	ROPS – DSP	4 086 do dnia 31.12.2028 r.
7.	Liczba wydarzeń promujących zawody sfery społecznej oraz budujących pozytywny wizerunek kadr służb społecznych	ROPS – DSP	1 rocznie
8.	Liczba dobrych praktyk z zakresu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu udostępnionych na stronie internetowej ROPS	ROPS – DPA	40 do dnia 31.12.2028 r.
9.	Liczba Centrów Usług Społecznych na terenie 10 gmin województwa śląskiego	ROPS – DUS	co najmniej 10 w latach 2025-2028

* Liczonych wg list obecności.

7. Sposób monitorowania, ewaluacji oraz finansowania

7.1. Monitoring i ewaluacja

Proces monitoringu i ewaluacji dokumentu będzie polegał na mierzeniu poziomu wskaźników przypisanych do każdego celu operacyjnego. Z uwagi na to, że realizatorem Programu jest Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, głównym źródłem danych monitoringowych będą przede wszystkim poszczególne komórki organizacyjne Ośrodka.

Poziom osiągnięcia wskaźników monitorowany będzie nie rzadziej niż co dwa lata. Raporty monitoringowe będą stanowiły część składową raportu ewaluacyjnego z wdrażania *Programu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028*. Działania te będzie koordynował Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego.

7.2. Ścieżki finansowania

Program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028 będzie finansowany z trzech źródeł: budżetu Samorządu Województwa Śląskiego (m.in. w ramach *Programu Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny* oraz projektu *Śląskie dla Seniora - Śląska Karta Seniora*), programu *Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027* oraz programu *Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027*.

W związku z realizacją programu *Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027* przewiduje się wdrażanie dwóch projektów:

- *CUS – nowe spojrzenie na usługi społeczne,*
- *Kształcenie kadr i wsparcie nowych pracowników systemu pomocy i integracji społecznej w województwie śląskim.*

Natomiast program *Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027* będzie wdrażany poprzez realizację projektu *Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL*. Poniżej przedstawiono wysokość środków przeznaczonych na finansowanie poszczególnych projektów.

Tabela 5. Ścieżki finansowania *Programu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu w województwie śląskim na lata 2024-2028.*

Nazwa projektu / programu	Wysokość budżetu (w zł)	Źródło finansowania
<i>CUS – nowe spojrzenie na usługi społeczne</i>	60 555 489,36	FE SL 2021-2027
<i>Kształcenie kadr i wsparcie nowych pracowników systemu pomocy i integracji społecznej w województwie śląskim</i>	7 000 003,00	FE SL 2021-2027
<i>Koordinacja działań w zakresie polityki społecznej – ROPS WSL</i>	43 015 402,24	FERS 2021-2027
<i>Śląskie dla rodziny – Karta Dużej Rodziny</i>	150 000,00*	Budżet Województwa Śląskiego
<i>Śląskie dla Seniora – Śląska Karta Seniora</i>	2 575 000,00*	Budżet Województwa Śląskiego

* Wartości prognozowane na podstawie budżetu na 2024 r.

8. Aneks

Tabela 6. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem skrajnym wg wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2020-2022.

Wyszczególnienie		Lata			Zmiana w latach 2021-2022 (w p. proc.)	
		2020	2021	2022		
Ogółem		5,2	4,7	4,7	0,0	
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych	pracowników	4,6	4,3	4,5	0,2	
	rolników	13,5	11,8	8,5	-3,3	
	pracujących na własny rachunek	2,7	2,6	2,9	0,3	
	emerytów	4,2	3,4	4,0	0,6	
	rencistów	8,2	6,7	5,8	-0,9	
	utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	13,6	14,8	12,3	-2,5	
Typy gospodarstwa domowego	1-osobowe	1,4	1,0	1,1	0,1	
	małżeństwa	bez dzieci na utrzymaniu	1,4	1,1	1,5	0,4
		z 1 dzieckiem	1,4	0,9	1,2	0,3
		z 2 dzieci	2,7	1,9	1,9	0,0
		z co najmniej 3 dzieci	5,9	6,3	6,9	0,6
	matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	2,8	0,9	3,4	2,5	
Gospodarstwa domowe z co najmniej 1 osobą z niepełnosprawnością	razem	7,5	7,3	6,7	-0,6	
	w tym:	z głową gospodarstwa domowego z niepełnosprawnością	6,5	7,6	4,9	-2,7
		przyn. z 1 dzieckiem do lat 16 posiad. orzeczenie o niepełnospr.	7,0	5,2	6,5	1,3
Gospodarstwa domowe bez osób z niepełnosprawnością		4,7	4,3	4,3	0,0	
Wiek	0-17 lat	5,9	5,3	5,7	0,4	
	18-64 lat	5,1	4,8	4,5	-0,3	
	65 lat lub więcej	4,4	3,8	3,9	0,1	
Poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego	co najwyżej gimnazjalne	11,9	12,2	11,3	-0,9	
	zasadnicze zawodowe	7,8	7,9	6,7	-1,2	
	średnie	4,3	3,7	4,5	0,8	
	wyższe	1,9	1,4	1,8	0,4	
Miejsce zamieszkania	miasto	razem	2,4	2,4	2,3	-0,1
		500 tysięcy i więcej	1,6	1,4	1,1	-0,3
		100-500 tysięcy	1,6	1,8	1,0	-0,8
		20-100 tysięcy	2,3	2,7	2,9	0,2
		20 tysięcy i mniej	4,4	3,6	3,9	0,3
	wieś	9,5	8,3	8,3	0,0	

Uwaga: kolorem wyróżniono cechy, dla których w danym roku wskaźnik zagrożenia ubóstwem był wyższy od przeciętnego i/lub, dla których w latach 2021-2022 zanotowano wzrost wartości w stosunku do roku poprzedniego.

Źródło: GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

Tabela 7. Organizacje sektora non-profit wg województw w 2020 r.

Wyszczególnienie	Ogółem		W tym						
			podmioty ekonomii społecznej			organizacje pożytku publicznego			przedsiębiorstwa społeczne (w tys.)
	w tys.	na 10 tys. mieszk.	w tys.	w %	na 10 tys. mieszk.	w tys.	w %	na 10 tys. mieszk.	
POLSKA	95,2	25,0	94,5	99,3	24,8	9,3	9,8	2,4	0,3
dolnośląskie	7,0	24,1	6,9	98,6	23,7	0,9	12,9	3,1	0
kujawsko-pomorskie	4,5	22,2	4,5	100,0	22,2	0,4	8,9	2,0	0
lubelskie	6,1	29,7	6,1	100,0	29,7	0,4	6,6	1,9	0
lubuskie	2,4	24,2	2,4	100,0	24,2	0,3	12,5	3,0	0
łódzkie	5,8	24,0	5,7	98,3	23,6	0,5	8,6	2,1	0
małopolskie	8,9	25,9	8,8	98,9	25,6	0,8	9,0	2,3	0
mazowieckie	15,1	27,4	15,1	100,0	27,4	1,2	7,9	2,2	0
opolskie	2,5	26,2	2,5	100,0	26,2	0,3	12,0	3,1	0
podkarpackie	6,1	29,1	6,0	98,4	28,6	0,6	9,8	2,9	0
podlaskie	3,0	25,9	2,9	96,7	25,1	0,3	10,0	2,6	0
pomorskie	5,4	22,9	5,4	100,0	22,9	0,8	14,8	3,4	0
śląskie	8,0	18,1	7,9	98,8	17,9	1,1	13,8	2,5	0
świętokrzyskie	3,2	26,7	3,2	100,0	26,7	0,2	6,3	1,7	0
warmińsko-mazurskie	3,6	26,0	3,6	100,0	26,0	0,3	8,3	2,2	0
wielkopolskie	9,7	27,7	9,6	99,0	27,4	0,7	7,2	2,0	0
zachodniopomorskie	3,8	22,9	3,8	100,0	22,9	0,3	7,9	1,8	0

Źródło: 1) GUS, *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne - tablice*, 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Tabela 8. Liczba spółdzielni socjalnych w Polsce w latach 2020-2021.

Wyszczególnienie	Liczba spółdzielni socjalnych			
	2020		2021	
	n	wsk. na 10 tys. mieszk.	n	wsk. na 10 tys. mieszk.
POLSKA	1497	0,39	1503	0,40
dolnośląskie	84	0,29	80	0,28
kujawsko-pomorskie	74	0,36	72	0,36
lubelskie	128	0,62	134	0,66
lubuskie	97	0,98	100	1,01
łódzkie	65	0,27	59	0,25
małopolskie	96	0,28	98	0,29
mazowieckie	153	0,28	157	0,28
opolskie	40	0,42	40	0,42
podkarpackie	96	0,46	100	0,48
podlaskie	57	0,49	56	0,49
pomorskie	75	0,32	75	0,32
śląskie	150	0,34	144	0,33
świętokrzyskie	42	0,35	40	0,34
warmińsko-mazurskie	95	0,69	99	0,72
wielkopolskie	177	0,50	176	0,50
zachodniopomorskie	68	0,41	73	0,44

Źródła: 1) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Informacja o funkcjonowaniu spółdzielni socjalnych działających na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych za okres 2020-2021*, Warszawa, 2022 r., s. 20 oraz 2) GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Tabela 9. Liczba aktywnych jednostek reintegracyjnych w województwie śląskim w 2021 roku.

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym:			
		KIS	CIS	WTZ	ZAZ
będziński	4	2	1	1	0
bielski	5	3	1	1	0
bieruńsko-łędzki	1	0	0	1	0
cieszyński	5	4	0	1	0
częstochocki	3	0	2	1	0
gliwicki	2	0	0	2	0
kłobucki	3	0	1	2	0
lubliniecki	3	1	1	1	0
mikołowski	5	0	1	2	2
myszkowski	4	0	2	2	0
pszczyński	2	1	0	1	0
raciborski	2	1	0	1	0
rybnicki	1	0	0	1	0
tarnogórski	3	1	0	2	0
wodzisławski	4	0	1	2	1
zawierciański	5	0	3	2	0
żywiecki	6	2	1	2	1
m. Bielsko-Biała	7	2	1	3	1
m. Bytom	5	1	1	2	1
m. Chorzów	4	1	0	2	1
m. Częstochowa	6	0	3	2	1
m. Dąbrowa Górnicza	3	1	1	1	0
m. Gliwice	4	0	1	2	1
m. Jastrzębie-Zdrój	4	1	1	1	1
m. Jaworzno	1	0	0	1	0
m. Katowice	11	1	2	7	1
m. Mysłowice	1	0	0	1	0
m. Piekary Śląskie	1	0	0	1	0
m. Ruda Śląska	5	2	1	1	1
m. Rybnik	3	1	0	2	0
m. Siemianowice Śląskie	3	1	1	1	0
m. Sosnowiec	3	1	0	2	0
m. Świętochłowice	3	1	1	1	0
m. Tychy	3	1	1	1	0
m. Zabrze	4	0	1	2	1
m. Żory	3	0	1	1	1
RAZEM	132	29	30	59	14

Źródło: GUS: *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.*, informacja sygnałowa, tablice.

Tabela 10. Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2021 r.

Wyszczególnienie	Kluby integracji społecznej		Centra integracji społecznej		Zakłady aktywności zawodowej		Warsztaty terapii zajęciowej	
	ogółem	na 100 tys. mieszk.	ogółem	na 100 tys. mieszk.	ogółem	na 100 tys. mieszk.	ogółem	na 100 tys. mieszk.
Polska	202	0,53	201	0,53	133	0,35	729	1,92
dolnośląskie	5	0,17	6	0,21	8	0,28	48	1,66
kujawsko-pomorskie	9	0,45	3	0,15	9	0,45	36	1,78
lubelskie	9	0,44	10	0,49	9	0,44	59	2,89
lubuskie	3	0,30	17	1,73	2	0,20	19	1,93
łódzkie	8	0,33	1	0,04	8	0,33	41	1,71
małopolskie	33	0,96	12	0,35	12	0,35	67	1,95
mazowieckie	14	0,25	10	0,18	10	0,18	87	1,58
opolskie	5	0,53	5	0,53	5	0,53	17	1,79
podkarpackie	6	0,29	17	0,81	13	0,62	37	1,77
podlaskie	4	0,35	17	1,48	6	0,52	25	2,18
pomorskie	8	0,34	20	0,85	2	0,08	48	2,03
śląskie	29	0,66	30	0,69	14	0,32	59	1,35
świętokrzyskie	13	1,09	6	0,51	7	0,59	34	2,86
warmińsko-mazurskie	29	2,11	10	0,73	9	0,65	35	2,55
wielkopolskie	21	0,60	26	0,74	9	0,26	89	2,54
zachodniopomorskie	6	0,36	11	0,67	10	0,61	28	1,70

Źródło: GUS: 1) *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2020 r.*, informacja sygnałowa, tablice, 2) *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.